

**PROGRAM OPIEKI NAD
ZABYTKAMI
POWIATU KOLSKIEGO
NA LATA 2018 - 2021**

KOŁO 2017

SPIS TREŚCI

Wstęp	str.
1. Położenie i krótka charakterystyka powiatu kościańskiego.....	5
1.2. Ogólna charakterystyka zasobów kulturowych powiatu.....	9
2. Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	12
3. Cele powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	13
4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	13
4.1. Zadania i kompetencje organów powiatu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	18
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	20
5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	20
5.1.1. Narodowa strategia rozwoju kultury.....	20
5.1.2. Strategia rozwoju kraju 2020.....	20
5.1.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego.....	21
5.1.4. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	21
5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	22
5.2.1 Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego.....	22
5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego....	24
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu.....	28
6.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, zlokalizowane na terenie powiatu.....	28
6.2. Zespoły najcenniejszych zabytków ruchomych na terenie powiatu.....	40
6.3. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków.....	45
6.4. Zabytki archeologiczne.....	47
6.4.1. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.....	48
6.4.2. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.....	49
6.4.3. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych.....	55
7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.....	56
7.1. Strategia rozwoju powiatu kolskiego na lata 2015-2025... ..	56
7.2. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej....	57
8. Charakterystyka i ocena stanu zachowania zabytków nieruchomych wpisanych	

do rejestru zabytków.....	59
9. Zabytki nieruchome stanowiące własność powiatu kolskiego.....	93
10. Kierunki działań dla realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	94
11. Instrumentarium realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	96
12. Monitoring działania powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	97
13. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	98

Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności każdego człowieka. Stanowi ono dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek naszych czasów. Zawiera w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów. *„Dziedzictwo kulturowe jest narodowym dobrem i stanowi winno istotny fragment działalności społeczeństwa obywatelskiego. Jako dzieło człowieka ma charakter uniwersalny lub lokalny. W jednym i drugim przypadku jest predysponowane do odegrania zasadniczej roli w polityce regionalnej państwa oraz działalności samorządowych regionów i subregionów. Muszą one uznać potrzebę ochrony historycznych wartości regionów oraz pielęgnowanie tradycji lokalnych za podstawowy warunek tożsamości społecznej. Dziedzictwo bowiem tworzy i rozwija poczucie narodowej tożsamości i bezpośredniego związku człowieka z krajem, regionem, miejscowością”* Dziedzictwo kulturowe jest podstawowym warunkiem trwania społeczności lokalnych, a zarazem stanowi atrakcyjny produkt rynkowy i czynnik rozwoju gospodarczego. Zmieniająca się rzeczywistość społeczna i ekonomiczna oraz wolny rynek gospodarczy stwarzają poważne niebezpieczeństwo dla wszystkich składników dziedzictwa kulturowego. Zatem konieczne jest znalezienie kompromisu pomiędzy kanonami ochrony, a wymogami życia i prawami ekonomii, mając na uwadze, że mieszkańcy powiatu są spadkobiercami i depozytariuszami ukształtowanego w długim procesie historycznym dorobku kulturowego poprzednich pokoleń. Należy więc pamiętać, że dziedzictwo kulturowe podlega ochronie i powinno być obejmowane jak najszerszymi formami zabezpieczeń, gdyż właśnie w oparciu o elementy własnego dziedzictwa jednostka identyfikuje się z daną społecznością, jej wartościami i celami, może aktywnie się w niej rozwijać. Wobec tego niezwykle ważne jest rozumienie dziedzictwa i traktowanie dziedzictwa jako wartości nadrzędnej, ponadczasowej, niezależnej od tego, kto był jej twórcą, właścicielem czy opiekunem.

Ochronę zabytków definiuje się jako *„ogół działań mających na celu zapewnienie zabytkom: trwania dum mundus durat (jak długo będzie istniał świat); uczestnictwa w kształtowaniu świadomości indywidualnej i społecznej; wypełniania roli składnika współkształtującego środowisko człowieka”*. Zabytki są bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia, a ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie

edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki.

Ochrona dziedzictwa kulturowego powiatu kolskiego związana jest z jego interpretacją oraz efektywnym zarządzaniem jego zasobami zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju. Dziedzictwo bowiem, jako wspólne dobro i czynnik prorozwojowy, ma służyć współczesnym i przyszłym pokoleniom. Konstytucyjny obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego spoczywa na administracji państwa, na samorządzie terytorialnym, na właścicielach lub użytkownikach zasobów oraz na wszystkich uczestnikach procesów społecznych, edukacyjnych, artystycznych, naukowych czy gospodarczych. Dziedzictwo kulturowe powiatu jest jego wartością, która zauważona i odpowiednio wyeksponowana w strategiach i planach, może zostać wykorzystana w procesach rozwoju regionalnego.

Powiatowy program opieki nad zabytkami na lata 2018-2021 jest programem dotyczącym realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego powiatu, określa jego zasoby i podstawowe kierunki działań dla zachowania i poprawy jego stanu zachowania oraz wskazuje prawne uwarunkowania jego ochrony, służąc także szeroko pojętej współpracy między poszczególnymi podmiotami odpowiedzialnymi za obiekty zabytkowe.

1. Położenie i krótka charakterystyka powiatu kolskiego

„*Powiat Kolski w centrum Polski*”, adekwatnie do części słownej logo przyjętego w celach promocyjnych przez Powiat Kolski, jest położony w centralnej Polsce, w odległości ok. 180 km od stolicy kraju i 130 km od Poznania, stolicy województwa wielkopolskiego, w którym w jego wschodniej części powiat jest usytuowany. Powiat Kolski przecina równoleżnikowo droga krajowa nr 92 Poznań – Warszawa i linia kolejowa E-20 relacji Berlin – Warszawa - Moskwa. W kierunku północ-południe wiedzie magistrała węglowa Śląsk – Wybrzeże. Przez południowe krańce powiatu przebiega 25 km odcinek autostrady A-2. W obecnych granicach powiat powstał w wyniku reformy samorządowej z 1 stycznia 1999 roku i jest jednym z 35 wielkopolskich powiatów. Administracyjnie obejmuje 11 gmin, w tym 7 wiejskich: Babiak, Chodów, Grzegorzew, Koło, Kościelec, Olszówka i Osiek Mały; 3 miejsko-wiejskie: Dąbie, Kłodawa i Przedecz oraz gminę miejską Koło, które połączone są m.in. siecią 100 km dróg o znaczeniu wojewódzkim - DW nr: 263, 269, 270, 470 i 473 oraz powiatowych o długości ok. 900 km i gminnych o długości ok. 1300 km. Miasto Koło stanowiące 1,37% powierzchni powiatu

i pełniące rolę wielofunkcyjnego ośrodka regionalnego, stanowi siedzibę władz samorządowych zarówno powiatowych, miejskich, jak i gminnych.

Podział administracyjny powiatu kolskiego.

Źródło: Powiat_kolski-gminy_mapka.png

Powierzchnia powiatu zajmuje obszar 1011 km², co stanowi 3,4 % powierzchni województwa. Użytki rolne zajmują ok. 80% obszaru powiatu, stąd główną dziedziną gospodarki jest rolnictwo, natomiast wskaźnik lesistości wynosi 11,8% i jest niższy od średniej wojewódzkiej wynoszącej 25,7% oraz krajowej – 29,2%. Na terenie powiatu występują cenne obszary przyrodnicze, objęte różnymi formami ochrony m.in. w ramach sieci obszarów NATURA 2000 - *Dolina Środkowej Warty* i *Pradolina Bzury - Neru* oraz *Goplańsko-Kujawski Obszar Chronionego Krajobrazu* na terenie gmin Osiek Mały, Babiak i Kłodawa i *Złotogórski Obszar Chronionego Krajobrazu* na terenie gminy Kościelec.

Według danych GUS z 30.06.2016 r. powiat zamieszkuje 88.218 osób osiedlonych w 4 miastach i 278 miejscowościach wiejskich. Gęstość zaludnienia wynosi 87 M/km² i jest mniejsza od średniej wojewódzkiej – 116 M/km². Największa gęstość zaludnienia wyróżnia gminę miejską Koło - 1628 M/km², najmniej zaludniona jest gmina wiejska Chodów - 41 M/km².

Powiat kolski graniczy:

- od północy z powiatem radziejowskim - województwo kujawsko-pomorskie,

- od północnego wschodu z powiatem włocławskim – województwo kujawsko-pomorskie,
- od wschodu z powiatem kutnowskim - województwo łódzkie,
- od południa z powiatami: łączyckim i poddębickim – województwo łódzkie,
- od zachodu z powiatem konińskim - województwo wielkopolskie,
- od południowego zachodu z powiatem tureckim – województwo wielkopolskie.

Według regionalizacji fizycznogeograficznej prof. Jerzego Kondrackiego obszar powiatu położony jest w granicach makroregionu Nizina Południowowielkopolska, w obrębie mezoregionów Kotlina Kolska, Wysoczyzna Kłodawska, Wysoczyzna Turecka i Pojezierze Kujawskie na północy, należące do mezoregionu Pojezierze Wielkopolskie. Rzeźba terenu jest mało urozmaicona, ukształtowana w okresie zlodowacenia środkowopolskiego i bałtyckiego. Północna część powiatu odznacza się wyraźną rzeźbą młodoglacjalną, a południowa część rzeźbą staroglacjalną. W nizinym, poprzecinanym dolinami rzecznyymi krajobrazie wyróżniają się jedynie niewielkie wzniesienia, w tym wydmy. Główną rzeką jest Warta, która w rejonie Koła zmienia swój kierunek z południkowego na równoleżnikowy i kieruje się na zachód oraz jej prawobrzeżne dopływy Ner i Rgilewka, lewobrzeżny – Kielbaska. Przez północne krańce powiatu przepływa Noteć. W północnej części znajdują się też jeziora rynnowe: Brdowskie i Lubotyń – na terenie gminy Babiak, jezioro Przedecze – na terenie gminy Przedecz. Wśród złóż surowców mineralnych znaczenie gospodarcze mają pokłady węgla brunatnego w gminie Osiek Mały i soli kamiennej w okolicach Kłodawy, występują też surowce pospolite - piaski, żwiry oraz wody termalne na terenie miasta Koło i gminy Dąbie.

Badania archeologiczne i pozyskane artefakty potwierdzają, iż tereny powiatu były miejscem osadnictwa od czasów prehistorycznych – paleolitu. W okresie kształtowania się podziału administracyjnego państwa polskiego, w czasach panowania Bolesława Chrobrego, większość terenu obecnego powiatu należała do kasztelanii łódzkiej, wchodzącej w skład Wielkopolski. Lubotyń, Brdów i Przedecz należały do Kujaw, a Dąbie i Kłodawa do Ziemi Łęczyckiej. Powstały wówczas grody w okolicach Koła, Kościelca, usytuowane w dolinach Warty i Kielbaski. Przez ówczesne tereny wiodł w 1 poł. X wieku „Szlak bursztynowy”, łączący Cesarstwo Rzymskie z wybrzeżem Bałtyku. W Kole funkcjonowała w tym czasie przeprawa przez Wartę. Właśnie od średniowiecza osadnictwo na tym terenie zaczęło rozwijać się szczególnie intensywnie, w tym też czasie kształtuje się

obecny układ wielu miejscowości. Według dokumentów źródłowych najstarszą metrykę posiadają miejscowości: wieś Ochle [obecnie w gminie w. Koło] pierwsza wzmianka pojawia się już w 1103 r., miejscowość Chełmno [gm. Dąbie] wymieniana jest w dokumencie z 1136 r., Przedecz z 1136 r., również Brdów [gm. Babiak] z 1136 r., Kłodawa odnotowana była w 1193 r., Dobrów [ob. w gminie Kościelec] z 1232 r., również Dąbie z 1232 r., Grzegorzew z 1236 r. Miasto Koło zostało lokowane na terenie wsi Colo, na wyspie w rozwidleniu rzeki Warty. Przywilej lokacyjny na prawie magdeburskim otrzymał wójt Henryk od króla Kazimierza Wielkiego 18 lipca 1362 r. Wzniesiony zamek kolski był pierwszą siedzibą starostów. Królewskie miasto było siedzibą nie tylko starostwa niegrodowego, ale też ważnym ośrodkiem życia administracyjnego i politycznego. Od 1433 r. do 1716 r. odbywały się tutaj Sejmiki Generalne Prowincji Wielkopolskiej. Zjazdy szlachty sprzyjały rozwojowi rzemiosła i handlu nie tylko w mieście, również dzięki usytuowaniu w dorzeczach i przy przecinających się szlakach handlowych, prowadzących z zachodu na wschód i z południa na północ, tereny te rozwijały się prężnie. Po reformie administracji państwowej w XIV w. powiat kolski znalazł się w województwie kaliskim. Po II rozbiorze Polski w 1793 r. dostał się pod panowanie pruskie, natomiast w 1815 r. znalazł się pod zaborem rosyjskim i administracyjnie należał do guberni kaliskiej Królestwa Polskiego. Po przeprowadzonej reformie administracyjnej w 1867 r. Koło zostało stolicą nowo utworzonego powiatu kolskiego. W czasie I wojny światowej omawiane tereny znalazły się pod okupacją cesarskich Niemiec. W 1919 r. powiat kolski – zmieniony terytorialnie - został przyłączony do nowo utworzonego województwa łódzkiego, a w 1938 r. do województwa poznańskiego. W czasie II wojny światowej został wcielony do Okręgu Rzeszy „Kraj Warty”. Czas hitlerowskiej okupacji to terror, aresztowania, egzekucje, wywózki do obozów koncentracyjnych, wysiedlenia, eksterminacja ludności żydowskiej. W styczniu 1945 r. tereny powiatu zostały wyzwolone spod okupacji hitlerowskiej i rozpoczął się nowy etap przemian społeczno-gospodarczych. Przywrócony powiat funkcjonował do czasu nowej reformy, która zniósła w 1975 r. jednostki powiatowe, wprowadzając większą ilość województw. Większa część obszaru powiatu kolskiego znalazła się wówczas w województwie konińskim, do czasu kolejnej reformy samorządowej w 1999 r., która wprowadziła 3-stopniową strukturę podziału terytorialnego i nowe województwo wielkopolskie. Obecnie powiat kolski jest dużym ośrodkiem przemysłu spożywczego i wydobywczego oraz należy do największych i najbardziej uprzemysłowionych ośrodków gospodarczych

w województwie, z największym kapitałem zagranicznym ulokowanym we wschodniej Wielkopolsce.

Wykształcony na przestrzeni wieków dorobek kultury materialnej, którego zasoby przetrwały do czasów obecnych, również dziedzictwo niematerialne – tradycja, legendy, obrzędy, postaci i zdarzenia historyczne, nazewnictwo - są wyrazem troski władz samorządowych, aby poznały je kolejne pokolenia, dają również podstawę do kreowania nowych propozycji turystycznych, promocyjnych i generujących wzmacnianie lokalnych więzi społecznych.

1.2. Ogólna charakterystyka zasobów kulturowych powiatu kolskiego

Do elementów dziedzictwa kulturowego tworzonego przez wiele pokoleń, zalicza się m. in. zabytki nieruchome, do których, zgodnie z art. 6 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, należą: *krajobraz kulturowy, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne lub działalność wybitnych osobistości bądź instytucji*. Ich stan zachowania stanowi szansę rozwoju poszczególnych gmin powiatu, zależną od zaangażowania lokalnej społeczności w ich utrzymanie i wykorzystanie. Z zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków najlepiej zachowane są obiekty będące własnością Kościoła, pozostałe prezentują zróżnicowany stan zachowania – od dobrego po wymagające prac remontowych i rewitalizacyjnych.

Najstarsze wzmiankowane na tym obszarze osady pochodzą z XII w. i XIII wieku. Zachowane historyczne układy urbanistyczne Dąbia, Koła, Kłodawy czy Przedcza, potwierdzają średniowieczną lokację, z rozwijającym się osadnictwem w wiekach późniejszych. Rangę miejscowości podnosiły budowle sakralne, obronne i ratusze. Najstarszy obiekt sakralny znajduje się w Kościelcu, jego początki sięgają XII w. Najmłodsze są kościoły w Bierzwiennej Długiej, wzniesiony w 1901 r. i w Przedczu, wzniesiony w latach 1904-1909. Wśród ponad dwudziestu tego typu obiektów wpisanych do rejestru, prezentujących niemal wszystkie style architektoniczne, trzy są ewangelickie, z których tylko jeden pełni funkcje sakralne, osiem stanowią kościoły drewniane, wzniesione głównie w XVIII w. oraz trzy murowane klasztory: w Kole, Brdowie i Kłodawie. Zamki z XIV w., a właściwie ich ruiny znajdują się w Gozdowie (zamek kolski) i w Borysławicach Zamkowych, Rycerzewie – dwór obronny na kopcu z XV w., ruiny dworu obronnego we Wrzącej Wielkiej z XVI w., a na pozostałościach zamku w Przedczu wzniesiono

w XIX w. neogotycką świątynię ewangelicką, współcześnie po adaptacjach zajmowaną m.in. przez ośrodek kultury i izbę muzealną. Ratusze znajdują się w Kole, Przedczu, Kłodawie i Dąbiu. Na terenie założeń urbanistycznych zachowała się zabudowa mieszkalna, głównie z XIX w., zarówno zwarta, jak i wolnostojąca, o przeważającym typie domów parterowych.

W krajobrazie kulturowym znaczące miejsce zajmuje historyczne budownictwo drewniane, stanowiące najbardziej rodzimy element dziedzictwa architektonicznego. Na terenach wiejskich zachowane są jeszcze domy drewniane, których przykłady znajdziemy na terenie gmin: Babiak, Kościelec, Kłodawa. Zanikające już w pejzażu wiejskim budownictwo przemysłowe prezentują wiatraki koźlaki – w Tomaszewie i Rdutowie. Innym przykładem architektury drewnianej są dzwonnice przykościelne, z XVIII w., znajdujące się w Dębach Szlacheckich, Grzegorzewie i Kłodawie.

Najlicniejszą grupę zabytków wpisanych do rejestru stanowią *założenia rezydencjonalno-parkowe i folwarczne*, głównie z XIX w. Są to zarówno skromne budynki dworskie, jak i okazałe założenia pałacowe. Wśród nich należy wyróżnić m.in. zespół pałacowy w Kościelcu, zespół dworski we Wrzącej Wielkiej (gm. Koło), zespoły dworskie w Mchowie i Wiecininie (gm. Babiak), zespoły dworskie w Głębokim i Krzewacie (gm. Olszówka), zespół dworski w Karszewie (gm. Dąbie), zespoły dworskie i pałacowe w Chodowie, Domanikowie, Dzierzbicach (gm. Chodów), zespoły dworskie i pałacowe w Rycerzewie, Leszczach, Kępcerzynie, Wólce Czepowej (gm. Kłodawa).

Osobną, specyficzną kategorią miejsc tworzących krajobraz kulturowy są cmentarze. Na terenie powiatu występują cmentarze: wojenne, żydowskie, ewangelickie i rzymskokatolickie. Szczególnym dobrem kultury jest teren byłego niemieckiego obozu zagłady Kulmhof w Chełmie nad Nerem.

Interesującym zabytkiem jest podziemne wyrobisko górnicze w kopalni soli „Kłodawa” z lat 1937, 1946-50, stanowiące atrakcję turystyczną, udostępnioną na podziemnym szlaku turystycznym Kłodawy.

Historię i dziedzictwo kulturowe powiatu kolskiego upowszechniają, działające na jego terenie, muzea i izby muzealne: Muzeum byłego niemieckiego obozu zagłady Kulmhof w Chełmie nad Nerem, Muzeum Technik Ceramicznych w Kole - prezentuje historyczne metody produkcji wyrobów ceramicznych, Muzeum Poczty i Telekomunikacji we Wrocławiu Filia w Kościelcu - utworzone w dawnym zajeździe pocztowym, z ekspozycją obrazującą historię usług pocztowych, w tym model pierwszego polskiego wagonu pocztowego z 1860 r.,

Muzeum Regionalne w Przedczu. W Chodowie utworzono Szkolne Muzeum Dawnej Wsi Polskiej – gromadzi m.in. dawne narzędzia gospodarcze, wystrój, sprzęty itp.

O przeszłości i dawnych wydarzeniach historycznych tych ziem świadczą też miejsca pamięci i pomniki. Miejsca takie i obiekty wpisane są nie tylko w świadomość lokalnych społeczności, ale także w krajobraz kulturowy. Należą do nich m.in. miejscowość Chełmno i Lasy Rzuchowskie z pomnikiem na terenie obozu zagłady, Kłodawa - pomnik ku czci mieszkańców poległych w II wojnie światowej, Nowiny Brdowskie – pomnik powstańców styczniowych, Koło – pomnik walczących o niepodległość powstańców w 1863 r., Przedecz- pomnik poległych, Dąbie – grób nieznanego żołnierza.

Do jednych z ważniejszych działań w zakresie opieki nad zabytkami należy również wytyczanie i utrzymywanie szlaków kulturowych. Przebiegające przez powiat ponadregionalne i wytyczone na jego terenie lokalne *szlaki turystyczne*, które stanowią jedną z istotniejszych form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału, obejmują najciekawsze krajobrazowo tereny i obiekty zabytkowe. Wśród nich występują, wytyczone przez samorzady wszystkich szczebli, PTTK i stowarzyszenia, szlaki rowerowe, samochodowe, piesze i kajakowe, do których m.in. należą:

- *Szlak Gotycki* powiatu kolskiego, pieszy, stanowiący fragment wielkopolskiego szlaku kulturowego, na który składają się gotyckie katedry, kościoły, zamki obronne, klasztory, ratusze, ruiny i mury miejskie wzniesione na terenie Wielkopolski, obejmuje m.in. ruiny zamku kolskiego,
- *Szlak budowli romańskich* po ziemi konińskiej, samochodowy, stanowi fragment szlaku wielkopolskiego, kulturowo-historycznego, który promuje najstarsze świątynie z okresu piastowskiego, obejmuje kościół w Kościelcu,
- *„Szlak polskich i ponemieckich umocnień polowych w okolicach Koła”*, rowerowo-pieszy, historyczny, obejmujący sieć żelbetonowych schronów bojowych z 1939 r. tzw. linii „Przedmoście Koła”,
- *„Nadwarciański Szlak Rowerowy”*, należy do Wielkopolskiego Systemu Szlaków Rowerowych, odcinek wschodni koloru niebieskiego wiedzie od Poznania do zbiornika Jeziorsko, długości 250 km,
- *„Szlakiem Kolskich Zabytków”*, pieszy, obejmuje zabytki na terenie miasta, przed którymi ustawiono tablice z opisami,

- *.Szlak kajakowy rzeką Wartą*, obejmuje odcinek od Koła do miejscowości Waki, z przystanią dla kajaków i łodzi przy MOSiR Koło,
- *„Szlak Wschodnioeuropejskiego Frontu I Wojny Światowej na Ziemiach Polskich”* (samochodowy, obejmuje oprócz kolskiego powiaty łączycki, poddębicki i pabianicki),
- *Szlaki rowerowe powiatu kolskiego*, trzy szlaki, z których każdy rozpoczyna i kończy się w Kole, oznaczone kolorami: niebieski, zielony, czerwony, o łącznej długości ok. 200 km, obejmujące najciekawsze obszary krajobrazowe, siedliska, zabytki,
- *Podziemna Trasa Turystyczna w Kopalni Soli „Kłodawa” w Kłodawie.*
- *„Dolina rzeki Warty-Natura 2000”*, ścieżka dydaktyczno –przyrodnicza wraz z tablicami informacyjnymi.

Warto dodać, iż na terenie powiatu występują miejscowości związane z biografią znanych osób lub miejscem ich spoczynku np. Przedecz: kościół p.w. św. Rodziny – wikariuszem był kardynał Polski Stefan Wyszyński, w Przedczu w 1865 r. urodził się Władysław Umiński – pisarz, prekursor fantastyki naukowej w literaturze polskiej, nazywany polskim Juliuszem Verne`em, w Domanikowie urodził się bliski współpracownik Napoleona Bonaparte, generał Paweł Jerzmanowski (1779 -1862 r.). Dobrów – miejsce pobytu, pustelnia - kaplica Bł. Bogumiła, Koło – miejsce dzieciństwa i wczesnej młodości powieściopisarki Stanisławy Fle-szarowej - Muskat, Jakub Krzyżanowski (dziadek Fryderyka Chopina) w 1805 r. pochowany został na cmentarzu w Brdowie, także Brdów związany jest z Polą Negri - międzynarodową gwiazdą kina niemego, która do dziadków przyjeżdżała na wakacje, filozof Henryk Struve pochowany na cmentarzu w Kościelcu, Chodów – przedwojennym właścicielem był Stanisław Jasiukowicz, działacz polityczny i poseł, a w czasie okupacji hitlerowskiej wicepremier podziemnego rządu polskiego, skazany w moskiewskim „Procesie Szesnastu”.

2. Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2017 r., poz. 2187 ze zmianami), w art. 87, ust. 1, nakłada na zarząd powiatu obowiązek sporządzenia powiatowego programu opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 87, ust. 3 i 4 powiatowy program opieki nad zabytkami przyjmuje rada powiatu, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, który to program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

3. Cele powiatowego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami powiatu kolskiego na lata 2018-2021* jest ukierunkowanie działań samorządu powiatowego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego powiatu. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zmianami)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5, art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej

odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2017 r., poz. 2187 ze zmianami)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu m.in.:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków, ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,

cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, reliktnymi działalnościami gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2017 r., poz. 1875 ze zmianami)

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. sprawy kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2017

roku, poz. 519 ze zmianami)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2017 r., poz. 1073 ze zmianami)

Zapisy ustawy określają, iż podczas sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania przestrzennego oraz ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego należy uwzględnić obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustawa nakłada na samorządy obowiązek zawiadomienia konserwatora zabytków o przystąpieniu do sporządzania studium i planów zagospodarowania przestrzennego, uwzględnienia wniosków konserwatorskich oraz uzgodnienia dokumentów.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2016 r., poz. 2147 ze zmianami)

Ustawa określa (w art. 13 ust 4.), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 13 ust. 5 sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2017 r., poz. 1332 ze zmianami)

Art. 5 ust. 1, pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należyтым stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4.1. Zadania i kompetencje organów powiatu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Zadania i kompetencje samorządu powiatowego w zakresie ochrony

zabytków zawarte zostały w dwóch ustawach:

1. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2016 r., poz. 814 ze zmianami);

Art. 4, ust.1 - powiat wykonuje określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym, m.in. w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2017 r., poz. 2187 ze zmianami);

Art. 12 – starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.

Art. 50, ust. 3 i 4 – w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. Jeżeli nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, zabytek nieruchomy może być na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków wywłaszczony przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami.

Art. 81- organ stanowiący powiatu może przyjąć uchwałę w sprawie zasad udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Zakres dotacji określony został w art. 77 cyt. Ustawy i może obejmować nakłady konieczne na:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku

kolorystyki,

- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic okiennych, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnienie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru,
- zakup i montaż instalacji przeciw-włamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dotacja może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.

Art. 103 – starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, ustanawia społecznego opiekuna zabytków lub cofa ustanowienie społecznego opiekuna zabytków, jeżeli opiekun przestał spełniać wymagania określone w art. 102 ust. 3 lub niewłaściwie wykonuje swoje zadania. O ustanowieniu społecznego opiekuna zabytków lub cofnięciu takiego ustanowienia starosta zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 105 – osobie fizycznej pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków starosta wydaje legitymację społecznego opiekuna zabytków. Osobie prawnej lub innej jednostce organizacyjnej nie posiadającej osobowości prawnej, pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków, starosta wydaje zaświadczenie, które zawiera informację o nadaniu uprawnień opiekuna.

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004-2013 wraz z uzupełnieniem na lata 2004-2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21.09.2004 r.)

Głównym celem strategicznym jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów w Polsce poprzez m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywną ochronę zabytków. Wśród kierunków działań wymieniono kompleksową rewaloryzację obiektów zabytkowych, ich adaptację na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, społeczne, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości, promocję potencjału kulturowego regionów.

Instrumentem realizacji strategii jest Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”. Wśród najważniejszych celów strategicznych państwa z sferze ochrony zabytków wymieniono:

- przygotowanie skutecznego systemu prawno-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami,
- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa,
- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służb konserwatorskich,
- intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zachowania zabytków nieruchomych.

5.1.2. Strategia rozwoju kraju 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 25.09.2012 r.)

Strategia rozwoju kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo, zakłada poprawę dostępu do wiedzy o dziedzictwie kulturowym, a w efekcie wzrost świadomości społecznej w związku z postulowanym upowszechnieniem wykorzystania technologii cyfrowych. Wprowadzeniu odpowiednich standardów świadczenia usług publicznych oraz zwiększeniu ich dostępności służyć będzie szersze i bardziej kompleksowe wykorzystanie technologii informatycznych i komunikacyjnych oraz rozwój niezbędnej do tego infrastruktury, w tym usług kulturalnych (digitalizacja zasobów kultury i dziedzictwa narodowego).

Działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego są również ważnym czynnikiem rozwoju i podnoszenia atrakcyjności miast, wpływają na budowanie silnej pozycji ośrodków miejskich.

5.1.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 26.03.2013 r.)

Głównym celem *Strategii rozwoju kapitału społecznego* jest wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju. Głównemu celowi przyporządkowano cztery cele szczegółowe, wśród których czwarty, „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej” odnieść można do ochrony dziedzictwa kulturowego. Wśród kierunków działań wymienia się:

- tworzenie warunków wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym,
- ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu,
- digitalizację, cyfrową rekonstrukcję i udostępnianie dóbr kultury.

W *Strategii* podnosi się również kwestię aktywnego udziału społeczeństwa w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

5.1.4. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017 przyjęty został Uchwałą Rady Ministrów Nr 125/2014 z dnia 24.06.2014 r.

W *Krajowym programie* dokonano diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce w trzech podstawowych płaszczyznach:

- organizacji i zadań organów ochrony zabytków w Polsce,
- stanu zachowania zabytków, w tym roli i znaczenia form ochrony zabytków oraz systemów informacji o zabytkach,
- komunikacji, porozumienia i współpracy w obszarze ochrony zabytków.

W przyjętym dokumencie określony został cel główny, jakim jest wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków. Celowi głównemu przyporządkowano cele szczegółowe i kierunki działania.

1. Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce. Cel ten będzie realizowany poprzez:

- porządkowanie rejestru zabytków nieruchomych,
- przygotowanie ratyfikacji *Konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa podwodnego*,
- wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych,

- wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego,
- opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych,
- opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków,
- realizacja badań w ramach AZP na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego.

2. Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków. Cel ten będzie realizowany poprzez:

- zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach,
- wypracowanie standardów pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków, a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną,
- podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków,
- merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków.

3. Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji. Cel ten realizowany będzie poprzez:

- przygotowanie ratyfikacji *Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa*, Faro 2005,
- budowanie świadomości społecznej dotyczącej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania tożsamości narodowej i społeczności lokalnych,
- promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu,
- zwiększenie i ułatwienie dostępu do zasobu dziedzictwa.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego

Zaktualizowana „Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku. Wielkopolska 2020” jest dokumentem opracowanym przez Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, a przyjęta przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego w dniu 17 grudnia 2012 r. Uchwałą Nr XXIX/559/12.

Strategia określa uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju województwa. Ustalenia zawarte w cyt. dokumencie stanowią podstawę do sporządzenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa, przez co mają bezpośredni

wpływ na zachowanie i poprawę jakości krajobrazu kulturowego. Zakłada konieczność wyznaczenia w planie zagospodarowania przestrzennego terenów o wyjątkowych walorach środowiska kulturowego, które należy wesprzeć pakietem pomocy ułatwiającej wykorzystanie tego czynnika. Wsparcie powinno objąć, z jednej strony rewitalizację obiektów, a z drugiej, przedsiębiorczość budowaną na wykorzystaniu tego sektora, szczególnie w turystyce.

Generalnym celem „Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego” jest poprawa jakości przestrzeni województwa, systemu edukacji, rynku pracy, gospodarki oraz sfery społecznej, skutkująca wzrostem poziomu życia mieszkańców. Cel ten będzie realizowany przy pomocy celów strategicznych i operacyjnych.

W ramach celu strategicznego „Zwiększenie spójności województwa” określony został cel operacyjny „Wsparcie terenów o wyjątkowych walorach środowiska kulturowego”. Środowisko kulturowe może być dla wybranych obszarów istotnym czynnikiem aktywizacji gospodarczej i budowania lokalnych przewag konkurencyjnych. Na wielu obszarach jest ono jedynym realnym czynnikiem wzrostu.

Cel ten realizowany powinien być przede wszystkim przez następujące kierunki działań:

- kompleksowe programy rewitalizacji i aktywizacji gospodarczej wykorzystującej walory kulturowe,
- tworzenie parków kulturowych,
- promocja terenów o wybitnych walorach kulturowych,
- odnowa obiektów dziedzictwa kulturowego.

Cel strategiczny zakładający „Zwiększenie zasobów oraz wyrównywanie potencjałów społecznych województwa” ma być realizowany poprzez cel operacyjny „Ochrona i utrwalanie dziedzictwa kulturowego”

Jednym z fundamentów kapitału społecznego jest tożsamość regionalna, otwartość na inne kultury oraz tolerancja. Bez poczucia tożsamości i znajomości własnej kultury nie można budować więzi społecznych. Rozwój społeczny, w tym tożsamość kulturowa, jest ważnym czynnikiem kształtowania konkurencyjności regionu.

Wielkopolska może być regionem, który nie tylko wspiera wewnętrzny rozwój kulturalny, ale również przyciąga jednostki kreatywne, działające w przestrzeni kultury poprzez stworzenie wizerunku regionu otwartego na mobilność idei oraz odmienne wzorce i wartości kulturowe.

Cel ten realizowany powinien być przede wszystkim przez następujące kierunki działań:

- promocja kultury regionalnej,
- poprawa warunków dla utrwalania tożsamości oraz upowszechniania dorobku kultury lokalnej i regionalnej,
- ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz historycznego regionu,
- wsparcie rozwoju kultury jako jednego z kreatywnych sektorów gospodarki regionu i rozwój przedsiębiorczości w tej dziedzinie,
- wzmocnienie pluralizmu kulturowego jako rozwojowej przeciwwagi dla dziedzictwa kulturowego regionu,
- stymulacja przepływu treści kulturowych (transfer międzykulturowy) oraz wewnętrznej innowacji w sferze kultury, jako niezbędnych czynników rozwoju kultury,
- zmniejszanie przestrzennych, społecznych i ekonomicznych dysproporcji w dostępie do kultury.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego sporządzony na okres perspektywiczny do roku 2020, uchwalony przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XLII/628/2001 z dnia 26 listopada 2001 roku, zmieniony Uchwałą Nr XLVI/690/10 z dnia 26 kwietnia 2010 r.

W rozdz. „Uwarunkowania rozwoju przestrzennego. Uwarunkowania wewnętrzne”, pkt 18. „Kultura i dziedzictwo narodowe” podkreślono wartość tożsamości regionalnej. Oparta na tradycji regionalnej i najważniejszych cechach wyróżniających region terytorialnie, historycznie, społecznie i kulturowo jest ważnym elementem dziedzictwa kulturowego.

Omówiono wielkości zachowanej substancji zabytkowej w regionie: stanowiska archeologiczne, zabytki architektury i budownictwa, pomniki historii, parki kulturowe, wymieniając najcenniejsze, charakterystyczne dla poszczególnych epok. Podkreślono konieczność powołania nowych parków kulturowych, które mogą stanowić podstawy do sporządzenia i wdrożenia strategii promocji kultury województwa wielkopolskiego oraz mogą stać się czynnikiem dla rozwoju turystyki opartej o wartości krajoznawcze i kultury. Jednym z najważniejszych elementów generujących rozwój turystyki są szlaki kulturowe. Bogata przeszłość historyczna i kulturowa Wielkopolski stwarza wiele możliwości do przeprowadzenia szlaków

kulturowych, a tym samym promocji Wielkopolski w skali lokalnej, krajowej czy międzynarodowej.

Charakteryzując najcenniejsze zasoby dziedzictwa kulturowego wymieniono następujące obiekty z terenu powiatu kolskiego:

- a) romański kościół w Kościelcu,
- b) gotycki kościół w Kole,
- c) zamek w Borysławicach Zamkowych i zamek kolski,
- d) ratusze: w Kole, Kłodawie i Dąbiu.

W punkcie 18.7. omówiono szlaki kulturowe, które są jednym z najważniejszych elementów generujących rozwój turystyki. Wśród najcenniejszych obiektów turystycznych wymieniono Podziemną Trasę Turystyczną Kopalni Soli w Kłodawie. Biegnie ona 600 m pod ziemią i prowadzi m.in. korytarzami unikatowej soli różowej, która w Europie wydobywana jest tylko tu. Na przebiegu trasy znajduje się kaplica św. Kingi, sala koncertowa oraz wiele elementów związanych z codzienną pracą górników.

W rozdz. 31. „Ochrona i wykorzystanie dziedzictwa kulturowego” wymieniono najważniejsze nurty działania, mające na celu osiągnięcie optymalnego stanu środowiska kulturowego:

- ochrona istniejących zasobów materialnych i duchowych,
- kreowanie nowych jakości w obrębie poszczególnych dziedzin składających się na kulturę, a zwłaszcza kreowanie nowej przestrzeni,
- kształtowanie świadomości – upowszechnianie wiedzy o środowisku kulturowym Wielkopolski wśród mieszkańców regionu, kraju i za granicą.

W planie zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego szczególne znaczenie ma ochrona obszarowa, a więc ochrona całych układów przestrzennych miast i wsi, ochrona krajobrazów kulturowych w parkach kulturowych i w strefach kulturotwórczych, szlaków kulturowych oraz pojedynczych obiektów.

Najważniejsze działania w ramach ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego w ramach planowania przestrzennego to:

- zwiększenie nakładów na ochronę dziedzictwa kulturowego, zarówno w budżecie państwa, jak i budżetach samorządowych,
- wpisanie do rejestru zabytków wszystkich zachowanych założeń i układów urbanistycznych,
- poszerzenie ewidencji zasobów dziedzictwa kulturowego województwa wielkopolskiego. Konieczne jest umożliwienie publicznego dostępu do

- ewidencji w formie elektronicznej,
- dalsze prowadzenie archeologicznych badań osadniczych,
- wzbogacanie dokumentacji dotyczącej obiektów dziedzictwa kulturowego, w szczególności: opisów, szkiców, map i opracowań obiektów oraz digitalizacji danych i ich udostępnianie w formie elektronicznej,
- promocja szlaków kulturowych, parków kulturowych, pomników historii, a także obiektów wpisanych na listy dziedzictwa europejskiego,
- podnoszenie wizerunku województwa jako produktu turystycznego, poprzez prawidłową informację turystyczną w celu dotarcia do określonych atrakcji turystycznych.

W rozdz. 31.1.1. „Ochrona układów urbanistycznych i ruralistycznych” wymieniono elementy, które jej podlegają: rozplanowanie ulic, rynków i placów miejskich, parametry kwartałów, pasma zieleni, dominanty przestrzenne, panoramy, osie widokowe oraz wszelkie formy specyficznej zabudowy miejskiej. Ochrona układów przestrzennych, urbanistycznych i ruralistycznych powinna być rozpatrywana wraz z nawarstwieniami kulturowymi, w których obecna jest cała sekwencja dziejów. Jest to działanie niezbędne dla zachowania ciągłości historycznej tworzenia się sieci osadniczej.

Sprzymierzeńcem systemowych działań wspierających może się stać aspekt ekonomiczny w postaci korzyści gospodarczych uzyskiwanych z turystyki na terenach o atrakcyjnych i zadbanych śródmieściach – pojedynczych wybitnych obiektach z historycznym tłem kulturowym, nadającym całości oczekiwany klimat.

Podobny system powinien objąć również układy ruralistyczne. Ochrona kompleksowa architektury wiejskiej jest możliwa do zrealizowania na terenach, których głównym motorem rozwoju stanie się turystyka. Właściwą formą ochrony jest adaptowanie zabytkowych obiektów architektury wiejskiej na obiekty rekreacji indywidualnej. Najwartościowsze obiekty, dla których nie da się zapewnić ochrony w istniejących zespołach zabudowy, powinny się znaleźć w skansenach. Z uwagi na brak możliwości przetrwania wszystkich zabytków architektury wiejskiej, niezbędne jest systematyczne dokumentowanie obiektów o wartościach historycznych i estetycznych.

W rozdz. „Kierunki zagospodarowania przestrzennego. Polityka przestrzenna”, pkt 29 „Polityka poprawy efektywności struktur przestrzennych” przedstawiono zbiór najważniejszych zasad, mających na celu uzyskiwanie optymalnych efektów w zagospodarowaniu przestrzeni. Ład przestrzenny to takie zagospodarowanie przestrzeni, które tworzy harmonijną całość oraz uwzględnia

w uporządkowanych relacjach wszelkie uwarunkowania i wymagania funkcjonalne, społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno-estetyczne.

Ład przestrzenny można uzyskać m. in. przez:

- przestrzeganie wytycznych konserwatorskich w zakresie poszczególnych obiektów objętych ochroną jak również zasad zagospodarowania zabytkowych układów urbanistycznych,
- kontynuowanie architektury wiejskiej przy założeniu, że tradycyjny nurt architektury lokalnej regionu nie powinien mieć prawa wyłączności, ale powinien stanowić ważny wyróżnik dla zachowania regionalnej specyfiki. Na terenach szczególnie cennych krajobrazowo należy unikać realizacji projektów odległych stylistycznie, pochodzących z kulturowo odmiennych regionów,
- ochronę krajobrazu, szczególnie w rejonach o najwyższych walorach przyrodniczych i kulturowych.

Dla kształtowania przestrzeni miejskich przyjęto m.in. następujące zasady:

- ochrona dziedzictwa kulturowego, tożsamości i tradycyjnych elementów środowiska miejskiego, takich jak: zabytkowe dzielnice, budynki, dominanty przestrzenne, panoramy, tereny zielone i tereny otwarte; respektowanie zaleceń wynikających z przepisów ochronnych i poszerzanie ochrony prawnej,
- wykorzystywanie atutów wynikających z ukształtowania terenu, osi widokowych, dominant przestrzennych, panoram,
- podnoszenie wymogów architektonicznych, szczególnie w stosunku do obiektów realizowanych na obszarach śródmieść oraz w pobliżu terenów o najwyższych walorach kulturowych i przyrodniczych,
- podejmowanie opracowań planistycznych dotyczących rewaloryzacji przestrzeni miejskich.

Dla kształtowania obszarów wiejskich przyjęto m. in. następujące zasady:

- ochrona charakterystycznych układów ruralistycznych oraz zespołów sakralnych, pałacowo-parkowych, folwarków, ochrona zabytkowych budynków mieszkalnych, gospodarczych, wiatraków, remiz, szkół, kuźni, młynów, gorzelni i innych elementów specyficznych dla architektury wiejskiej np. kapliczek i krzyży,
- poszanowanie kształtowanej tradycyjnie różnorodności form osadnictwa wiejskiego w poszczególnych rejonach,
- twórcze wykorzystywanie wzorców architektury lokalnej przy formułowaniu

warunków dla projektowanej zabudowy, odwoływanie się do architektury regionalnej Wielkopolski, preferowanie rodzimych materiałów budowlanych oraz tradycyjnych elementów małej architektury.

W rozdz. 31.3. „Promowanie świadomości regionalnej Wielkopolski” uznano, że do zaistnienia Wielkopolski jako regionu atrakcyjnego kulturowo, niezbędne jest intensywne promowanie wiedzy o środowisku kulturowym regionu. Działania na rzecz promowania świadomości regionalnej Wielkopolski mają na celu pobudzenie aktywności lokalnych środowisk, przywrócenie etosu wielkopolskiego oraz pielęgnowanie regionalizmu, tzw. „małych ojczyzn”, m.in. poprzez:

- promowanie gwary, obyczajów, potraw, strojów, lansowanie folklorystycznych zespołów tanecznych,
- kształtowanie otwartości wobec innych mniejszości i kultur, prezentowanie ich dorobku kulturowego,
- organizowanie jarmarków, pokazów tradycyjnego rzemiosła, konkursów związanych z tematyką regionalną.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu

6.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, zlokalizowane na terenie powiatu kolskiego

Do najcenniejszych zabytków na terenie powiatu wpisanych do rejestru zabytków należą:

GMINA BABIAK

BABIAK

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKIEGO, pl. Wolności:

a. kościół, ob. pawilon handlowy, nr 18, mur., 1823 r.,

Rejestr zabytków nr A-102/687 z dnia 15.07.1969

b. cmentarz przykościelny z ogrodzeniem, k. XVIII w., XIX w.

Rejestr zabytków nr A-531/272 z dnia 16.06.1998

BOGUSŁAWICE

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór, mur., 1933 r.,

Rejestr zabytków nr A-463/204 z dnia 4.09.1991

b. park, ok. poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-463/204 z dnia 4.09.1991

BRDÓW

ZESPÓŁ KLASZTORNY OO. PAULINÓW, ul. Kościelna 5:

a. kościół p.w. św. Wojciecha, mur., 1399 r., spalony 1748 r., odbud. 1758 r.,
dobud. wieży 1790 r., cz. zniszczony pożarem 1870 r., rozbud. wieży 1877 dobud.
kaplicy 1913-1914 r.,

Rejestr zabytków nr A-5/239 z dnia 25.09.1930

b. klasztor, mur., k. XVII w., spalony 1748 r., odbud. 1758 r.,

Rejestr zabytków nr A-5/239 z dnia 25.09.1930

CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI (2 kwatery: północno-wschodnia
i południowo-wschodnia, ul. Cmentarna, pocz. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-519/260 z dnia 29.08.1995

DĘBNO POPROBOSZCZOWSKIE

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA, drewn., 1766 r., rozbud. 1906 r.

Rejestr zabytków nr A-107/692 z dnia 21.07.1969

LIPIE GÓRY

MOGIŁA OFIAR WOJNY z 1939 r.,

Rejestr zabytków nr A-523/264 z dnia 25.10.1995

LUBOTYŃ

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. WAWRZYŃCA, mur., 1612-1620 r., przebud. 1897 r.,
dobud. zakrystii 1938 r., dobud. kruchty 1945 r.,

Rejestr zabytków nr A-167/1034 z dnia 20.03.1970

MCHOWO

ZESPÓŁ DWORSKO - FOLWARCZNY:

a. dwór "stary" nr 13 a, mur., pocz. XIX, w., rozbud. pocz. XX w.,

Rejestr zabytków nr A-287/29 z dnia 30.04.1984

b. dwór "nowy" nr 13, mur., 1920 r.,

Rejestr zabytków nr A-287/29 z dnia 30.04.1984

c. park, pocz. XIX w., przekształcony ok. 1920 r.,

Rejestr zabytków nr A-287/29 z dnia 30.04.1984

WIECININ

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór nr 44, mur., ok. 1880 r.,

Rejestr zabytków nr A-288/30 z dnia 30.04.1984

b. spichlerz, mur., 1895 r.,

Rejestr zabytków nr A-289/31 z dnia 30.04.1984

c. park, 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-288/30 z dnia 30.04.1984

GMINA CHODÓW

CHODÓW

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA FILIALNEGO P. W. PODWYŻSZENIA ŚW. KRZYŻA:

a. kościół, drewn., XVI / XVII w.,

Rejestr zabytków nr 928/Wlkp/A z dnia 08.07.1967 r.

b. cmentarz przykościelny XVI w.

Rejestr zabytków nr 928/Wlkp/A z dnia 08.07.1967 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWO - FOLWARCZNY:

a. pałac, mur., 1852 r.,

Rejestr zabytków nr A-296/38 z dnia 14.05. 1984 r.

b. oficyna, mur., pocz. XX w.,

Rejestr zabytków nr A-296/38 z dnia 14.05. 1984 r.

c. park, 2 poł XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-400 z dnia 08.07.1967 r.

d. łaźnia, ob. Poczta, mur., pocz. XX w.

Rejestr zabytków nr A-297/39 z dnia 14.05.1984 r.

DOMANIKÓW

ZESPÓŁ PAŁACOWO – FOLWARCZNY:

a. pałac, mur., 1872 r.,

Rejestr zabytków nr A-298/40 z 14 maja 1984 r.

b. park, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-298/40 z 14 maja 1984 r.

DZIERZBICE

KOŚCIOŁ PAR. P. W. ŚW. MIKOŁAJA, mur., 1798 r., przebud. 1845 r., 1903 r.,

Rejestr zabytków nr 929/Wlkp/A z dnia 11.07. 1967 r.

ZESPÓŁ DWORSKO - FOLWARCZNY:

a. dwór, mur., 1 poł. XIX w., rozbud. ok. 1870 r.,

Rejestr zabytków nr A-250/403 z dnia 11.07. 1967 r.

b. oranżeria, ob. magazyn, 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-299/41 z dnia 14.05.1984 r.

c. brama, mur., 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-299/41 z dnia 14.05.1984 r.

d. park, XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-251/404 z dnia 11.07. 1967 r.

e. rządówka, ob. dom, mur., ok. 1877 r.,

Rejestr zabytków nr A-299/41 z dnia 14.05. 1984 r.

f. stajnia z wozownią, mur., 2 poł. XIX w.,
Rejestr zabytków nr A-299/41 z dnia 14.05. 1984 r.

g. gorzelnia, mur., 2 poł. XIX w.,
Rejestr zabytków nr A-299/41 z dnia 14.05. 1984 r.

h. brama na folwark, mur., 2 poł. XIX w.
Rejestr zabytków nr A-299/41 z dnia 14.05. 1984 r.

KOSERZ

ZESPÓŁ DWORSKO - PARKOWY:

a. dwór, mur., ok. 1880 r., rozbud. 1910 r.,
Rejestr zabytków nr A-389/131 z dnia 14.03. 1986 r.

b. park, 2 poł. XIX w.
Rejestr zabytków nr A-389/131 z dnia 14.03. 1986 r.

NIWKI

ZESPÓŁ DWORSKO - FOLWARCZNY:

a. dwór, mur., 1870 – 1880 r.,
Rejestr zabytków nr A-300/42 z dnia 14.05.1984 r.

b. park, 1870 – 1880 r.,
Rejestr zabytków nr A-300/42 z dnia 14.05.1984 r.

c. stajnia - wozownia, ob. magazyn, mur., 1870 – 1880 r.,
Rejestr zabytków nr A-300/42 z dnia 14.05. 1984 r.

d. spichlerz, mur., 1870 – 1880 r.,
Rejestr zabytków nr A-300/42 z dnia 14.05.1984 r.

e. sieczkarnia, ob. magazyn, mur., 1889 r.
Rejestr zabytków nr A-300/42 z dnia 14.05.1984 r.

RDUTÓW

KOŚCIÓŁ PAR. P. W. ŚW. JANA CHRZCICIELA, mur., 1800 r.
Rejestr zabytków nr 930/Wlkp/A z dnia 18.07.1967 r.

WIATRAK KOŻLAK, drew., XVIII w.
Rejestr zabytków nr A-372/42 z dnia 10.12.1984 r.

TURZYNÓW

PARK DWORSKI, 2 poł. XIX w.
Rejestr zabytków nr A-301/43 z dnia 14.05.1984 r.

GMINA DĄBIE

CHEŁMNO

KOŚCIOŁA PAR. P. W. NARODZENIA NMP, mur., ok. 1875 r.

Rejestr zabytków nr A-434/176 z dnia 24.03. 1990 r.

OBÓZ ZAGŁADY, 1941-1945:

a. komenda obozu – zespół dworski,

Rejestr zabytków nr A-509/250 z dnia 08.08. 1994 r.

b. miejsce pochówku ofiar – las rzuchowski.

Rejestr zabytków nr A-508/249 z dnia 17.06. 1994 r.

DĄBIE

UKŁAD URBANISTYCZNY, poł. XV – XIX w.

Rejestr zabytków nr 409/Wlkp/A z dnia 01.09. 2006 r.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MIKOŁAJA, pl. Mickiewicza:

a. kościół, mur., 1807 – 1809 r.,

Rejestr zabytków nr A-7/245 z dnia 25.09.1930 r.

b. brama - dzwonnica, mur., 1 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-105/690 z dnia 18.07.1969 r.

KOŚCIOŁ EWANGELICKI, ul. 1 Maja, mur., k. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-340/82 z dnia 21.05. 1984 r.

SYNAGOGA, ob. dom, ul. Konopnickiej 4, mur., 1885 r., przebud. l. 60 XX w.

Rejestr zabytków nr A-222/1555 z dnia 24.07.1974 r.

RATUSZ, pl. Mickiewicza 1, mur., 1814 r.

Rejestr zabytków nr A-28/378 z dnia 17.01.1957 r.

ul. Kolska

DOM NR 3, mur., 1826 r.

Rejestr zabytków nr A-101/684 z dnia 14.07. 1969 r.

DOM NR 4 a, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-106/691 z dnia 18.07.1969 r.

ul. 1 Maja

DOM NR 2, mur., XVIII/XIX w.

Rejestr zabytków nr A-221/1554 z dnia 24.07.1974 r.

KARSZEW

ZESPÓŁ PAŁACOWO – FOLWARCZNY:

a. pałac nr 56, mur., 1876 r.,

Rejestr zabytków nr A-341/83 z dnia 21.05.1984 r.

b. oficyna, mur., l. 70 XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-341/83 z dnia 21.05.1984 r.

c. park, 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-341/83 z dnia 21.05.1984 r.

LISICE

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór, mur., poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-408/150 z dnia 08.08.1988 r.

b. park, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-342/84 z dnia 21.05.1984 r.

GMINA GRZEGORZEW

BORYSŁAWICE KOŚCIELNE

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. WNIĘBOWZIĘCIA NMP:

a. kościół, drewn., 1759 r.,

Rejestr zabytków nr A-26/375 z dnia 17.01.1953 r.

b. dzwonnica, drewn., poł. XVIII w.,

Rejestr zabytków nr A-104/689 z dnia 18.07.1969 r.

BORYSŁAWICE ZAMKOWE

RUINY ZAMKU, mur., pocz. XV w.

Rejestr zabytków nr A-29/379 z dnia 17.01.1953 r.

GRZEGORZEW

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. WNIĘBOWZIĘCIA NMP, drewn., 1776-1777 r., rozbud. 1885-1887 r.,

Rejestr zabytków nr A-9/251 z dnia 25.09.1930 r.

GMINA KŁODAWA

BIERZWIENNA DŁUGA

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. DOMINIKA:

a. kościół mur., 1901 r.,

Rejestr zabytków nr A-316/58 z dnia 14.05.1984 r.

b. dzwonnica, mur., XIX/XX w.,

Rejestr zabytków nr A-316/58 z dnia 14.05.1984 r.

CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI, ok. poł. XIX w.

Rejestr zabytków (kwatery północna) nr A-498/239 z dnia 28.03.1994 r.

PARK DWORSKI, XIX/XX w.

Rejestr zabytków nr A-532/273 z dnia 25.06.1998 r.

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór nr 25, ob. szkoła, mur. XIX/XX w.,

Rejestr zabytków nr A-262/4 z dnia 15.02.1984 r.

b. pozostałości parku, XIX/XX w.,

Rejestr zabytków nr A-262/4 z dnia 15.02.1984 r.

BIERZWIENNA DŁUGA – KOLONIA

CMENTARZ EWANGELICKO-AUGSBURSKI, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-488/229 z dnia 03.09.1993 r.

KĘCERZYN

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór nr 37, 4 ćw. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-406/148 z dnia 03.05.1988 r.

b. park, 4 ćw. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-406/148 z dnia 03.05.1988 r.

KŁODAWA

UKŁAD URBANISTYCZNY, 1430 r. - k. XIX w.

Rejestr zabytków nr 407/Wlkp/A z dnia 01.09.2006 r.

ZESPÓŁ KLASZTORNY KARMELITÓW, ob. zespół kościoła par. p.w.

Wniebowzięcia NMP, ul. Włocławska 2:

a. kościół, mur., 1718-1755 r., rozbud. 1765 r.,

Rejestr zabytków nr 681/Wlkp/A z dnia 17.01.1953 r.

b. klasztor, ob. plebania, mur., 1718-1755 r.,

Rejestr zabytków nr 681/Wlkp/A z dnia 17.01.1953 r.

c. ogród klasztorny, XVIII-XX w.,

Rejestr zabytków nr 681/Wlkp/A z dnia 18.06.2008 r.

d. dziedziniec odpustowy „Ogrójec”, poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 681/Wlkp/A z dnia 18.06.2008 r.

e. ogrodzenie Ogrójca z 4 kapliczkami, 1850 r.

Rejestr zabytków nr 681/Wlkp/A z dnia 18.06.2008 r.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA FIL. P.W. ŚW. SEBASTIANA, ul. Cicha:

a. kościół drewn., 1557 r., rozbud. 1846-1847 r.,

Rejestr zabytków nr A-81/78 z dnia 26.05.1965 r.

b. dzwonnica, drewn., k. XVIII w.,

Rejestr zabytków nr A-81/78 z dnia 26.05.1965 r.

RATUSZ, pl. Wolności 16, mur., ok. 1820 r.,

Rejestr zabytków nr A-91/184 z dn. 21.08.1968 r.

WYROBISKO PODZIEMNE W PŁD. CZĘŚCI POLA NR 3 KOPALNI SOLI „KŁODAWA”, 1937 r., 1946-1950 r.

Rejestr zabytków nr 481/Wlkp/A z dnia 05.04.2007 r.

KRZYKOSY

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór nr 84, mur., poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-317/59 z dnia 14.05.1984 r.

b. park, poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-317/59 z dnia 14.05.1984 r.

DOM NR 18, drewn., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-374/116 z dnia 10.12.1984 r.

LESZCZE

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór nr 21, mur., k. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-318/60 z dnia 14.05.1984 r.

b. park, k. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-318/60 z dnia 14.05.1984 r.

RGIELEW

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór nr 28, mur., 1892,

Rejestr zabytków nr A-435/177 z dnia 03.04.1990 r.

b. park, pocz. XX w.

Rejestr zabytków nr A-435/177 z dnia 03.04.1990 r.

RYCERZEW

ZESPÓŁ PAŁACOWY:

a. pałac, mur., 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-319/61 z dnia 14.05.1984 r.

b. ruiny dworu obronnego na kopcu, mur., XV/XVI w.

Rejestr zabytków nr A-247/349 z dnia 18.07.1967 r.

c. park, k. XIX

Rejestr zabytków nr A-319/61 z dnia 14.05.1984 r.

STRASZKÓW

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór, mur., 1859 r.,

Rejestr zabytków nr A-320/62 z dnia 14.05.1984 r.

b. park, 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-320/62 z dnia 14.05.1984 r.

STRASZKÓWEK

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór nr 66, mur., 1885 r.,

Rejestr zabytków nr A-436/178 z dnia 03.04.1990 r.

b. park krajobrazowy, 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-436/178 z dnia 03.04.1990 r.

WÓLKA CZEPOWA

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór nr 33, mur., 1930-1938 r.,

Rejestr zabytków nr A-321/63 z dnia 14.05.1984 r.

b. park, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-321/63 z dnia 14.05.1984 r.

MIASTO KOŁO

DZIELNICA STAROMIEJSKA, XIV – k. XVIII w. i 1825-1827 r. (*regulacja, proj. T. Pelletier*) do k. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-31/384 z dnia 26.07.1951 r.

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. KRZYŻA, ob. p.w.. PODWYŻSZENIA KRZYŻA ŚW., ul. Kościelna, mur., k. XIV – ok. 1410 r.,

Rejestr zabytków nr A-2/232 z dnia 17.01.1953 r.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKO-AUGSBURSKIEGO, ul. Sienkiewicza:

a. kościół, mur., 1882 – 1883 r.,

Rejestr zabytków nr A-450/191 z dnia 17.10.1990 r.

b. pastorówka, ul. Sienkiewicza nr 5, mur., ok. 1890 r.

Rejestr zabytków nr A-450/191 z dnia 17.10.1990 r.

ZESPÓŁ KLASZTORNY BERNARDYNÓW, ul. Klasztorna,

a. kościół p.w. Nawiedzenia NMP, mur., ok. 1456(66) – 1482 r.,

Rejestr zabytków nr A-11/263 z dnia 17.01.1953 r.

b. klasztor, mur., ok. 1456(66) – 1482 r., gruntownie przebud. 1755-1764 r.

Rejestr zabytków nr A-11/263 z dnia 17.01.1953 r.

KAPLICA p.w. Przemienienia Pańskiego, ul. Poniatowskiego, mur., 1905 r.

Rejestr zabytków nr A-460/201 z dnia 7.05.1991 r.

CMENTARZ EWANGELICKO – AUGSBURSKI Z BRAMĄ I OGRODZENIEM, ul. Poniatowskiego, 1 poł. XIX w., 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-536/277 z dnia 23.11.1998 r.

RATUSZ, mur., ok. 1390 r., restaur. 1782 r., gruntownie przebud. 1835-1837 r.

Rejestr zabytków nr A-27/376 z dnia 17.01.1953 r.

BUDYNEK URZĘDU POWIATOWEGO, ob. Urząd Miejski, ul. Mickiewicza nr 12, mur., 1883 r.

Rejestr zabytków nr A-458/199 z dnia 7.05.1991r.

WILLA, ul. Mickiewicza 27, mur., 1880-1890 r.

Rejestr zabytków nr A-459/200 z dnia 7.05.1991r.

DOM, ul. Grodzka 2, mur., 2 poł. XIX, przebud. 1920 r.

Rejestr zabytków nr A-533/274 z dnia 14.10.1998 r.

DOM, ul. Stary Rynek 26, mur., 1887 r.

Rejestr zabytków nr A-470/211 z dnia 17.02.1992 r.

ZESPÓŁ FABRYKI FAJANSU I PORCELANY FREUDENREICHÓW:

a. piecownia, mur., 1 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-484/225 z dnia 15.03.1993 r.

b. malarnia, ul. Zielona, mur., 3 ćw. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-484/225 z dnia 15.03.1993 r.

c. przerobownia mas, ul. Sienkiewicza, mur., 3 ćw. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-484/225 z dnia 15.03.1993 r.

d. piec dwukomorowy do wypalania wyrobów fajansowych, 1 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-1518/A z dnia 29.05.1974 r.

e. willa właściciela, ul. Sienkiewicza nr 7, mur., 1912 r.

Rejestr zabytków nr A-536/277 z dnia 21.12.1998 r.

SPICHLERZ, ul. Żelazna nr 8, drewn., XVIII/XIX w.

Rejestr zabytków nr A-24/324 z dnia 22.09.1950 r.

GMINA KOŁO

WRZAÇA WIELKA – zespół dworski:

a. dwór, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-92/227 z dnia 4.09.1968 r.

b. ruiny dworu obronnego, mur., XVI w.

Rejestr zabytków nr A-92/227 z dnia 4.09.1968 r.

c. park, 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-448/189 z dnia 10.09.1990 r.

GMINA KOŚCIELEC

BIAŁKÓW KOŚCIELNY

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. STANISŁAWA Bpa, drewn., 1809 r.

Rejestr zabytków nr A-103/688 z dnia 18.08.1969 r.

DOBRÓW

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. TRÓJCY:

a. kościół, mur., 1764 r., rozbud. 1888 r.,

Rejestr zabytków nr A-109/694 z dnia 21.07.1969 r.

b. dzwonnica, mur., 1888 r.,

Rejestr zabytków nr A-431/173 z dnia 21.11.1989 r.

KAPLICA P.W. BŁ. BOGUMIŁA, drewn., 1788 r.

Rejestr zabytków Nr A-110/695 z dnia 21.07.1969 r.

GOZDÓW

RUINY ZAMKU KOLSKIEGO, XIV w.

Rejestr zabytków nr A-30/380 z dnia 17.01.1953 r.

KOŚCIELEC

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. ANDRZEJA Ap.:

a. kościół, mur., ok. XII w., rozbud. XVI w.,

Rejestr zabytków nr A-12/268 z dnia 25.09.1930 r.

b. park przykościelny, ok. poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-93/243 z dnia 16.09.1968 r.,

ZAJAZD, mur. XVIII/XIX w.

Rejestr zabytków nr A-64/43 z dnia 21.01.1965 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY:

a. pałac, mur., 3 ćw. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-93/243 z dnia 16.09.1968 r.

b. park, poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-93/243 z dnia 16.09.1968 r.

c. minaret, mur., 3 ćw. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-93/243 z dnia 16.09.1968 r.

d. meczet, mur., 3 ćw. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-93/243 z dnia 16.09.1968 r.

e. romantyczne ruiny, mur., ok. 1890 r.,

Rejestr zabytków nr A-93/243 z dnia 16.09.1968 r.

RUSZKÓW PIERWSZY

OBORA, ul. Dębowa, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-94/244 z dnia 16.09.1968 r.

DĄB SZYPUŁKOWY, ul. Dębowa

Rejestr zabytków nr A-19/59 dnia 13.09.1949 r.

GMINA OLSZÓWKA

DĘBOWICE

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór, mur., I. 20 XX w.,

Rejestr zabytków nr A-322/64 z dnia 21.05.1984 r.

b. park, I. 20 XX w.

Rejestr zabytków nr A-322/64 z dnia 21.05.1984 r.

GŁĘBOKIE

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór, ob. szkoła, mur., ok. 1880 r.,

Rejestr zabytków nr A-490/231 z dnia 16.11.1993 r.

b. park, ok. 1880 r.,

Rejestr zabytków nr A-490/231 z dnia 16.11.1993 r.

KRZEWATA

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór, mur., 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków Nr n-323/65 z dnia 21.05.1984 r.

b. lodownia, mur., 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-323/65 z dnia 21.05.1984 r.

c. park, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-323/65 z dnia 21.05.1984 r.

MNIEWO

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór, mur. 1860 r.,

Rejestr zabytków nr A-324/66 z dnia 21.05.1984 r.

b. park, ok. 1860 r.

Rejestr zabytków nr A-324/66 z dnia 21.05.1984 r.

TOMASZEW

WIATRAK KOŻLAK, drew., XIX w.

Rejestr zabytków nr A-353/95 z dnia 19.06.1984 r.

UMIEŃ

KOŚCIÓŁ PAR. P. W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA, drew., 2 poł. XVII w.

Rejestr zabytków nr A-118/705 z dnia 02.08.1969 r.

GMINA OSIEK MAŁY

DĘBY SZLACHECKIE

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. WNIEBOWZIĘCIA NMP:

a. kościół, drew., 1756 r.,

Rejestr zabytków nr 8/246 z dnia 25.09.1930 r.

b. dzwonnica, drew., poł. XVIII w.

Rejestr zabytków nr 326/68 dniaz 21.05.1984 r.

KAPLICA CMENTARNA, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 693/108 z dnia 21.07.1969 r.

OSIEK MAŁY

ZESPÓŁ DWORSKI, ul. Główna:

a. dwór nr 1, mur., poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr 327/69 z dnia 21.05.1984 r.

b. park, poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr 327/69 z dnia 21.05.1984 r.

OSIEK WIELKI

KOŚCIÓŁ PAR. P. W. ŚW. BARTŁOMIEJA, mur., 1890 r.

Rejestr zabytków nr 325/67 z dnia 21.05.1984 r.

GMINA PRZEDECZ

UKŁAD URBANISTYCZNY XIV, 1558-1939 r.

Rejestr zabytków nr A-472/213 z dnia 12.03.1992 r.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. RODZINY:

a. kościół, mur., 1904-1909 r.

Rejestr zabytków nr A-333/75 z dnia 21.05.1984 r.

b. dzwonnica, mur., 1834 r.,

Rejestr zabytków nr A-333/75 z dnia 21.05.1984 r.

Założenie zamkowe (pozostałości zamku, kościół ewangelicki), ob. ośrodek kultury, mur., XIV w., 1824-1828 r.

Rejestr zabytków Nr A-242/20 z dnia 14.11.1967 r.

RATUSZ, mur., 1826 r.

Rejestr zabytków nr A-330/72 z dnia 21.05.1984.

JATKI MIEJSKIE, pl. Wolności nr 2, mur., ok. 1820 r.

Rejestr zabytków nr A-331/73 z dnia 21.05.1984 r.

DOM, pl. Wolności 6, mur., 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-332/74 z dnia 21.05.1984 r.

6.2. Zespoły najcenniejszych zabytków ruchomych na terenie powiatu

GMINA BABIAK

Na terenie gminy Babiak do rejestru zabytków wpisane są trzy zespoły zabytków stanowiące wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych.

Wyposażenie kościoła i klasztoru w Brdowie wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 346/Wlkp/B na podstawie decyzji z dnia 9 listopada 1995 r. (26 pozycji). W skład wyposażenia wchodzi m.in. barokowy ołtarz główny z 3 ćw. XVIII w., dwa barokowe ołtarze boczne, ambona z 4 ćw. XVIII w., chrzcielnica z XVII w. z rzeźbą Boga Ojca na baldachimie, prospekt organowy, obrazy,

świeczniki, naczynia liturgiczne.

Wyposażenie i wystrój kościoła par. p.w. św. Michała Archanioła w Dębnie Poproboszczowskim wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 134/Wlkp/B (8 pozycji) na podstawie decyzji z dnia 10 października 2008 r. Na wyposażenie składają się m.in. barokowy ołtarz główny z obrazem św. Michała Archanioła i rzeźbami aniołków, dwa neobarokowe ołtarze boczne z XIX w., klasycystyczna chrzcielnica, barokowy chór muzyczny, rzeźba Chrystusa Ukrzyżowanego na belce tęczowej.

W kościele par. p.w. św. Wawrzyńca w Lubotyniu wyposażenie wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 357/Wlkp/B na podstawie decyzji z dnia 29 kwietnia 1998 r. (16 pozycji). W skład wyposażenia wchodzi m.in. barokowy ołtarz główny z pocz. XVIII w., klasycystyczne ołtarze boczne z XIX w. z rzeźbiarskimi i malarskimi elementami, barokowy feretron z obrazami Matki Boskiej Częstochowskiej i św. Józefa, epitafium inskrypcyjne Jadwigi z Dunin Modliszewskich Sierakowskiej z 1640 r., kartusz z herbem Rawicz Pawła Wołuckiego biskupa włocławskiego z ok. 1620 r. (płaskorzeźba w piaskowcu), naczynia liturgiczne.

GMINA CHODÓW

W kościele par. p.w. św. Jana Chrzciciela w Rdutowie do rejestru zabytków pod nr B-64/222 wpisane zostało wyposażenie (10 pozycji) na podstawie decyzji z dnia 27 września 1973 r. W skład wyposażenia wchodzi m.in. ołtarz główny z 1 poł. XIX w., ołtarz boczny z 1800 r., krucyfiksy, barokowa chrzcielnica z k. XVIII wieku, ambona z 1800 r.

Wyposażenie kościoła par. p.w. św. Mikołaja w Dzierzbicach wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr B-59/24 na podstawie decyzji z dnia 10 listopada 1970 r. (8 pozycji). W skład wyposażenia wchodzi m.in. dwa ołtarze boczne z 1798 r., klasycystyczna ambona, chrzcielnica z k. XVIII w., kropielnica z XV w.

Z wyposażenia kościoła fil. p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Chodowie do rejestru zabytków pod nr 347/Wlkp/B decyzją z dnia 1 grudnia 1985 r. wpisana została płyta nagrobna Barbary z Kotowa. Płyta wykonana z piaskowca, umieszczona w północnej ścianie kruchty.

Decyzją z dnia 10 listopada 1970 r. pod numerem rejestru B-58/25 wpisano wyposażenie kaplicy grobowej Walewskich na cmentarzu parafialnym w Dzierzbicach (drzwi zewnętrzne, lampka wieczna z 2 poł. XIX w.).

Do rejestru zabytków pod nr B-57/26 decyzją z dnia 10.11.1970 r. wpisane

zostało również wyposażenie dworu w Dzierzbicach (taras z pięcioma kolumnami, wazonami i balustradą) oraz wazon na postumencie i posąg Flory w parku.

GMINA DĄBIE

Na terenie gminy Dąbie do rejestru zabytków wpisane zostały dwa zespoły obiektów stanowiących wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych.

Wystrój i wyposażenie kościoła par. p.w. Narodzenia NMP w Chełmnie wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 431/Wlkp/B decyzją z dnia 21.12.2015 r. (18 pozycji). Bardzo dużą wartość artystyczną stanowią trzy przyścienne, eklektyczne ołtarze: ołtarz główny z obrazem „Matki Boskiej Częstochowskiej” w retabulum, ołtarz boczny północny z obrazem „św. Józefa” i św. „Stanisława Kostki” oraz ołtarz boczny południowy z przedstawieniem „Matki Boskiej pod krzyżem”. Do rejestru zabytków wpisany został również prospekt organowy wraz z instrumentem z 1877 r., neoklasycystyczna ambona, feretrony, świeczniki, naczynia liturgiczne oraz dwa spiżowe dzwony umieszczone w przykościelnej dzwonnicy datowane na 1947 r.

Wystrój i wyposażenie kościoła par. p.w. św. Mikołaja w Dąbiu wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 398/Wlkp/B decyzją z dnia 25.05.2015 r. (20 pozycji). Elementem dominującym w wystroju kościoła jest neobarokowa polichromia zdobiąca ściany oraz strop nawy i prezbiterium. Tematyka malowideł obraca się wokół historii Polski, ukazując szereg świętych związanych z przeszłością kraju. W skład wyposażenia wchodzi m.in. ołtarz główny z 2 poł. XIX w., Stacje Drogi Krzyżowej z k. XIX w., naczynia liturgiczne. Na uwagę zasługują również neoklasycystyczne rzeźby św. Piotra i Pawła.

GMINA GRZEGORZEW

Na terenie gminy Grzegorzew zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków stanowią wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych.

Wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP w Borysławicach Kościelnych wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 345/Wlkp/B na podstawie decyzji z dnia 11 września 1989 r. (45 pozycji). W skład wyposażenia wchodzi m.in. ołtarz główny i boczne, barokowe z poł. XVIII w. z obrazami i rzeźbami, prospekt organowy z 3 ćw. XVIII w., chrzcielnica z 1 poł. XIX w., klasycystyczne obrazy Męki Pańskiej. Decyzją dnia 20 marca 1996 r. pod nr rejestru B-102/48 wpisano organy (instrument) z 1623 r.

Wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP w Grzegorzewie wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 350/Wlkp/B na podstawie decyzji z dnia 8 października 1990 r. (30 pozycji). Na wyposażenie

składają się m.in. neobarokowy ołtarz główny z 2 poł. XIX w., ołtarze boczne i ołtarze w kaplicach z k. XIX w., gotycka chrzcielnica, barokowe krucyfiksy, ambona z XVIII/XIX w.

GMINA KŁODAWA

Na terenie gminy Kłodawa do rejestru zabytków ruchomych wpisane są dwa zespoły zabytków stanowiących wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych.

W kościele par. p.w. Wniebowzięcia NMP w Kłodawie do rejestru zabytków pod nr 123/Wlkp/B wpisane zostało wyposażenie i wystrój (66 pozycji) na podstawie decyzji z dnia 28 maja 2008 r. W skład wyposażenia wchodzi m.in. rokokowe ołtarze z 3 ćw. XVIII w., rokokowa ambona w kształcie łodzi, prospekt organowy wraz z instrumentem z poł. XVIII w., barokowa chrzcielnica z poł. XVIII w., rokokowe stalle z obrazami świętych w zapleczkach, feretrony z XVIII i XIX w., obrazy i rzeźby.

Zespół zabytków ruchomych stanowiących wyposażenie kościoła fil. p.w. św. Sebastiana w Kłodawie wpisany został do rejestru zabytków pod nr 351/Wlkp/B decyzją z dnia 20 listopada 1989 r. (20 pozycji). Na wyposażenie składają się m.in. rokokowy ołtarz główny z 2 poł. XVIII w., ołtarze boczne z 2 ćw. XIX w. z rzeźbami i obrazami.

MIASTO KOŁO

Zabytki ruchome na terenie miasta Koła to wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych. Kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego posiada w swoim wyposażeniu obiekty wpisane do rejestru zabytków pod nr 353/Wlkp/B decyzją z dnia 8 października 1999 r. Polichromia, ołtarze, ambona, prospekt organowy to wystrój w stylu neogotyckim, który nadano kościołowi w XIX w. Z okresów wcześniejszych należy wymienić gotycką kamienną płytę nagrobną Jana z Grabowa i drzwi do zakrystii.

W kościele p.w. Nawiedzenia NMP i klasztorze OO. Bernardynów znajduje się zespół obiektów wpisanych do rejestru zabytków pod nr 352/Wlkp/B decyzją z dnia 26.10.1993 r. (114 pozycji). Wyposażenie kościoła jest jednorodne stylistycznie, wiąże się z rozbudową zespołu klasztornego w XVIII stuleciu. Bogate i różnorodne wyposażenie i wystrój kościoła oraz klasztoru stanowią: barokowo-rokokowa polichromia, rokokowy ołtarz główny z k. XVIII w. oraz ołtarze boczne z rzeźbami, ambona, prospekt organowy, stalle, obrazy Stacji Męki Pańskiej, naczynia liturgiczne, barokowe ornaty.

GMINA KOŁO

Na terenie gminy Koło znajduje się jeden zespół zabytków ruchomych,

stanowiących wyposażenie kościoła parafialnego p.w. św. Jakuba Apostoła we Wrzącej Wielkiej; rejestr zabytków nr 358/Wlkp/B z dnia 6 maja 1988 r. (17 pozycji). W skład wyposażenia świątyni wchodzi m.in. trzy wczesnobarokowe XVIII-wieczne ołtarze z rzeźbami i obrazami oraz barokowa chrzcielnica.

GMINA KOŚCIELEC

Zabytki ruchome na terenie gminy Kościelec stanowią wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych oraz pałacu w Kościelcu.

Kościół par. p.w. św. Stanisława Bpa w Białkowie Kościelnym posiada wyposażenie z k. XVIII i pocz. XIX w. Wpisane do rejestru zabytków pod nr 344/Wlkp/B decyzją z dnia 19 listopada 1986 r. Na wyposażenie składa się m.in. neogotycki ołtarz główny, neobarokowe ołtarze boczne, chrzcielnica i prospekt organowy z pocz. XX w.

Kościół par. p.w. św. Trójcy w Dobrowie posiada w rejestrze zabytków obiekty wpisane do rejestru pod nr 348/Wlkp/B decyzjami z dnia 23 czerwca 1971 r. i z dnia 14 marca 1988 r., m. in. obraz „Bł. Bogumił” i rzeźbę - tumbę bł. Bogumiła. Podstawowe obiekty wyposażenia kościoła pochodzą z XIX w. Ołtarze, rzeźby, obrazy wykazują cechy klasycystyczne. Obok nich znajdują się obiekty z wcześniejszych okresów, gotyku i baroku, wśród nich kamienna chrzcielnica.

Z wyposażenia kaplicy p.w. bł. Bogumiła „Na Puszczy” do rejestru zabytków pod nr 348/Wlkp/B decyzją z dnia 14 marca 1988 r. wpisano 9 obiektów, m.in. 2 barokowe ołtarze.

Wyposażenie kościoła par. p. w. św. Andrzeja Ap. w Kościelcu wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 355/Wlkp/B decyzją z dnia 21 marca 1988 r. W skład wyposażenia wchodzi m.in. rokokowy ołtarz główny z 2 poł. XVIII w., dwa neobarokowe ołtarze boczne z k. XIX w. Do rejestru zabytków wpisana jest również figura św. Jana Nepomucena z 2 poł. XVIII w. znajdująca się w parku przykościelnym (rej. zab. 356/Wlkp/B z dnia 21 marca 1988 r.).

Decyzją z dnia 30 września 2013 r. do rejestru zabytków wpisany został wystrój wnętrz i dekoracje zewnętrzne pałacu w Kościelcu (m.in. sztukaterie, polichromie, kominek, stolarka drzwiowa, grupa trzech figur na szczycie fasady, figury dziecięce, dwie pary lwów, cztery kariatydy) oraz fontanny i rzeźby znajdujące się wokół pałacu, na terenie parku. (rej. zab. nr 317/Wlkp/B – ogółem 33 pozycje).

GMINA PRZEDECZ

Do rejestru zabytków pod nr 296/Wlkp/B decyzją z dnia 14.06.2013 r. wpisane zostało wyposażenie i wystrój kościoła par. p.w. Świętej Rodziny

w Przedczu (18 pozycji). Dominującymi elementami wnętrza są neogotyckie ołtarze z 1907 r. z obrazami i rzeźbami. W skład wyposażenia wchodzi również m.in. neogotycka ambona zawieszona na ośmiobocznym filarze nawy głównej, wybitne dzieło snycerskie uzupełnione przez popiersia ewangelistów i postacie aniołów na baldachimie, krucyfiksy, obrazy Stacji Drogi Krzyżowej z pocz. XX w.

6.3. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe)

Krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze (art. 3, pkt 14 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). W celu jego ochrony oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, cyt. Ustawa przewiduje ochronę poprzez wpis do rejestru zabytków cennych kulturowo struktur przestrzennych – układów urbanistycznych, ruralistycznych, krajobrazów kulturowych.

Na terenie powiatu kolskiego do rejestru zabytków wpisane zostały 4 układy urbanistyczne: Dąbie, Kłodawa, Koło, Przedecz.

Historyczny układ urbanistyczny Dąbia wpisany został do rejestru zabytków pod nr 409/Wlkp/A decyzją Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 1 września 2006 r. Określony przez:

- nawarstwienia kulturowo-osadnicze od czasów pradziejowych po okres nowożytny,
- znajdujący się w centrum Rynek (Plac Mickiewicza),
- układ ulic w centrum miasta, stanowiących granicę średniowiecznej lokacji: Kolska, Żeromskiego, Konopnickiej, Asnyka, Kilińskiego, Nadrzeczna,
- ulice odchodzące od centrum: Łęczycka, 3 Maja, Przemysłowa,
- ulice skrajne otaczające zespół: Kościuszki, Narutowicza, 11 Listopada, Piłsudskiego,
- architekturę sakralną: kościół p.w. św. Mikołaja i dzwonnica przy ul. Kolskiej, kościół ewangelicki przy ul. 1 Maja, synagoga przy ul. Konopnickiej i Przemysłowej,
- zabudowę mieszkalną przy wymienionych wyżej ulicach, o przeważającym typie domów parterowych z dachami dwuspadowymi,
- zabudowę użyteczności publicznej: ratusz.

Można wyróżnić trzy fazy rozwojowe układu przestrzennego Dąbia:

- lokacyjny wokół czworobocznego rynku,
- sukiennicza osada pruska na wschód od miasta,
- sukiennicza osada z 1 ćw. XIX w. na północ od starego miasta.

Dobry stan zachowania poszczególnych elementów układu przestrzennego oraz wyraźna czytelność ich genezy widzianej w szerokim kontekście rozwoju gospodarczo-społecznego, stawia historyczny ośrodek miejski w grupie cennych zespołów współtworzących dziedzictwo kulturowe kraju, co uwidacznia się również przez nagromadzenie historycznej architektury uznanej za szczególnie cenne przykłady zabudowy miasta wpisanej do rejestru zabytków.

Do rejestru zabytków pod nr 407/Wlkp/A decyzją Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 1 września 2006 r. wpisany został historyczny układ urbanistyczny miasta Kłodawy. Teren ukształtowany w średniowieczu z elementami rozwiniętymi w XVIII w. oraz w XIX i pocz. XX w. obejmuje:

- nawarstwienia kulturowo-osadnicze od czasów pradziejowych po okres nowożytny,
- znajdujący się w centrum Rynek (pl. Wolności),
- układ ulic w centrum miasta, stanowiących granicę średniowiecznej lokacji: Kościelna, Szkolna, Warszawska, Wyszyńskiego, Krępa, Dąbka,
- ulice odchodzące od centrum: Targowa, Przedeczka, Poznańska, Nowa,
- ulice skrajne okalające zespół: Ogrodowa, św. Ducha, Toruńska, Broniewskiego, 11 Listopada, Orzeszkowej, Cicha,
- cmentarz na przedmieściu zw. Stara Kłodawa przy ul. Cichej,
- architekturę sakralną: dawny zespół klasztorny karmelitów, drewniany kościół św. Sebastiana z dzwonnica,
- zabudowę mieszkalną przy wyżej wymienionych ulicach, o przeważającym typie domów parterowych z dachami dwuspadowymi,
- zabudowę użyteczności publicznej: ratusz na pl. Wolności.

Dobry stan zachowania poszczególnych elementów układu przestrzennego: ulic, placów, podziałów gruntów, architektury sakralnej i mieszkalnej oraz wyraźna czytelność ich genezy widzianej w szerokim kontekście rozwoju gospodarczo-społecznego Wielkopolski w czasie reformy państwa w średniowieczu, a także w kontekście dalszych przekształceń w wiekach późniejszych, szczególnie w końcu XVIII w. i XIX w., stawia historyczny ośrodek miejski w grupie cennych zespołów współtworzących dziedzictwo kulturowe kraju.

Dzielnica staromiejska Koła wpisana została do rejestru zabytków pod nr

31/384 decyzją z dnia 26 lipca 1951 r. Historyczny układ urbanistyczny miasta Koła obejmuje teren ukształtowany w XIV w. z elementami rozwiniętymi w XVIII w. i XIX w. Obszar pomiędzy widłami Warty obejmuje:

- nawarstwienia kulturowo-osadnicze od czasów pradziejowych po okres nowożytny,
- znajdujący się w centrum Stary Rynek,
- układ ulic w centrum miasta, stanowiący granice średniowiecznej lokacji: Starowarszawska, Grodzka, Joselewicza, Mickiewicza, Wyszyńskiego,
- ulice odchodzące od centrum: Pułaskiego, Kajki, Sejmikowa, Rzeźnicza, Wschodnia, Krzywa, Długosza, Krótka, Orzeszkowej, Fornalskiej, Nowy Rynek,
- ulice skrajne okalające zespół: Żelazna, Ogrodowa, Asnyka, Zawiszy Czarnego, Kilińskiego, Klasztorna,
- kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego, zespół klasztorny Bernardynów,
- zabudowę mieszkalną przy w/w ulicach.

Układ urbanistyczny Przedcza wpisany został do rejestru zabytków pod nr A-472/213 decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Koninie z dnia 12 marca 1992 r. W obrębie układu wyznaczone zostały strefy ochrony konserwatorskiej:

- 1) strefa „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej obejmuje teren średniowiecznego grodziska, na którym znajdują się relikty zamku wraz z najbliższym otoczeniem,
- 2) strefa „B” ochrony konserwatorskiej obejmuje pierzeje następujących ulic i placów: pl. św. Wawrzyńca, ul. Rybacka, ul. Chłodna, ul. 1 Maja, ul. Kopernika, ul. Waryńskiego, pl. Wolności, ul. Bema /od pl. Wolności do skrzyżowania z ul. Nową i Szkolną/, ul. Zamkowa, ul. Kilińskiego, ul. Wyszyńskiego /od ul. Kilińskiego do cmentarza ewangelickiego i domu nr 2 włącznie,
- 3) strefa „K” ochrony krajobrazu obejmuje teren pomiędzy strefą „B” a Jeziorem Przedckim.

6.4. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie

o ochronie i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk, pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać i w możliwie jak najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne; dla młodzieży szkolnej, która zyskuje zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne; dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich korzeni naszej obecnej z dziedzictwa archeologicznego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

6.4.1. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków

Na terenie powiatu kolskiego znajdują się 3 stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków został przedstawiony z podziałem na gminy:

Gmina Dąbie – na terenie gminy znajduje się 1 stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego.

Miejscowość	Rodzaj stanowiska	Chronologia/kultura	Numer rejestru zabytków
--------------------	--------------------------	----------------------------	--------------------------------

CHRUŚCIN st. 1 AZP 59- 45/1	1. GRODZISKO	1. KULTURA ŁUŻYCKA	25/Wlkp/C 14.09.2010
-----------------------------------	--------------	-----------------------	-------------------------

Gmina Kościelec – na terenie gminy znajduje się 1 stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego.

Miejscowość	Rodzaj stanowiska	Chronologia/kultura	Numer rejestru zabytków
RUSZKÓW PIERWSZY st. 35 AZP 58- 44/20	1. GRODZISKO STOŻKOWATE	1. PÓŹNE ŚREDNIOWIECZE	413/Wlkp/C 22.03.2011

Gmina Przedecz – na terenie gminy znajduje się 1 stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego.

Miejscowość	Rodzaj stanowiska	Chronologia/kultura	Numer rejestru zabytków
PRZEDECZ st. 23 AZP 54- 46/129	1. GRODZISKO	1. ŚREDNIOWIECZE	a-472/213 22.03.1992

6.4.2. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne

Obszar powiatu kolskiego został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych założeniach obejmuje bowiem kilka etapów badawczych: 1. kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badania powierzchniowe.

Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

W poniższej tabeli zaprezentowano zestawienie stanowisk archeologicznych z terenu powiatu kolskiego:

Gmina	Ilość stanowisk archeologicznych	Kategorie stanowisk archeologicznych										
		Rejestr					Ewidencja					
		grodziska	osady	cmentarzyska płaskie	cmentarzyska kurhanowe	inne	grodziska	dwory	osady	Cmentarzyska płaskie	Cmentarzyska kurhanowe	inne
Babiak	135	-	-	-	-	-	-	1	132	2	-	-
Chodów	164	-	-	-	-	-	-	-	164	-	-	-
Dąbie	439	1	-	-	-	-	-	-	429	6	1	2
Grzegorzew	361	-	-	-	-	-	-	-	355	6	-	-
Kłodawa	508	-	-	-	-	-	-	1	494	9	-	4
Miasto Koło	17	-	-	-	-	-	-	-	13	1	-	3
Koło	361	-	-	-	-	-	-	-	354	6	-	1
Kościelec	550	1	-	-	-	-	1	-	538	6	-	4
Olśzówka	346	-	-	-	-	-	-	-	342	4	-	-
Osiek Mały	299	-	-	-	-	-	-	-	299	-	-	-
Przedecz	215	1	-	-	-	-	-	-	212	2	-	-
RAZEM	3395	3										
RAZEM		3					3392					

TAB. Zestawienie dziedzictwa archeologicznego na terenie powiatu przedstawiono za „Raportem o stanie zabytków w Powiecie kolskim” z 2004 r., Wielkopolskim biuletynem konserwatorskim tom III/2006, gminnymi programami opieki nad zabytkami i danymi przekazanymi przez WUOZ Delegatura w Koninie

Obszar powiatu kolskiego położony jest w centralnej części Polski, na pograniczu dwóch podprowincji fizyczno-geograficznych: Niziny Środkowopolskiej i Pojezierza Południowobałtyckiego. Zgodnie z podziałem fizyczno-geograficznym Polski J. Kondrackiego większą część regionu należy do makroregionu Niziny Południowo-Wielkopolskiej, a w jego obrębie do mezoregionów: Kotlina Kolska, Wysoczyzna Kłodawska, Wysoczyzna Turecka. Jedynie tereny położone na północ od Kotliny Kolskiej i Wysoczyzny Kłodawskiej należą do makroregionu Pojezierza wielkopolskiego, a w jego obrębie do mezoregionu Pojezierza Kujawskiego.

Pod względem pochodzenia rzeźby terenu, typów krajobrazu naturalnego, a w konsekwencji regionów fizyczno-geograficzny powiat kolski dzieli się na dwie części. Linia podziału przebiega z północnego wschodu na południowy zachód. Północna część powiatu odznacza się wyraźną rzeźbą młodoglacjalną i krajobrazami młodoglacjalnymi. Południowa część regionu nosi natomiast piętno rzeźby i krajobrazów staroglacjalnych.

W granicach powiatu przeważają trzy główne dopływy Warty: w części wschodniej prawobrzeżne – Ner i Rgilewka, w części południowej lewobrzeżny – Kiełbaska. W wyniku prac melioracyjnych, które polegały głównie na prostowaniu i obwałowaniu koryta rzeki, Warta zatraciła na tym obszarze swój naturalny charakter. Pozostałościami po meandrującej niegdyś rzece są zarastające starorzecza. Wśród jezior na terenie powiatu kolskiego dominują rynnowe

o orientacji północ-południe: Brdowskie, Lubotyń, Przedecz. Łącznie powierzchnia jezior Ziemi kolskiej wynosi w przybliżeniu 652,8 ha.

Początki kształtowania się osadnictwa grup ludzkich na terenie powiatu kolskiego sięgają starszej epoki kamienia – paleolitu. Grupy ludzkie, które wówczas dotarły na omawiany teren to gromady łowców podążających za przemieszczającymi się sezonowo na osi północ-południe reniferami. Ślady ich pobytu przetrwały w postaci wyrobów krzemienych (rylce, drapacze, liściaki, rdzenie), znanymi między innymi ze stanowisk na wydmach w Ruszkowie.

Szereg zmian kulturowych i klimatycznych związanych jest z początkiem holocenu. Na ten okres datuje się środkową epokę kamienia – mezolit. W tym czasie obserwuje się generalne ocieplenie klimatu. Dominującą formą stało się myślistwo typu traperskiego. Polowano na zwierzynę i łowiono ryby w obrębie określonego terytorium, uzupełniając jadłospis zbieractwem roślin dziko rosnących. Ogólnie rzecz biorąc, wszystkie te społeczności prowadziły podobny, półkoczowniczy tryb życia. Pradolina Warty z rozległymi rozlewiskami i zróżnicowanymi typami lasów stwarzała dogodne warunki dla tego typu gospodarki. Lasy nie stanowiły zwartej pokrywy. Wolne lub prawie wolne od nich były piaszczyste wydmy, które ze względu na suche podłoże i bliskość wody były najdogodniejszym miejscem dla czasowych obozowisk, zakładanych przez ówczesną ludność. Nic więc dziwnego, że pradolina Warty w pobliżu Koła przyciągała grupy łowców – zbieraczy. Na terenie powiatu kolskiego odkryto dosyć liczne, typowe dla okresu mezolitu, drobne narzędzia wykonane z krzemienia (tzw. mikrolity).

Bardziej ustabilizowane osadnictwo widoczne jest jednak dopiero w młodszej epoce kamienia - neolicie. Neolit przynosi rewolucyjne zmiany w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez gospodarkę wytwarzającą. Wraz z osiadłym trybem życia pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa itp.

Pierwszą kulturą w pełni neolityczną była kultura ceramiki wstęgowej. Ludność tej kultury zakładała swoje osiedla na żyznych terasach rzecznych, na czarnych i brunatnych ziemiach. Lokowali na nich stałe osady składające się z długich, prostokątnych domów. Zajmowali się głównie uprawą roli oraz hodowlą. Znamy ślady osadnictwa tej kultury między innymi z okolic miejscowości Ruszków. Większe skupiska ludzkie z okresu neolitu na terenie powiatu kolskiego wiążą się z kulturą pucharów lejkowatych. Ówczesna ludność zamieszkiwała niewielkie

osady, położone na łagodnych stokach wydmych wzniesień. Zajęcia gospodarskie ogniskowały się głównie wokół uprawy zbóż oraz hodowli zwierząt. Charakterystyczną cechą ludności tej kultury w zakresie obrządku pogrzebowego były monumentalne grobowce megalityczne („kujawskie”) w postaci długiego (do 130 m), trójkątnego (o podstawie do 15 m) kopca obstawionego wielkimi kamieniami. Pochówki w obudowie kamiennej znajdowały się pod nasypem grobowca. Warto w tym miejscu wspomnieć o znanym z danych archiwalnych cmentarzysku megalitycznym kultury pucharów lejkowatych w okolicach miejscowości Słupieczka. Gdzie dokładnie było zlokalizowane to cmentarzysko nie jest jasne. Jego pozostałości zostały usunięte w wyniku działalności rolniczej (głęboka orka). Obecność ludności kultury pucharów lejkowatych na terenie dzisiejszego powiatu poświadczają liczne znaleziska osadnicze (między innymi w okolicach miejscowości: Daniszew, Dobrów, Dzierawy, Janczewy, Kłokczyn, Kocewia Duża, Koło, Korzecznik Parcele, Nowe Budki, Nowy Budziszław, Młynek, Osiek Mały, Ruszków, Waki, Stary Budziszław, Zabójno, Zielenie.

Liczne są również ślady obecności na naszych terenach ludności kultury amfor kulistych rozwijającej się prawie równolegle z kulturą pucharów lejkowatych. Znamy osady tej kultury zlokalizowane między innymi w okolicach miejscowości: Bylice, Ladorudzek Janowice, Zabłocie, Zakrzewo,

Z końca epoki neolitu znamy ślady bytności przedstawicieli kultury ceramiki sznurowej.

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny w epoce brązu. Docierał on na nasze tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. W środkowym i późnym okresie epoki brązu zaczęła się rozwijać na ziemiach polskich kultura łużycka, zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy.

Osadnictwo kultury łużyckiej na terenie powiatu kolskiego jest bardzo bogato reprezentowane. Wystarczy wspomnieć o grodzisku w miejscowości Chruścin czy o osadach tej kultury w okolicach miejscowości: Babiak, Barłogi, Bierzwienna Krótka, Bierzwienna Długa, Bogusławice, Borecznia Wielka, Borysławice Zamkowe, Chełmno, Chruścin, Cząstków, Daniszew, Dobrów, Góraj, Grzegorzew, Janowice, Kielczewek, Kłokczyn, Kobylata, Kocewia Duża, Krzykosy, Lubotyń, Luboniek, Młynek, Osiek Mały, Osiek Wielki, Ozorzyn, Polonisz, Pomarzany Fabryczne, Rgielew, Rzuchów, Smólniki Racięckie, Stare Budki, Stare

Morzyce, Stary Budziszław, Tarnówka, Waki, Zakrzewo. Natomiast cmentarzyska łączone z ludnością kultury łużyckiej znamy między innymi z miejscowości: Bylice, Borysławice Zamkowe, Cząstków, Daniszew, Karszew, Koło, Ladorudzek, Straszków, Tarnówka.

Pod koniec okresu halszackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany prawdopodobnie kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz zbytym wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Osłabiona ludność kultury łużyckiej była stopniowo podbijana lub kolonizowana przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską. Z terenu powiatu znamy kilka osad i cmentarzysk ludności tej kultury zlokalizowanych między innymi w miejscowościach: Barłogi, Bierzwienna Krótka, Borysławice Kościelne, Chełmno, Cząstków, Kobylata Okoleniec, Rgilew, Rysiny Kolonia, Rzuchów, Straszków, Zawadka.

Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednoczenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Na terenie ziem polskich wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska. Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski). Rozwijała się ona następnie w kolejnym okresie – wpływów rzymskich. Na obszarze powiatu notujemy bardzo liczne stanowiska kultury przeworskiej. Osady znane są z miejscowości: Barłogi, Bierzwienna Krótka i Bierzwienna Długa, Bogusławice, Borecznia Wielka, Borysławice Zamkowe, Chełmno, Cząstków, Daniszew, Dębina, Dobrów, Felicjanów, Góraj, Grzegorzew, Kaleń Mała, Kielczewek, Kłokczyn, Kobylata, Kocewia Duża, Ladorudzek, Luboniek, Lubotyń, Młynek, Stare Morzyce, Nowe Budki, Nowy Budziszław, Osiek Mały, Osiek Wielki, Ozorzyn, Rgilew, Ruszków Pierwszy, Rysiny Kolonia, Słupeczka, Stary Budziszław, Rzuchów, Tarnówka, Tury, Waki, Wólka Czepowa, Zakrzewo, Zbójno. Natomiast powiązane z nimi cmentarzyska notujemy w okolicach miejscowości: Barłogi, Borysławice Kościelne i Zamkowe, Chełmno, Grzegorzew, Kościelec, Lutomirów, Okoleniec.

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów ziem polskich przeżywa głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane jest to prawdopodobnie załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów. Najazd ten wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrówek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem

było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego na ziemiach polskich.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka. Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załóżki przyszłych miast. Widoczne są fazy powstawania grodów: okres plemienny, kiedy grody skupiają się w Wielkopolsce zachodniej i południowo-zachodniej; następnie w czasie bezpośrednio poprzedzającym okres formowania państwa grody powstają w środkowej i północno-wschodniej Wielkopolsce; sieć grodów rozrasta się następnie przynajmniej w trzech fazach w miarę poszerzania się terytorium państwa piastowskiego.

W okresie tym duże znaczenie miała dolina środkowej Warty. Była to jedna z ważnych arterii komunikacyjnych umożliwiających powiązanie grodów między sobą oraz teren przepraw na lądowych szlakach handlowych i militarnych. Niewątpliwie był to istotny bodziec do rozwoju osadnictwa w miejscach przeprawowych, takich jak Kościelec. Właśnie Kościelec stał się w następnych stuleciach centrum, wokół którego skupiała się sieć osadnicza. Liczne osady, niektóre o powierzchni liczącej po kilkanaście hektarów, skupiają się wzdłuż Kiełbaski na gruntach Kościelca, Białkowa Kościelnego, Straszkowa, Gąsiorowa, Gozdowa czy Trzęsniewa. Wczesnośredniowieczne cmentarzysko rządowe zarejestrowano na gruntach wsi Daniszew. Skarby wczesnośredniowieczne (odkryte między innymi w Gąsiorowie), wskazują o nie najgorszych dochodach okolicznych mieszkańców.

Obraz dynamiki rozwoju osadniczego z okresu wczesnego średniowiecza, nie zmienia się także w późnym średniowieczu. W tym czasie kształtuje się obecny układ miejscowości, stanowiska średniowieczne i nowożytnie występujące w pobliżu obecnych miejscowości wyznaczają tym samym ich metrykę. Szczególnie bujny rozwój osadnictwa i powstawania wsi nastąpił od XV – XVI w.

6.4.3. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej,

gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska. .

Najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. Należy tutaj przypomnieć, że ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na każdego, kto zamierza realizować nowe zalesienia lub zmianę charakteru dotychczasowej działalności leśnej na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, obowiązek pokrycia kosztów badań archeologicznych oraz ich dokumentacji.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są inwestycje budowlane i przemysłowe (zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego oraz budowa dróg), nielegalna eksploatacja piasek i żwirów. Istotnym zagrożeniem jest również działalność rolnicza, zwłaszcza intensywne orka.

Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrożają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej.

Również przebudowa układów urbanistycznych, ruralistycznych i założeń pałacowo-parkowych prowadzi często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym wszystkie prace ziemne wymagają jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółwić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest również rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te

atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie niezwykle licznych osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Dlatego dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie badań archeologicznych. Na badania archeologiczne należy uzyskać pozwolenie Kierownika Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu Delegatury w Koninie, działającego z upoważnienia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, przed otrzymaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych.

7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego

7.1. Uwarunkowania wynikające ze *Strategii rozwoju powiatu kolskiego na lata 2015-2025*

„Strategia rozwoju powiatu kolskiego na lata 2015 - 2025” przyjęta została Uchwałą Rady Powiatu Kolskiego Nr XXI/132/2016 z dnia 28 kwietnia 2016 r. *Strategia* jest jednym z ważniejszych dokumentów programowych określających cele, jakie stawia przed sobą samorząd powiatowy oraz ogólne zadania służące ich realizacji.

W *Strategii* sformułowana została misja rozwoju powiatu: „Misją Powiatu Kolskiego jest prowadzenie polityki rozwoju opartej na: bazowaniu na potencjale endogenicznym, szerszym otwarciu na otoczenie, budowaniu sieci powiązań między podmiotami rozwoju, uwzględnieniu potrzeb grup defaworyzowanych, uwzględnieniu potrzeb środowiska naturalnego”.

Dokument uwzględnia ochronę dziedzictwa kulturowego, włącza ją w rozwój powiatu zarówno w zakresie wykorzystania obiektów zabytkowych do celów turystycznych podnoszących jego atrakcyjność, jak również promocję imprez kulturalnych związanych z tradycją tego regionu.

W części „Diagnoza społeczno-gospodarcza” wymieniono najcenniejsze obiekty wpisane do rejestru zabytków, m.in. obiekty i zespoły sakralne w Brdowie, Dobrowie, Grzegorzewie, Kole, Kłodawie, Przedczu, ruiny zamków w Kole i Borysławicach Zamkowych, zespół pałacowy w Kościelcu oraz miejsca historyczne o dużym znaczeniu dla regionu, m.in. były obóz zagłady w Chełmnie

nad Nerem.

Zaprezentowano również wyróżniające się szlaki turystyczne skupione wokół dziedzictwa historii i kultury:

- Szlak Gotycki powiatu kolskiego; kościoły, klasztory, zamki, ratusze,
- Podziemna trasa turystyczna w Kopalni Soli w Kłodawie,
- Szlak bunkrów i schronów w mieście Kole.

Ze względu na posiadane zasoby dziedzictwa powiat kolski jest predestynowany do rozwoju kwalifikowanej turystyki kulturowej.

7.2. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej

W czasach wielkich przekształceń środowiska, związanych przede wszystkim z urbanizacją i uprzemysłowieniem, ogromne znaczenie ma zachowanie w niezmienionym stanie terenów mało jeszcze zdegradowanych, gdzie przyroda zachowała wiele z naturalnego uroku. Formami takiej ochrony są parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu. Tworzy się je na obszarach o wysokich walorach naturalnych środowiska oraz o nieprzeciętnych właściwościach estetycznych krajobrazu, nierzadko połączonych z wartościami historycznymi, turystycznymi i krajoznawczymi.

Na terenie powiatu kolskiego do obszarów objętych ochroną na podstawie ustawy o ochronie przyrody należą:

1. *Goplańsko – Kujawski Obszar Chronionego Krajobrazu* został utworzony uchwałą nr 53 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Koninie z dnia 29 stycznia 1986 r. *w sprawie ustalenia obszarów krajobrazu chronionego na terenie województwa konińskiego i zasad korzystania z tych obszarów* W odniesieniu do omawianego obszaru obowiązuje również Rozporządzenie nr 14 Wojewody Konińskiego z dnia 23 lipca 1998 r. *zmieniające uchwałę w sprawie ustalenia obszarów krajobrazu chronionego na terenie województwa konińskiego i zasad korzystania z tych terenów*. Obszar został utworzony w celu ochrony obszaru zbliżonego do stanu naturalnego oraz zapewnieniu społeczeństwu warunków niezbędnych dla regeneracji sił w środowisku reprezentującym korzystne właściwości dla rozwoju turystyki i wypoczynku. Jego ogólna powierzchnia obszaru wynosi 66.000 ha. Jego fragment znajduje się w północno-zachodniej części gminy, w rejonie wsi Korzecznik. Rozciąga się on na terenie polodowcowych jezior rynnowych, obejmując także fragment kanału Warta – Gopło. Jego krajobraz to mozaika lasów mieszanych, łąk, pól uprawnych i jezior. Bogato rozwinięta linia brzegowa Gopła,

liczne wysepki oraz płaskie brzegi sprzyjają rozwojowi rozległych szuwarów, łąk oraz wilgotnych lasów łągowych, które są najcenniejszym elementem tutejszej szaty roślinnej. Rejon ten to także miejsca łągowe ptactwa wodnego, błotnego i łąkowego.

2. Złotogórski Obszar Chronionego Krajobrazu ustanowiony Uchwałą Nr 53 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Koninie z dnia 29 stycznia 1968 r. w sprawie ustalenia obszarów krajobrazu chronionego na terenie województwa konińskiego i zasad korzystania z tych obszarów. Na terenie gminy Kościelec obejmuje on dolinę rzeki Kiełbaski oraz miejscowości Gąsiorów, Tury i Trzęśniew. Obszar Złotogórski zajmuje powierzchnię 310 km². Ochroną prawną objęto rzeźbę terenu części Wysoczyzny Tureckiej, subregionu Pagórków Złotogórskich. Na Obszar Złotogórski składają się trzy wzniesienia mające tę samą genezę i jednakowy charakter rzeźby o nazwach miejscowych: Góry Szadowskie, Karpaty i Złote Góry. Są to formy szczelinowe powstałe w czasie zlodowacenia środkowopolskiego. Zbudowane z łatwo przepuszczalnych osadów piaszczysto żwirowych, przy głębokim lustrze wód gruntowych narażonych na erozję. Dlatego też lasy porastające pagórki zabezpieczają zbocza przed osuwaniem. W wyższych partiach lasu przeważa stary drzewostan z przewagą dębu, w niższych sosna z domieszką dębu, jarzębiny, grabu oraz leszczyny.

3. Rezerwat „Kawęczyńskie Brzęki” utworzony został na podstawie Zarządzenia Nr 219 Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 2 lipca 1959 r. Położony w północno-zachodniej części gminy, zajmuje powierzchnię 49,64 ha. Rezerwat posiada charakter florystyczny. Stanowi go las liściasty ze stanowiskiem jarzębu brekinii, porastający falisty teren z pagórkami o łagodnych zboczach, uformowany w okresie zlodowacenia bałtyckiego.

4. Rezerwat "Rogóżno"- o powierzchni 0,39 ha, utworzony w 1959 roku w celu zachowania ze względów naukowych lasu mieszanego buka i klonu polnego na granicy ich naturalnego występowania(zasięgu). Rezerwat położony jest w zasięgu zlodowacenia środkowopolskiego, stanowi obszar jednorodny geologicznie i glebowo. Ma charakter równiny morenowej płaskiej. Zbiorowisko roślinne rezerwatu zaliczono do zespołu grądu środkowoeuropejskiego. Gatunkiem panującym w drzewostanie rezerwatu jest lipa drobnolistna V klasy wieku z udziałem grabu zwyczajnego, buka pospolitego, jesionu pospolitego, sosny pospolitej i klonu polnego. Przerzedzenie starodrzewu wskutek huraganu nasiliło procesy naturalnego odnowienia (pojawienia się nalotów i podrostów) przede wszystkim lipy, klonu polnego i jesionu. Należy podkreślić, że obecnie

drzewostany z panującym gatunkiem w postaci lipy stanowią rzadkość przyrodniczą, a lipa drobnolistna w tym rezerwacie osiąga imponujące wielkości.

5. Stanowisko dokumentacyjne Profil Soli Różowej zostało ustanowione Rozporządzeniem nr 4/08 Wojewody Wielkopolskiego z dnia 11 stycznia 2008 r. Znajduje się na terenie działek nr 1138 i 1140, obręb miasto Kłodawa i zajmuje powierzchnię 0,026 ha. Stanowisko to jest fragmentem formacji geologicznej, zlokalizowanym w przekopie południowo-zachodnim w podziemnych wyrobiskach Kopalni Soli Kłodawa na głębokości 600 m pod ziemią. Stanowisko to obrazuje wykształcenie i sukcesję głównych ogniw litostratygraficznych cechsztynu z centrum basenu permskiego na obszarze Polski.

6. Obszary Natura 2000

Teren powiatu kolskiego leży w granicach *obszaru specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 – Pradolina Warszawsko-Berlińska* oraz *obszaru specjalnej ochrony siedlisk Pradolina Bzury i Neru*. Obszary te zostały powołane dla zachowania cennych siedlisk przyrodniczych. Głównym walorem obszarów jest występowanie unikalnej roślinności, torfowisk niskich, śródlądowych słonych łąk, ostoi ptactwa. Do sieci Natura 2000 włączony został użytek ekologiczny *Dąbskie Błota*, jeden z najwartościowszych ornitologicznych terenów w całej dolinie Neru. Obejmuje on głównie łąki typu łągów rozlewiskowych i łągów właściwych. Charakterystycznym elementem dla tego obszaru są porośnięte trzciną, pałką szerokolistną i tatarakiem, „oczka wodne” będące pozostałością po eksploatacji torfu.

8. Charakterystyka i ocena stanu zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

ARCHITEKTURA SAKRALNA

Zespoły klasztorne

BRDÓW - ZESPÓŁ KLASZTORNY OO. PAULINÓW.

Usytuowany w północno-zachodniej części wsi, na wzniesieniu łagodnie opadającym w kierunku północno-zachodnim do Jeziora Brdowskiego. Kościół wzmiankowany w 1399 r., ok. 1430 r. oddany przez Władysława Jagiełłę paulinom z Częstochowy, którzy opiekowali się parafią do 1819 r. Powrócili na krótko w latach 1860-1864, a na stałe w 1952 r. W 1652 r. kościół zniszczony został przez Szwedów, rok 1748 przyniósł kolejny pożar kościoła. Świątynię odbudowano w stylu barokowym w 1758 r. W 1790 r. dobudowano wieżę, wzniesiono mur z dwiema bramami otaczający zespół klasztorny. Wieża spłonęła od pioruna

w 1870 r., odbudowana jeszcze wyższa w 1877 r. W latach 1913-1914 dobudowano od strony południowej kaplicę wg projektu Józefa Dziekońskiego. Kościół murowany z cegły, otynkowany, jednonawowy z wąskim, zamkniętym trójbocznie prezbiterium. Do prezbiterium od północy przylega składzik, od południa zakrystia. Przy nawie, po stronie południowej kaplica na planie kwadratu nakryta kopułą z latarnią. Od zachodu czterokondygnacyjna wieża. Dachy kryte blachą miedzianą. Elewacje wieży podzielone wydatnymi, profilowanymi gzymsami, elewacje nawy i prezbiterium oszkarpowane, kaplica w narożach oszkarpowana ze ścianami podzielonymi pilastrami.

Prostopadle do kościoła, od strony zachodniej, przylega budynek klasztoru, połączony z nim krytym przejściem na wysokości pierwszego piętra. Klasztor wzniesiony został prawdopodobnie w k. XVII w. Spalony w 1748 r., odbudowany w roku 1758. Budynek murowany z cegły, otynkowany, założony na planie prostokąta, dwukondygnacyjny, częściowo podpiwniczony nakryty dachem dwuspadowym pokrytym blachą miedzianą. Szczyty ujęte spływami wolutowymi, zwieńczone frontonami. Kościół i klasztor wielokrotnie remontowane, utrzymane w bardzo dobrym stanie.

KŁODAWA - ZESPÓŁ KLASZTORNY KARMELITÓW TRZEWICZKOWYCH, ob. kościoła par. p.w. Wniebowzięcia NMP. Zespół klasztorny karmelitów fundowany przez Franciszka Krzykowskiego h. Junosza w 1623 r. Pierwotny, prawdopodobnie drewniany uległ spaleni. Budowę obecnego kościoła murowanego zakończono w 1755 r. W roku 1765 dostawiono masywny korpus dwóch wież od zachodu. Kościół trójnawowy, z wysoką nawą główną krytą dwuspadowym dachem z nieco niższym prezbiterium od wschodu. Nawy boczne znacznie niższe, nakryte daszkami pulpitowymi. Od zachodu dwie masywne, trójkondygnacyjne wieże zwieńczone baniastymi hełmami z latarniami. Dachy kryte dachówką ceramiczną karpiówką. Zewnętrzna bryła opilastrowana, elewacje zwieńczone profilowanymi gzymsami. Korpus nawowy czteroprzęsłowy, przekryty kolebką na podwójnych pasach gurtowych, ze znacznie węższymi nawami bocznymi sklepionymi krzyżowo, w prezbiterium sklepienie żaglaste. Pomiędzy nawami masywne, opilastrowane filary.

Klasztor, ob. plebania wzniesiony w latach 1718-1755 z fundacji Ernesta Chryzostoma Dropowskiego h. Leliwa, wojewody łęczyckiego i starosty kłódawskiego. Budynek murowany, złożony z trzech prostokątnych skrzydeł łączonych wewnętrznym krużgankiem sklepionym krzyżowo, obiegających prostokątny wirydarz. Zamknięcie od południa stanowi bryła kościoła. Skrzydła

dwukondygnacyjne, podpiwniczone nakryte dachami dwuspadowymi pokrytymi dachówką ceramiczną karpiówką. W elewacji wschodniej osiowy portyk kolumnowy z balkonem. Remont kapitalny kościoła i klasztoru przeprowadzono w latach 2010-2012. Wyremontowano również kapliczki i ogrodzenie tzw. Ogrójca.

KOŁO - ZESPÓŁ KLASZTORNY OO. BERNARDYNÓW.

Budowę pierwotnego kościoła klasztornego rozpoczęto w 1456(66) r., a ukończono ok. 1482 r. Niszczony wylewami Warty budynek został odbudowany od fundamentów w latach 1773-82. Budynek murowany, z cegły pełnej, na zaprawie wapiennej, otynkowany. Rzut na planie prostokąta, z dwiema kwadratowymi wieżami wysuniętymi częściowo przed lico fasady. Nawa trzyprzęsłowa, prezbiterium prostokątne, jednoprzęsłowe, przy nim w przedłużeniu naw bocznych od wschodu kaplica, od zachodu przejście do klasztoru, za ołtarzem zakrystia. Bryła zwarta, nakryta dachem dwuspadowym, z dwiema dwukondygnacyjnymi wieżami, nakrytymi hełmami z latarniami. W połowie kalenicy wieżyczka na sygnaturkę. W czasie wojny kościół uległ częściowemu zniszczeniu. Po wojnie wielokrotnie odnawiany.

Klasztor zbudowany w 2 poł. XV w. z fundacji Jana Hinczy z Rogowa, starosty kolskiego i kasztelana sieradzkiego. Budynek niszczone wylewami Warty, odbudowywany z zachowaniem gotyckich murów w l. 1755- 1764. Ściany murowane z cegły. Na obu kondygnacjach od strony dziedzińca korytarz sklepiony kolebkowo-krzyżowo. W pomieszczeniach kolebki z lunetami, w niektórych z geometryczną dekoracją stiukową. Dach kryty blachą miedzianą. Klasztor zbudowany na planie zbliżonym do kwadratu z wirydarzem pośrodku. Naroże północno-wschodnie przylega do wieży kościoła. Między nawą kościoła a wschodnim skrzydłem klasztoru zamknięty dziedziniec. Bryła zwarta, dwukondygnacyjowa, nakryta dachami dwuspadowymi i czterospadowym na skrzydle zachodnim. Z zewnątrz naroża skrzydła południowego oszkarpowane. W skrzydle wschodnim pojedyncze szkarpy od strony wirydarza i dziedzińca. Obiekt po remoncie.

Architektura drewniana

BIAŁKÓW KOŚCIELNY - KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. STANISŁAWA BISKUPA

Po raz pierwszy Białków jest wzmiankowany jako wieś będąca własnością królewską w dokumentach z 1268 r. Parafia została erygowana przed 1416 rokiem. W 1754 r. miejscowy proboszcz ks. Michał Włostowski wystawił nowy kościół drewniany, który spalił się w 1776 r. Obecny kościół został zbudowany w 1809 r. staraniem ks. Andrzeja Chlebowskiego, tutejszego proboszcza.

Drewniany na fundamencie murowanym, konstrukcji zrębowej, zewnątrz oszalowany. Kościół jednonawowy z węższym prezbiterium zamkniętym prosto, za którym znajduje się zakrystia, a przy nawie od południa i zachodu dwie kwadratowe kruchty. Wnętrze nakryte płaskim stropem. Dach dwuspadowy z wieżyczką na sygnaturkę, kryty blachą. Stan zachowania dobry.

BORYSŁAWICE KOŚCIELNE - KOŚCIÓŁ PAR. P.W. WNIEBOWZIECIA NMP

Wzniesiony w 1759 r. z fundacji stolnika poznańskiego Antoniego Gorzeńskiego, właściciela wsi Krzykosy. Orientowany, konstrukcji zrębowej, oszalowany. Nawa na planie prostokąta nakryta dachem dwuspadowym, prezbiterium niższe zamknięte trójbocznie. Dachy kryte gontem. Nad nawą wieżyczka na sygnaturkę. Do nawy od południa i zachodu przylegają niewielkie kruchty. Wnętrze jednonawowe przykryte stropem. Na belce tęczowej barokowy krucyfiks. Na ścianach i stropie polichromia Wincentego Strubińskiego z okresu międzywojennego. Gruntowny remont kościoła przeprowadzono w 1979 r. Potem wielokrotnie odnawiany (częściowa wymiana oszalowania, remont dachu).

Na cmentarzu przykościelnym dzwonnica z poł. XVIII w. Drewniana, konstrukcji słupowej, oszalowana, nakryta dachem namiotowym pokrytym gontem. Remontowana w latach 1993 i 2013, utrzymana w dobrym stanie.

CHODÓW - KOŚCIÓŁ FIL. P.W. PODWYŻSZENIA KRZYŻA

Pierwotny kościół istniał już w XV wieku jako fundacja Chodowskich. Jego pozostałością, znajdującą się w obecnym kościele, jest pochodząca z poł. XV w. tablica nagrobna Barbary z Kotowa z płaskorzeźbioną postacią kobiecą. Obecny drewniany kościół zbudowany został na przełomie XVI/XVII w., restaurowany w 1788 r i XIX w. Początkowo kościół istniał jako parafialny, w 1864 został filią parafii w Dzierzbicach. Przed wejściem do kościoła, pomnikowy dąb wpisany do rejestru zabytków przyrody. W południowej części cmentarza kościelnego murowany grobowiec rodziny Jasiukowiczów.

Kościół na planie prostokąta z niższym i węższym prezbiterium zakończonym wielobocznie i dwiema zakrystiami po bokach prezbiterium. Zakrystie prostokątne zamknięte trójbocznie. Kościół niepodpiwniczony, na podmurówce, jednokondygnacyjny, z dwukondygnacyjną partią zachodnią - prostokątna kruchta i obudowany balkon, orientowany, jednonawowy. Nawa i poszczególne człony budynku nakryte osobnymi dwuspadowymi dachami gontowymi, w zwieńczeniu wschodniej części korpusu – wieżyczka z sygnaturką. Ściany w konstrukcji zrębowej wzmocnione lisciami. Ściany zewnętrzne nawy i prezbiterium oszalowane, zakrystie pozostawione bez szalunku. W latach 1975-

1978 przeprowadzono gruntowny remont kościoła z dobudowaniem zachodniego członu z kruchtą i dwóch zakrystii, podniesiono kościół o 70 cm w stosunku do pierwotnego położenia, wykonano betonowe fundamenty, wzmocniono konstrukcję ścian, wykonano instalację elektryczną, położono nowy gont. W latach 80. XX w. oszalowano ściany zewnętrzne. Odnawiany w 2010 r.

DĘBNO POPROBOSZCZOWSKIE – KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA

Kościół wzniesiony w 1766 r. staraniem proboszcza Szymona Sochackiego. Około 1906 r. przedłużono nawę, a w 1987 r. dostawiono od zachodu kruchtę. Kościół konstrukcji zrębowej, oszalowany. Orientowany. Jednonawowy z węższym, zamkniętym trójbocznie prezbiterium, przy którym od strony północnej zakrystia. Przy nawie od zachodu i południa dwie kruchty. Dachy kryte gontami. Nad nawą wieżyczka na sygnaturkę zwieńczona blaszanym hełmem. Wewnątrz drewniany strop, nad chórem pozorna kolebka. Obiekt wielokrotnie remontowany, w dobrym stanie.

DĘBY SZLACHECKIE - KOŚCIÓŁ PAR. P.W. WNIEBOWZIĘCIA NMP

Wzniesiony został w 1756 r. z fundacji podkomorzego inflanckiego Stanisława Zakrzewskiego, właściciela wsi. Konstrukcji zrębowej, oszalowany. Orientowany. Jednonawowy z węższym prezbiterium zamkniętym prosto. Przy nawie dwie kaplice tworzące transept. Do kaplicy południowej przylega kruchta i mała kaplica, do północnej – zakrystia i kruchta. Na wysokości transeptu wieżyczka na sygnaturkę z barokowym hełmem. Dachy dwuspadowe, nad prezbiterium trójspadowy, kryte gontem. Wewnątrz strop. Obiekt po kapitalnym remoncie, zakończonym w 2005 r., w dobrym stanie technicznym.

Obok kościoła usytuowana dzwonnica z poł. XVIII w. Zbudowana z belek drewnianych o przekroju kwadratowym na fundamencie z kamieni polnych. Zadaszenie na planie kwadratu, złożone z czterech trójkątnych szczytów połączonych daszkami dwuspadowymi, pokryte gontem. Wielokrotnie remontowana, utrzymana w dobrym stanie.

DOBRÓW – KAPLICA P.W. BŁ. BOGUMIŁA. Położona jest wśród rozlewisk rzeki Warty i Teleszyny. Zbudowana w roku 1788, drewniana, konstrukcji zrębowej, oszalowana, jednonawowa. Nawa na planie prostokąta z dostawionym od południowego zachodu prosto zamkniętym prezbiterium. Nad nawą dach dwuspadowy, w kalenicy wieżyczka na sygnaturkę nakryta hełmem z latarnią i krzyżem w zwieńczeniu. Wnętrze nakryte płaskim stropem drewnianym. Obiekt w bardzo dobrym stanie po remoncie kapitalnym przeprowadzonym w 2014 r.

(remont konstrukcji, wymiana pokrycia z blachy na gont, wymiana oszalowania).

GRZEGORZEW - KOŚCIÓŁ PAR. P.W. WNIEBOWZIĘCIA NMP

Wzniesiony w latach 1776-1777 staraniem księdza Jana Rachlewskiego, kanonika uniejowskiego i proboszcza grzegorzewskiego na miejscu XVII-wiecznej świątyni. Z poprzedniego kościoła zachowała się murowana zakryta sklepieniem kolebkowym z lunetami. W latach 1885-1887 z inicjatywy ówczesnego proboszcza ks. Józefa Ruszkowskiego świątynię rozbudowano, przedłużając nawę ku zachodowi. Kościół orientowany, konstrukcji zrębowej, oszalowany. Zachodnia, XIX-wieczna część korpusu nawowego nieco wyższa i szersza z obszernym chórem muzycznym wspartym na słupach, na jej krańcu wieża zwieńczona hełmem z latarnią. Prezbiterium prostokątne zamknięte trójbocznie. Od północy do prezbiterium przylega zakryta. Po obu stronach nawy kaplice tworzące transept, od południa kruchta, od północy składzik. Na wschodnim skraju nawy wieżyczka na sygnaturkę. Dachy kryte gontem, hełmy blachą miedzianą.

Wnętrze trójnawowe przykryte pozornymi sklepieniami kolebkowymi. Nawy oddzielone spłaszczonymi arkadami wspartymi na drewnianych filarach. Na belce tęczowej barokowy krucyfiks.

Kościół wielokrotnie restaurowany, w bardzo dobrym stanie technicznym. Gruntowny remont przeprowadzono w latach 2000-2003.

KŁODAWA – KOŚCIÓŁ FIL. P.W. ŚW. SEBASTIANA

Wzniesiony w 1557 r. W latach 1846-1847 odnawiany i rozbudowany (wieża, kruchta z przedsionkiem). Kościół drewniany konstrukcji zrębowej. Ściany wzmocnione lisicami, zewnętrznie oszalowane. Budowla jednonawowa, salowa, z prostokątną nawą i prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Dachy kryte gontem. Wewnątrz strop.

Kościół remontowany w latach 1972-1976. Remont kapitalny elementów konstrukcyjnych przeprowadzono w latach 2007-2008.

Dzwonnica zbudowana w k. XVIII w. Drewniana, konstrukcji słupowo-ramowej z oszalowaniem i listwowaniem, na podmurówce z kamienia i cegły. Bryła zwarta, dwukondygnacyjna, nakryta czterospadowym dachem pokrytym gontem. Obiekt remontowany w 1976 r. (częściowa wymiana oszalowania, pokrycie dachu gontem). Stan zachowania dostateczny.

UMIEŃ – KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOLA

Wzniesiony zapewne w 2 poł. XVII w. Jest to budowla drewniana, konstrukcji zrębowej, oszalowana. Kościół orientowany, jednonawowy z węższym i niższym prezbiterium. Do nawy przylega od północy kwadratowa kaplica, od

południa kruchta. Po północnej stronie prezbiterium zakrystia ze składzikiem. Dachy kryte blachą. Nad dachem góruje wieżyczka na sygnaturkę. Wewnątrz stropy.

Obiekt kilkakrotnie restaurowany. W latach 1994-1998 wzmocniono fundamenty, wymieniono drewnianą podwalinę, wykonano nowy strop w nawie, oszalowano ściany, wymieniono stolarkę okienną.

Architektura murowana

BABIAK – KOŚCIÓŁ PAR. P.W. PRZEMIENIENIA PAŃSKIEGO

Budowę kościoła rozpoczęto w 1857 r. z inicjatywy ówczesnego właściciela dóbr w Ozorzynie – Albina Słubickiego, przerwano w 1863 r., gdy władze rosyjskie zabroniły jej wykończenia. Budowę ukończono w 1907 r. Budowla murowana, założona na planie prostokąta z prezbiterium zamkniętym półkoliście i prostokątną zakrystią od strony północno-zachodniej. Od południa czterokondygnacyjna wieża nakryta ostrosłupowym hełmem. Dachy kryte blachą. Otwory okienne i drzwiowe zamknięte łukiem pełnym w profilowanych opaskach. Zachowany detal architektoniczny w postaci boniowanych lizen, pilastrów, profilowanych gzymsów. Wewnątrz stropy. Wielokrotnie remontowany (dach, wieża, elewacje), utrzymany w dobrym stanie.

BIERZWIENNA DŁUGA – KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. DOMINIKA

Kościół wzniesiony w 1901 r. na miejscu poprzedniego, drewnianego. Budynek murowany z cegły, nieotynkowany, trójnawowy, nakryty w nawach dachem dwuspadowym z trójspadowym zamknięciem nad nieco niższym prezbiterium. Od strony zachodniej elewacja zwieńczona szczytem wychodzącym ponad kalenicę dachu. Bryła oszkarpowana. Nawa główna przekryta sklepieniem beczkowym, w węższych nawach bocznych płaskie stropy. Pomiędzy nawami masywne, czworoboczne filary opięte pilastrami.

W 1976 r. dach pokryto blachą ocynkowaną, w roku 1994 pomalowano wnętrze, w latach 1998-1999 przeprowadzono konserwację zewnętrznych ścian kościoła.

Dzwonnica zbudowana na przełomie XIX i XX w., murowana, na cokole z kamienia polnego. Pierwsza kondygnacja z kamienia, druga z cegły. Elewacje nieotynkowane, w narożach ujęte lizenami. Dach czterospadowy kryty dachówką. Otwory okienne zamknięte łukiem pełnym. Kondygnacja przyziemia jednoprzestrzenna, druga kondygnacja z konstrukcją słupów wspierających dzwon. Dzwonnica remontowana w latach 2003-2009.

CHEŁMNO - KOŚCIÓŁ PAR. P.W. NARODZENIA NMP

Wzniesiony na miejscu poprzedniej świątyni drewnianej z 1779 r., która spłonęła.. Obecna świątynia p.w. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny została wzniesiona w roku 1875, konsekrowana w 1887 r.

Kościół murowany, otynkowany, w stylu neogotyckim, oszkarpowany, jednonawowy z prezbiterium zamkniętym wielobocznie, zbudowany na planie prostokąta z kwadratową w planie wieżą na osi od strony północno-wschodniej, do prezbiterium przylegają po obu stronach kwadratowe w planie pomieszczenia/zakryścia, magazynek. Nawa przykryta dachem dwuspadowym, prezbiterium dwuspadowym przechodzącym na zamknięciu w namiotowy, przybudówki dachami pulpitowymi. Wieża trzypiętrowa zwieńczona czworobocznym hełmem ze ściętymi narożnikami, z ośmioboczną latarnią. W kalenicy dachu na zakończeniu nawy sześcioboczna sygnaturka. W latach 90. XX w. przebudowano prezbiterium świątyni i malowano elewacje, zaś w latach 2003-2009 przeprowadzono jej gruntowny remont.

DĄBIE - KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. MIKOŁAJA BISKUPA

Obecny kościół wzniesiony został w latach 1807–1809 według projektu architekta Hilarego Szpilowskiego, na zrębach murów poprzedniej, wystawionej przez Celestyna Dunina, siedemnastowiecznej świątyni, spalonej w 1793 r. Świątynię gruntownie odremontowano po zniszczeniach wojennych w 1948 r.

Budynek murowany, otynkowany, jednonawowy na planie prostokąta, o węższym, prosto zamkniętym prezbiterium na planie kwadratu, od zachodu. Od południa kwadratowa w planie zakryścia, od północy symetrycznie magazynek. Elewacja zachodnia i szczyt o charakterze barokowym, okna ostrołukowe. Nawa od wchodu zamknięta szczytem, przykryta dachem dwuspadowym, prezbiterium trzyspadowym, przybudówki – zakryścia i magazynek jednospadowymi. Na dachu w miejscu połączenia nawy z prezbiterium sygnatura z ośmiobocznym hełmem. W 1979 r. wymieniono pokrycie dachu na blachę miedzianą. W latach 2003-2009 przeprowadzono prace remontowe: wzmocniono fundamenty oraz mury kościoła, wymieniono uszkodzone elementy więźby dachowej oraz je wzmocniono, naprawiono konstrukcję sygnaturki, naprawiono i udrożniono kanały odprowadzające wodę deszczową przy kościele, wymieniono stolarkę okienną.

Obok świątyni znajduje się murowana dzwonnica z ok. 1810 r., piętrowa, przykryta dachem dwuspadowym z blachy, zbudowana na planie prostokąta z przesklepionym otworem bramnym na osi, po obu bokach bramy głębokie wnęki otwarte do wnętrza działki przykościelnej, nad nimi i bramą pomieszczenie z dzwonami. Obiekt w dobrym stanie.

DOBRÓW – KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. TRÓJCY

Wieś w XII w., należała do cystersów, a od 1290 r. do arcybiskupów gnieźnieńskich. Parafia została erygowana w 2 poł. XII w. Pierwotny kościół drewniany spłonął w 1661 r. Obecny wzniesiono w 1764 r. Murowany, w stylu barokowym, orientowany. Do pierwotnego budynku w 1888 r. dobudowano neobarokowe prezbiterium z kaplicą bł. Bogumiła od północy i zakrystią od strony południowej oraz obszerną kruchtą od zachodu. Na dwuspadowym dachu znajduje się wieżyczka na sygnaturkę. Nawa nakryta stropem płaskim, natomiast w pomieszczeniach dobudowanych znajdują się sklepienia kolebkowo-krzyżowe. Dachy kryte blachą miedzianą. Wielokrotnie remontowany (2003 r. konserwacja wieżby dachowej, 2007 r. naprawa gzymsów, w 2008 roku wzmocniono konstrukcję murów, wyremontowano elewację szczytową).

Dzwonnica wzniesiona ok. 1888 r. Murowana z cegły. Nakryta hełmem baniastym z latarnią, pokrytym blachą. Posadowiona na planie kwadratu z zaokrąglonymi narożami ujętymi w lizeny. Dwukondygnacyjna z szerokim pasem rozdzielającym kondygnacje. Zespół utrzymany w dobrym stanie.

DZIERZBICE - KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. MIKOŁAJA

Wzniesiony w 1798 r. staraniem kanonika gnieźnieńskiego Pawła Jastrzębowskiiego i dziedzica Dzierzbic – Wawelskiego. Przebudowany w latach 1845 i 1903. Pierwotny kościół klasycystyczny; na planie prostokąta zamkniętego od wschodu wielobocznie, z nawą na rzucie ośmioboku, prostokątnym prezbiterium z dwoma zakrystiami i kruchtą. Kolejne przebudowy bezstylowe: dobudowano do starego nowe prezbiterium z półkolistą absydą, w fasadzie wieżę, od północy nową zakrystię z przedsionkiem, a zakrystię południową zamieniono na kaplicę.

Budowla murowana, tynkowana, częściowo podpiwniczona, na rzucie wydłużonego prostokąta z wyodrębnionym węższym wschodnim przęsłem prezbiterium zakończonym półkolistą absydą z płytkim prostokątnym ryzalitem pozornym z trójkątnym naczółkiem. Wewnętrzne połączenie nawy i prezbiterium na zewnątrz zaakcentowane prostokątnymi, niższymi dobudówkami - od północy kaplica, od południa zakrystia. Od wschodu do dobudówek przylegają trójboczne aneksy, w których boczne wejście do kościoła i schody do podziemi. Nawa jednoprzestrzenna na rzucie ośmioboku, kruchta w przyziemiu wieży na rzucie prostokąta z dwoma kolistymi pomieszczeniami po bokach. W zachodniej części korpusu - wieżyczka na planie kwadratu nakryta kopułką z sygnaturką. Korpus główny nakryty dwuspadowym dachem zakończonym od wschodu poligonalnie.

Dach prezbiterium dwuspadowy, obniżony, z trójkątnym szczytem od wschodu. Dachy absydy i aneksów – poligonalne, kaplice i zakrystii – trójspadowe. Zdewastowany kościół w 1945 r. został gruntownie wyremontowany w 1948 r. i odnowiony w 1960 r. W latach 80. XX w. kilkakrotnie osuszano ściany, wymieniano tynki, wymalowano elewacje. W 1995 r. zakonserwowano więźbę dachową i wzmocniono elementy konstrukcyjne oraz wymieniono pokrycie. W 2003 r. w świątyni przeprowadzono prace konserwatorskie i remontowe. Obiekt utrzymany w dobrym stanie.

KOŁO - KOŚCIÓŁ PAR. P.W. PODWYŻSZENIA KRZYŻA ŚWIĘTEGO

Kościół zbudowany w k. XIV – ok. 1410 (na miejscu poprzedniego z XII wieku). W 1522 r. konsekrowana kaplica NMP, w której krypcie znajdowały się groby Pomianów Sokołowskich. Kościół częściowo zniszczony w czasie pożaru miasta w 1775 r. W 1826 r. przebudowa wnętrza, przekrycie środkowej nawy malowanym stropem. W 1846 r. do fary przeniesiono część wyposażenia z rozebranego drewnianego kościoła p.w. św. Ducha. W latach 1863-1895 założono sklepienia w części nawowej, dobudowano kruchtę od zach. i kaplicę od półn., do której przeniesiono ołtarze z nawy głównej ŚŚ. Kryspina i Kryspiana. Kościół gotycki, murowany z cegły, nietynkowany. Bryła bezwieżowa, z nieco niższym, prosto zamkniętym prezbiterium i niższymi przybudówkami – kaplicą, kruchtą itp. Szczyty schodkowe, ze sterczynami i wysokimi, wąskimi blendami nad prezbiterium i nawą. Elewacje oszarpowane, otwory okienne i drzwiowe ostrołukowe. W prezbiterium sklepienie gwiaździste. W latach 1967-68 przeprowadzono remont murów zewnętrznych, w 1970-75 remont dachu, w 1978 roku założono nowe witraże w nawie. W 1999 r. przeprowadzono remont i konserwację więźby dachowej nad nawą. W maju 2000 r. założono ceramiczne pokrycie dachu na nawie kościoła. Utrzymany w dobrym stanie.

KOŚCIELEC - KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. ANDRZEJA APOSTOŁA.

Wzmianka o kościele zawarta w dokumencie z 1362 r. określa dzisiejszą miejscowość Kościołem (zapewne od istniejącej już wtedy świątyni). Parafia została założona w 2 poł. XII wieku. Część romańska - obecne prezbiterium - murowana z ciosów granitowych, salowa, zamknięta niszą i nieco węższą absydą. Zakrystię i skarbczyk, murowane z cegły dobudowano w XVI w. Dach kryty blachą miedzianą. Na kalenicy wieżyczka zwieńczona hełmem z latarnią. Część romańska remontowana w l. 80 XX w.

W 1760 roku Rafał Gurowski, starosta kolski dobudował drewnianą nawę konstrukcji zrębowej, która została rozebrana w l. 90 XX w. Na jej miejscu

wzniesiono okazałą murowaną z cegły budowlę.

Park przykościelny założono około połowy XIX w. Drzewostan przerzedzony. Prace remontowe przy kościele oraz przeprowadzone prace archeologiczne przyczyniły się w pewnym stopniu do obniżenia wartości biocenotycznej całego obszaru. Teren uporządkowany wokół kościoła, na pozostałym obszarze wskazana rewaloryzacja. Na terenie parku rzeźba św. Jana Nepomucena z 2 poł. XVIII w., wykonana z piaskowca.

LUBOTYŃ – KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. WAWRZYŃCA

Kościół wzniesiony w latach 1612-1620 z fundacji Jadwigi z Dunin-Modliszewskich Sierakowskiej, kasztelanowej łódzkiej. W 1897 r. nastąpiła przebudowa, w trakcie której m.in. fasadzie nadano styl upodabniający do renesansu. Restaurowany w latach 1905, 1938, 1945. Do prezbiterium, od północy, dobudowano w 1938 r. zakrystię. Przy nawie, od południa, pobudowano w 1945 r. kruchtę, która pełni obecnie funkcję kaplicy przedpogrzebowej. Kościół murowany, ściany wewnątrz otynkowane. Orientowany. Założony na planie prostokąta z trójbocznie zamkniętym prezbiterium. Dachy kryte blachą miedzianą. Fasada zwieńczona wysokim szczytem o półkoliście zamkniętych uskokach, z wysmukłymi, tynkowanymi półkolistymi blendami. Elewacje oszkarpowane, otwory okienne zamknięte łukiem pełnym. Wnętrze jednonawowe, prezbiterium oddzielone od nawy półkolistym łukiem tęczowym, w części zachodniej chór muzyczny wsparty na trzech arkadach. Stan zachowania dobry.

OSIEK WIELKI - KOŚCIÓŁ P. W. ŚW. BARTŁOMIEJA APOSTOŁA

Parafia w Osieku została utworzona w 1345 r. (do 1818 r. należała do archidiecezji gnieźnieńskiej). Obecny kościół został wzniesiony w 1890 roku w stylu neogotyckim. Budowla murowana, założona na planie prostokąta z wielobocznym prezbiterium. Od zachodu masywna, trójkondygnacyjna wieża zwieńczona ostrosłupowym hełmem z kulą i krzyżem na szczycie. Kościół trójnawowy, nawa główna wyższa od bocznych, nakryta dachem dwuspadowym, nawy boczne nakryte dachami jednospadowymi. Dachy kryte blachą. Elewacje ceglane, oszkarpowane. Otwory okienne i drzwiowe zamknięte ostrołukowo. Wewnątrz polichromia ze scenami biblijnymi z lat 1904-1905. Stan zachowania dobry.

PRZEDECZ – KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚWIĘTEJ RODZINY

Obecny neogotycki kościół zbudowany został w latach 1904-1909 na miejscu spalonego kościoła św. Mikołaja. Projekt kościoła wykonał architekt Józef Pius Dziekoński, wzorując się na kościele św. Anny w Wilnie. Budynek murowany z

czerwonej profilowanej cegły, na kamiennej podmurówce, z dwiema wieżami , trzynawowy o układzie bazylikowym, sklepienie gwiaździste, żebrowanie gotyckie z cegły. Prezbiterium o szerokości nawy głównej zwrócone ku południowi, zakończone trójbocznie, po bokach przybudówki. Od wschodu - kaplica, od zachodu - zakrystia. Nawa główna oraz prezbiterium przykryte wspólnym dachem dwuspadowym, pokryte dachówką. Nawy boczne oraz kaplica i zakrystia dachem pulpitowym.. W skrzyżowaniu nawy i transeptu czworoboczna wieżyczka z sygnaturką. Wieże zwieńczone ostrosłupowymi szczytami, bogato dekorowane ceramicznymi żabkami. Zewnętrzne szczyty transeptu wykończone są w formie schodkowej. Fasada z głównym portalem neogotyckim, arkadą o wykroju w ośli grzbiet, nad którą szczyt schodkowy. Kościół gruntownie odnowiono w latach 1969-1989. W latach 1981-1982 wymieniano okna witrażowe, w 1995 r. naprawiono więźbę dachową z częściową wymianą pokrycia dachowego, częściową wymianą obróbek blacharskich, wymianą zniszczonych tynków wewnętrznych i malowaniem wewnątrz. W latach 2003 - 2009 odnowiono elewację frontową, wymieniono pokrycie nad prezbiterium. W trakcie remontu są wieże.

Obok świątyni stoi dzwonnica, klasycystyczna, zbudowana w 1834 r., na rzucie kwadratu, murowana z cegły, na fundamencie kamiennym, otynkowana, elewacje boniowane, naroża oszkarpowane, kryta dachem namiotowym pokrytym dachówką.

RDUTÓW - KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚW. JANA CHRZCICIELA

Z fundacji arcybiskupów gnieźnieńskich w XIV w. został wzniesiony pierwszy drewniany kościół p.w. Świętej Trójcy i Świętego Jana Chrzciciela, konsekrowany w 1434 r. przez arcybiskupa Wincentego Kota z Dębna. Obecny kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela, klasycystyczny, murowany, zbudowany został w 1800 r. z fundacji Tomasza Byszewskiego, dziedzica majątku Bowyczyny. W 1827 r. konsekrowany był przez biskupa Plejewskiego. W latach 1871-72 staraniem ks. Franciszka Kuśmierskiego gruntownie odnowiony. Budynek z prezbiterium skierowanym na zachód stoi na niewielkiej skarpie, pośrodku prostokątnego cmentarza otoczonego cementowym, ażurowym murem.

Kościół wzniesiony na planie prostokąta, jednonawowy z wyodrębnioną kruchtą, której środkowa część stanowi przyziemie wieży, z węższym, prostokątnym prezbiterium ujętym parą prostokątnych zakrystii. Budynek jednokondygnacyjny, nakryty trzyspadowym dachem, z fasadą podwyższoną trójkątnym szczytem i z wieżą nad wschodnią częścią korpusu. W 2013 r. wykonano remont więźby dachowej, założono pokrycie z blachy miedzianej,

odnowiono elewacje wraz z wymianą stolarki okiennej i drzwiowej. Obiekt utrzymany w dobrym stanie.

Kościóły innych wyznań

BABIAK – KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, ob. pawilon handlowy

Parafia ewangelicka w Babiaku założona została w 1796 roku. Pierwszy kościół drewniany, spalony w 1810 r. Obecny zbudowany w 1823 roku. Budynek murowany z cegły, otynkowany, założony na planie prostokąta z węższym, prosto zamkniętym dawnym prezbiterium i centralnymi ryzalitami na bokach dawnej nawy. Bryła dwukondygnacyjna, nakryta dachem trójspadowym. Fasada z czterokolumnowym portykiem zwieńczonym trójkątnym szczytem. Elewacje rozczłonkowane pilastrami, w polach otwory okienne zamknięte łukiem pełnym. W okresie powojennym obiekt użytkowany był przez Gminną Spółdzielnię jako magazyn. Od 1998 r. jest własnością prywatną, po remoncie i adaptacji na pawilon handlowy.

Teren przykościelny ograniczony z dwóch stron murem z cegły, obsadzony wokół kasztanowcami.

DĄBIE – KOŚCIÓŁ EWANGELICKO-AUGSBURSKI

Pierwszy kościół ewangelicki w Dąbiu wzniesiono w latach 1801-1806. Inicjatorem jego budowy był Johann Georg Hörning, pastor z Władysławowa, pełniący od 1800 roku opiekę duszpasterską nad mieszkańcami Dąbia. Budowniczym był Johann Becker. Obecny neogotycki wygląd budowli jest efektem przebudowy dokonanej w 1905 roku. Zbudowano m.in. efektowny portal ozdobiony trójkątną wimpergą, jak również wyposażono w witraże okna ostrołukowe. Całość zwieńczono wieloboczną wieżą ze spiczastym, blaszanym hełmem. Budynek murowany, oszkarpowany, na planie wydłużonego prostokąta z prezbiterium zamkniętym wielobocznie, do północno-zachodniego boku prezbiterium przylega zakrystia. Wnętrze jednonawowe z emporami wspartymi na murowanych słupach, od wschodu kwadratowa w planie wieża, po jej obu stronach pomieszczenia ze schodami na balkony. Nakryty dachem dwuspadowym przechodzącym w zachodniej części w dach namiotowy, pokryte blachą. Od lat powojennych do obecnej chwili kościół jest nieużytkowany. Obecnie własność prywatna. Nowy właściciel przeprowadził w 2015 r. gruntowny remont elewacji kościoła.

DĄBIE – SYNAGOGA, ob. budynek mieszkalny

Obiekt wzniesiony w 1885 r., murowany, tynkowany, piętrowy, niepodpiwniczony, z nieużytkowym poddaszem, zbudowany na planie wydłużonego prostokąta z szerokimi, płytkimi ryzalitami na osiach dłuższych ścian,

od zachodu na osi mocno wysunięty przed lico ściany ryzalit, w którym główne /obecnie/ wejście do budynku. Całość przykryta dachem dwuspadowym. Elewacje rozrzeźbione płytkimi ryzalitami i licznymi pilastrami oraz gzymsami. Z prawej strony /na północ/ murowana brama przejazdowa zwieńczona arkadą. Po remoncie i przebudowie w 1961 r. użytkowany jako budynek mieszkalny. Obiekt w dostatecznym stanie.

KOŁO - ZESPÓŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKO-AUGSBURSKIEGO

Kościół zbudowany w 1883 r., neogotycki. Ściany murowane z cegły, nietynkowane. Kościół jednonawowy, na planie wydłużonego prostokąta, z wieżą na rzucie kwadratu od strony południowej i niewielką zakrystią od strony północnej. Dachy dwuspadowe, nad wieżą dach łamany, z wieloboczną iglicą. Elewacje boczne nawy pięcioosiowe, z wysokimi ostrołuczными oknami oddzielonymi ceglanyimi pilastrami, zwieńczonymi fryzem arkadkowym. W narożach nawy sterczyny. Budynek zniszczony podczas II wojny światowej, remontowany w latach 1946, 1954, 1984, gruntowny remont - w 1998 r. Zachowany w dostatecznym stanie.

Pastorówka zbudowana w l. 1902-1903, w kształcie nawiązującym do klasycyzmu. W latach 1918-1922 mieścił się w niej polski urząd pocztowy, od 1923 r. do 1945 r.- ponownie pastorówka. Po 1945 r. użytkowana przez organizacje społeczne, od 1956 przez Powiatową, a później Powiatową i Miejską Bibliotekę Publiczną w Kole. Budynek murowany, tynkowany, dach dwuspadowy, kryty blachą. Budynek na rzucie prostokąta, z wspartym na czterech filarach portykiem pośrodku przedniej i niewielkim ryzalitem mieszczącym klatkę schodową pośrodku tylnej elewacji. Naroża boniowane. Okna w stiukowych profilowanych opaskach z kluczem. Częściowo zachowana drewniana stolarka okienna. Obecnie obiekt nieużytkowany. Odnowienia wymagają elewacje.

CMENTARZE I BUDOWLE CMENTARNE

BABIAK - KAPLICA GROBOWA SŁUBICKICH.

Zbudowana po śmierci Haliny Słubickiej, jedynej córki Henryka Słubickiego (zm. w 1910 r. w wieku 17 lat). Usytuowana w północnej części cmentarza parafialnego. Murowana z cegły, na kamiennym cokole, założona na planie prostokąta, jednokondygnacyjna, podpiwniczona; od południa wejście do krypty. Bryła w narożach ujęta przyporami zwieńczonymi sterczynami z kwiatonami. Otwory okienne zamknięte ostrym łukiem. Wnętrze jednoprzestrzenne przekryte sklepieniem gwiaździstym, na osi ostrołukowa wnęka ołtarzowa. Obecnie pełni funkcję kaplicy przedpogrzebowej. Stan zachowania dostateczny.

BIERZWIENNA DŁUGA – CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI

Cmentarz położony na północ od wsi, przy drodze do Brdowa. Założony ok. poł. XIX w. Do rejestru zabytków wpisana jest północna kwatera z najstarszymi nagrobkami pochodzącymi z 2 poł. XIX w. i pocz. XX w., w tym rodziny Dąmbskich – właścicieli ziemskich. W 1995 r. na mogile powstańców styczniowych ustawiono pomnik. Teren uporządkowany, naprawy wymagają pojedyncze nagrobki.

BIERZWIENNA DŁUGA – KOLONIA - CMENTARZ EWANGELICKO-AUGSBURSKI.

Cmentarz założony w 2 poł. XIX w. Rozplanowanie regularne z aleją główną prowadzącą od bramy wejściowej. Dość dobrze zachowane nagrobki z k. XIX i pocz. XX w. Najstarszy datowany nagrobek pochodzi z 1883 r. Wśród starodrzewu dominują kasztanowce. W północno-wschodniej części cmentarza znajduje się kwatera żołnierzy niemieckich poległych w czasie I wojny światowej.

DĘBY SZLACHECKIE – KAPLICA CMENTARNA

Wzniesiona w 1 poł. XIX w. w stylu klasycystycznym. Obiekt murowany, otynkowany, założony na planie kwadratu, podpiwniczony. Wewnątrz strop. Naroża ujęte lizenami podtrzymującymi profilowany gzyms koronujący. Dach kryty blachą, otwory zamknięte półkoliście. Stan zachowania dobry.

KOŁO - KAPLICA CMENTARNA, ul. Poniatowskiego

Zbudowana w 1905, neogotycka, jako kościół p.w. Przemienienia Pańskiego. Budynek murowany z cegły, nietynkowany. Dach dwuspadowy, pokryty dachówką karpiówką, zaś blachą na sygnaturce. Kaplica na rzucie prostokąta z dobudowaną od północy wieloboczną apsydą. W bocznych elewacjach ostrołukowe biforium, okna prezbiterium wysokie i wąskie, oddzielone szkarpami. Przy elewacji szczytowej i przy prezbiterium – neogotyckie portale wejściowe. W roku 1974 przeprowadzono remont kapitalny, wymurowano schody zewnętrzne. W roku 1991 zakonserwowano więźbę dachową. Obiekt znajduje się w dobrym stanie technicznym.

KOŁO – CMENTARZ EWANGELICKO-AUGSBURSKI, ul. Poniatowskiego

Założony w 1 poł. XIX w. Ogrodzony murem z cegieł, z neogotycką bramą z ostrołukowym przejazdem i dwiema furtami po bokach. W bramie kute, żelazne kraty. Najstarszy istniejący nagrobek pochodzi z 1881 r. i należy do Emanuela Gottfrida Hoffmana. Układ cmentarza w całości dobry, kwater nieregularny. Zachowany układ przestrzenny i starodrzew. Remontu wymagają poszczególne nagrobki oraz fragmenty ogrodzenia.

ZAMKI

BORYSŁAWICE ZAMKOWE - RUINY ZAMKU

Zamek usytuowany pierwotnie na naturalnej wyspie, utworzonej przez zakole rzeki Rgilewki od wschodu, południa i zachodu, a przez bagna od północy. Obecnie podstawowym elementem wydzielającym zespół zamkowy z otoczenia stał się stary wał ziemny otaczający niegdyś zamek dookoła, a zachowany dziś w kształcie podkowy od północy, wschodu i południa.

Powstanie zamku datowane jest na pocz. XV w. i związane jest z osobą Wojciecha Jastrzębca, od 1423 r. arcybiskupa gnieźnieńskiego. Przebudowywany w 2 poł. XV w., pocz. XVI w. oraz na pocz. XVII w. Pierwotnie zamek stanowił czworobok z dwoma skrzydłami mieszkalnymi i biegnącym przez środek dziedzińcem. W 2 poł. XV w. do korpusu dobudowano jednokondygnacyjne przedbramie na kamiennym cokole wraz z zewnętrznym murem obwodowym. Przedbramie zwieńczone było blankami. Kolejna przebudowa miała miejsce w pocz. XVI w. kiedy to wzmocniono wjazdową partię zamku przez nadbudowanie przedbramia, które zmieniło się w trójkondygnacyjną wieżę bramną. Na pocz. XVII w. wokół dziedzińca zbudowano ganek wsparty na filarach, prawdopodobnie w miejscu wcześniejszej konstrukcji drewnianej.

Zamek zniszczony w czasie wojen w poł. XVII w., częściowo rozebrany w XVIII i XIX w. Do dnia dzisiejszego zachowały się: trójkondygnacyjna wieża bramna z relikami murów przedbramia, fragment zachodniego muru obwodowego z reliktem wieżyczki narożnej, relikty wschodniego i południowego muru obwodowego wraz ze szkarpą narożną, zachowane do wysokości dwóch kondygnacji, wolnostojący blok ceglano-murawy ze śladami sklepień kolebkowych, relikty bloku ceglano-murawy z rumowiskiem dużych brył ceglanych, pochodzących prawdopodobnie ze zburzenia jego górnych partii.

Długi okres działania procesów destrukcyjnych powoduje niszczenie zachowanych relików, które wymagają zabezpieczenia. Obiekt znajduje się na terenie prywatnym.

GOZDÓW – RUINY ZAMKU KOLSKIEGO

Zamek wzniesiony został na terenie zalewowym, w odległości ok. 3 km na północny-zachód od miasta. Należy on do typu zamków niezwiązanych z założeniem urbanistycznym. Zamek, jak wynika z badań archeologicznych oraz architektonicznych wykazuje dwuetapowość budowy. Pierwszym etapem było powstanie wieży mieszkalno-obronnej na początku XIV w., a dopiero drugim, dobudowanie do niej murów obwodowych wraz z wieżą główną i budynkiem bramnym, co nastąpiło w trzeciej ćwierci tego wieku. Do naszych czasów

przetrwiała kurtyna południowo-zachodnia wraz z wieżą główną, fragmenty kurtyny północno-zachodniej wraz z fragmentami fundamentów wieży mieszkalno-obronnej oraz resztki kurtyny południowo-wschodniej z relikwiami wieży bramnej.

Zamek początkowo pełnił rolę placówki obronnej, a następnie siedziby starostów. Koło było starostwem niegrodowym, tzw. tenuta, a pierwszym takim starostą, na którego natrafiamy w dokumentach już z 1383 r. był Krzon alias Krystyn z Kozigłów, późniejszy kasztelan sądecki. W dniu 6 lutego 1476 r. król Kazimierz Jagiellończyk w przywileju sochaczewskim nadał ks. Annie Sochaczewskiej w dożywocie Koło, Brdów i Boleniów. Po sześciu latach zamek kolski znowu wrócił w ręce starostów, którzy rezydowali na nim do 1577 r., a następnie, gdy popadł w ruinę, przenieśli się do Kościelca, wsi starościńskiej pod Kołem. Ostatnim jego burgrabim był Stanisław Ruszkowski. Zanedbana warownia popadała w coraz większą ruinę tak, iż kartograf króla szwedzkiego Karola Gustawa - Erik Dahlberg, na swoim planie z 1655 r. nazywa ją *castellum destructum*. Za panowania Augusta III (po 1754 r.) Sejm Koronny darował ruiny zamkowe tutejszym bernardynom, którzy mieli używać materiału z zamku na odbudowę swojego kościoła. W następnych wiekach zamek popadał w coraz większą ruinę, nie wspomniano o nim w dokumentach wizytacyjnych i źródłowych. Przypomniano sobie o nim raz jeszcze dopiero w 1815 r., podczas objazdu okolic Kalisza przez gen. Klemensa Kołaczkowskiego, którego celem było zinwentaryzowanie obiektów starożytności nadających się jeszcze do użytku i ewentualnego wykorzystania ich dla celów militarnych. Odwiedził on m.in. Koło, lecz niestety plany sporządzone przez przybyłych wraz z nim inżynierów zaginęły. W XIX w., zamek kolski niszcząc pełnił już tylko rolę malowniczej ruiny. W tym stanie przedstawiają go rysunki z 1843 i 1844 r. W 1851 r. opisał go Kazimierz Stronczyński, a na początku XX w., rysownik Jan Olszewski uwiecznił dalszą destrukcję zamku.

Po II wojnie światowej z inicjatywy starosty powiatowego Ludwika Kaczmarka rozpoczęły się starania o zabezpieczenie ruin zamkowych. W 1953 r. wykonano inwentaryzację i wstępne badania zamku, które doprowadziły do teoretycznej rekonstrukcji jego rzutu. Rozpoczęto wówczas kilkumiesięczne prace budowlane, których celem było zabezpieczenie i konserwacja murów w stanie trwałej ruiny. Prace obejmowały przemurowania i uzupełnianie zachowanych fragmentów murów gotyckich od strony wewnętrznej i zewnętrznej oraz narożnik południowy wieży. Prócz tego zabezpieczono korony murów kurtyny południowej i zachodniej. Prace były kontynuowane w I. 70. XX w.

W 1984 roku powstał projekt zagospodarowania ruin i przyległego terenu pod kątem turystyki pieszej i kajakowej. Plany te z powodów finansowych nie zostały zrealizowane.

W 1987 roku rozpoczęto konserwację ruin zamku. Realizacja prac mieściła się w konwencji *ruiny uporządkowanej*, głównie za przyczyną zabiegów mających na celu podtrzymanie stanu technicznego strony zewnętrznej i wewnętrznej murów kurtynowych oraz zabezpieczenia korony murów.

Na dzień dzisiejszy potrzebna jest dalsza bieżąca konserwacja zabezpieczająca mury, jak również nowoczesna informacja o zabytku i zagospodarowanie otoczenia.

PRZEDECZ – ZESPÓŁ ZAMKOWY (pozostałości zamku, kościół ewangelicki)

Zamek zbudowany ok. 1360 r., w czasach panowania króla Kazimierza Wielkiego, w miejscu wcześniejszych fortyfikacji drewnianych, jako gotyckie założenie z cylindryczną wieżą, otoczone murem, nad jeziorem Przedeckim. Zamek był jedną z twierdz, które strzegły północnej granicy Polski. Wzgórze zamkowe sięgało swym południowym stokiem niemal do brzegu jeziora. Miało pierwotnie kształt kolisty o średnicy wynoszącej u podstawy 90 metrów. Zamek był murowany, a wokół niego stały drewniane domy, razem tworząc miasteczko otoczone murem obronnym, wysokim na około 11 metrów. Wejście do miasta było możliwe przez murowaną bramę i znajdujący się przed nią most zwodzony. Zamek mieścił się w obrębie murów. Do jego wschodniej ściany przylegała okrągła wieża. Od wieży w kierunku jeziora ciągnął się wysoki mur z wieżyczkami. Całość zabudowań była otoczona fosą połączoną z jeziorem. Częścią zamku była kaplica.

W 2 poł. XV w., w związku z przejściem przez Polskę Pomorza, znaczenie zamku zmalało i zarówno władcy, jak i miejscowi starostowie skąpili środków na utrzymanie i modernizację warowni. Ta zaś z biegiem lat popadała w coraz większą ruinę. Wiadomo, iż w 1766 r. fosa była już zasypana, a mury i budynki zamkowe leżały w gruzach. Na początku XIX w. wykorzystane zostały, przez sprowadzonych do miasta kolonistów niemieckich, do wzniesienia w latach 1824-1828 kościoła luterańskiego. Wieża zamkowa została zaadaptowana na kościelną dzwonnice. PrzedECKA parafia ewangelicko-augsburska istniała w latach 1827-1945. Po II wojnie światowej opuszczoną świątynię przeznaczono na magazyn zbożowy, w latach 70. XX w. po przeprowadzonym remoncie obiekt zaadaptowano na cele kulturalno-oświatowe. Zakonserwowano przy okazji kamienny fragment muru obronnego od strony jeziora, odsłonięto także loch więzienny. Wieża otrzymała nowy tynk oraz metalowe schody we wnętrzu kondygnacji dolnej.

Obecnie wieża i przebudowany kościół są siedzibą Miejskiego Domu Kultury. Jedynymi pozostałościami po średniowiecznym zamku jest dolna partia dzwonnicy, posiadająca relikty cylindrycznej ceglanej wieży oraz zachowane pod budynkiem trzy przesklepione piwnice.

Obiekt wraz z wieżą i całe otoczenie wokół niego wraz z parkiem zostały w ostatnich latach odrestaurowane i zrewaloryzowane.

OBIEKTY UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ

DĄBIE – RATUSZ

Wzniesiony w latach 1811-1814 r. w stylu klasycystycznym. Budynek piętrowy, podpiwniczony, murowany, tynkowany, na planie zbliżonym do kwadratu z centralnie usytuowaną wieżą na planie koła, od frontu wgłębiony w lico dwukondygnacyjny portyk dwukolumnowy w wielkim porządku, kolumny z bazami i głowicami w porządku zbliżonym do doryckiego, na piętrze między kolumnami balkon. Całość przykryta czterospadowym dachem krytym dachówką, z facjatą na osi od strony południowej /nad portykiem/ nakrytą dachem dwuspadowym. Wieża przykryta płaską kopułką, dookoła której taras widokowy z metalową balustradą. Obiekt wymaga remontu.

KŁODAWA – RATUSZ

Wzniesiony ok. 1820 r. Usytuowany w zwartej zabudowie, we wschodniej pierzei rynku. Budynek murowany, dwukondygnacyjny, częściowo podpiwniczony, nakryty dachem czterospadowym pokrytym dachówką. W elewacji frontowej kolumnowy portyk. Cztery kolumny ustawione na cokołach dźwigają balkon z tralkową balustradą. Pozostałe elewacje gładkie, zwieńczone profilowanym gzymsem. Remont kapitalny obiektu przeprowadzono w latach 1989-1990 (wymiana więźby dachowej, stropów, nowa stolarka okienna i drzwiowa, instalacje). Do 2015 r. był siedzibą Komisariatu Policji. Obecnie nieużytkowany, wymaga remontu.

KOŁO - RATUSZ

Zbudowany ok. 1390 r., restaurowany w 1782 r., gruntownie przebudowany ok. 1815 r. w wyniku czego obiekt uzyskał wystrój klasycystyczny. Dobudowano wtedy portyk oraz dwie oficyny, a założenie zamknięto wysokim murem, tworząc kompleks zabudowy z wewnętrznym dziedzińcem. Nienaruszona pozostała gotycka wieża. W latach 1835-1837 gruntownie przebudowany. Remont i odbudowę skrzydła północnego zrealizowano w latach 1851-53. W roku 1914 rozbudowano skrzydła północne. W l. 1945-1984 w ratuszu mieściła się siedziba władz miejskich. W maju 1987 r. runęła wieża ratuszowa, niszcząc ok. połowę

korpusu budynku głównego

Budynek na planie zbliżonym do kwadratu, z dziedzińcem zamkniętym ścianą kurtynową po stronie zachodniej. Bryła zwarta, dwukondygnacyjowa, nakryta dachami kilkupołaciowymi. Budynek w części podpiwniczony, z wieżą po stronie północnej, przechodzącą w górnych kondygnacjach w ośmiobok.

W roku 1989 rozpoczęto odbudowę ratusza. W roku 2000 zakończono odbudowę wieży. W roku 2003 podjęto decyzję o odbudowie skrzydeł ratusza, które z kolei rozbudowano w 2008 r. Budynek w dobrym stanie.

KOŁO - BUDYNEK URZĘDU POWIATOWEGO, ob. Urząd Miejski

Budynek zbudowany w 1883 r. Początkowo siedziba państwowych urzędów i żandarmerii, od 2001 r. siedziba Urzędu Miejskiego. Ściany murowane z cegły, dach dwuspadowy. Budynek na rzucie prostokąta, z ryzalitami pośrodku dłuższych elewacji – nad frontowym szczyt schodkowy. Dwupiętrowy, na wysokich piwnicach. Elewacja frontowa i tylna trzynastoosiowa, boczne – trzyosiowe. Otwory okienne prostokątne, na pierwszym piętrze z naczółkiem prostym, wyżej – z wygiętym w łuk. Elewacje dzielone ceglany fryzami, pod okapem fryz arkadkowy. W latach siedemdziesiątych odnowiono konstrukcję dachową. W latach 1998- 2001 przeprowadzono remont kapitalny obiektu. Budynek znajduje się w dobrym stanie technicznym.

KOŁO – HOTEL, ob. dom, ul. Stary Rynek 26

Zbudowany w 1887 r. Pierwotnie na parterze znajdowała się restauracja, piętra zajmował hotel. Po 1945 roku w kamienicy mieściły się Średnia Szkoła Sztuk Plastycznych, potem hotel WPGT „Kontur” w Koninie. Budynek na planie litery L, ze ściętym narożnikiem, usytuowany w północnej części wschodniej pierzei rynkowej, przynależne oficyny sięgają ul. Kajki. Ściany murowane z cegły ceramicznej, otynkowane. Budynek trójkondygnacyjny, z elewacjami o klasycyzującym wystroju. Otwory okienne prostokątne, w profilowanych opaskach z naczółkami. Po pożarze w 2012 r. stan techniczny budynku jest bardzo zły – wypalona została konstrukcja dachowa oraz poddasze. Obiekt jest własnością prywatną. Wymaga pilnego remontu.

KOŚCIELEC – ZAJAZD POCZTOWY, ob. restauracja, sklep, poczta

Budynek wzniesiono w stylu klasycystycznym na przełomie XVIII i XIX wieku jako zajazd pocztowy. Złożony z budynku głównego oraz dwóch pawilonów mieszczących dawniej stajnię i wozownię ustawionych ukośnie po jego bokach. W latach 50. XX wieku użytkowany przez posterunek Milicji Obywatelskiej i Gminną Spółdzielnię „Samopomoc Chłopska”. W I. 70. XX w. nastąpiła rozbudo-

wa połączona ze zmianą funkcji obiektu (restauracja, poczta). Od 1996 r. pawilon północny wraz z łącznikiem użytkowany jest przez pocztę. Budynek murowany, z cegły pełnej, otynkowany, na zaprawie wapiennej. Dachy na wszystkich budynkach czterospadowe, kryte dachówką. Budynek posadowiony na planie prostokąta wydłużonego na osi północ-południe. Frontem zwrócony na północny wschód. Oskrzydlają go dwa budynki na planie prostokąta skierowane ukośnie względem osi głównej. Odnotowane remonty: 1955 r. - remont dachu, wymiana podłóg, malowanie elewacji, 1972 r. – rozbudowa (wzniesienie łączników), przebudowa wnętrza, 1986 r.- uzupełnienie tynków i gzymsów, naprawa pokrycia dachu, 1999 r.- konserwacja drewnianych elementów konstrukcyjnych, wykonanie nowych drzwi wejściowych, malowanie wnętrza.

PRZEDECZ – RATUSZ

Budynek zbudowany w 1820 r. w stylu klasycystycznym, piętrowy, niepodpiwniczony, murowany, tynkowany. Wzniesiony na rzucie prostokąta zbliżonego do kwadratu. Przykryty dachem brogowym. W części górnej połaci dachowych taras na rzucie kwadratu otoczony z dwóch stron prostokątnymi bryłami kominów. W elewacji frontowej północnej trójosiowy ryzalit dwukondygnacyjny, zakończony frontonem trójkątnym, przewyższającym poziom okapu bryły głównej, z herbem miasta. Obiekt w dobrym stanie, mieszczący Urząd Miejski.

ZESPOŁY PAŁACOWO- I DWORSKO – PARKOWE

Wyróżniające się rezydencje na terenie powiatu kolskiego przedstawiono z podziałem na gminy.

GMINA BABIAK

MCHOWO – ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY

Dwór „stary” wzniesiony w pocz. XIX w., rozbudowany w pocz. XX w. o pomieszczenia od strony zachodniej. Murowany, parterowy, w części podpiwniczony, z użytkowym poddaszem, pierwotnie na planie litery „L” (obecnie część północna uległa zawaleniu i została rozebrana). Południowa część nakryta wysokim dachem czterospadowym pokrytym blachą. Budynek nieużytkowany w złym stanie technicznym.

Dwór „nowy” zbudowany został w 1920 r., obok poprzedniej siedziby właścicieli majątku, przez Wacława Szamowskiego. Murowany z cegły, otynkowany, na rzucie prostokąta, dwukondygnacyjny, podpiwniczony, nakryty dachem czterospadowym pokrytym dachówką ceramiczną, w połaciach dachu lukarny. Na osi fasady czterokolumnowy portyk zwieńczony frontonem z tarczą herbową. Obiekt po remoncie (dach, nowe pokrycie, elewacje) w dobrym stanie.

Park założony w stylu krajobrazowym w pocz. XIX wieku, przekształcony ok. 1920 r. Zachowany w pierwotnych granicach, ze starodrzewem, wśród którego dominują jesiony, lipy, graby, klony. Zniekształcona kompozycja na skutek wprowadzenia przypadkowych nasadzeń, m.in. na osi dworu i wykorzystania części północnej na boisko. Obiekt w stanie dostatecznym wymaga przeprowadzenia prac rewaloryzacyjnych. Zespół dworsko-parkowy jest własnością prywatną.

WIECININ – ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY

Dwór zbudowany w 2 poł. XIX w. przez ówczesnego właściciela majątku Tadeusza Chrząższcza. Budynek murowany, otynkowany, założony na planie prostokąta z pięcioboczną przybudówką w części zachodniej i prostokątną przybudówką w szczycie wschodnim. Bryła jednokondygnacyjna z użytkowym poddaszem, podpiwniczona, nakryta wysokim dachem dwuspadowym pokrytym dachówką. Na osi fasady kolumnowy portyk zwieńczony gładkim frontonem. Obiekt systematycznie remontowany (konstrukcja dachu, wymiana pokrycia wnętrza), utrzymany w dostatecznym stanie.

Park założony w stylu krajobrazowym w 2 poł. XIX w. Zachowany liczny starodrzew, w drzewostanie dominują jesiony, lipy, dęby, zachowana pomnikowa aleja grabowa. W parku przeprowadzono podstawowe prace porządkowe i pielęgnacyjne zieleni. Uzupełniono zieleń parkową nowymi nasadzeniami. Zespół dworsko-parkowy jest własnością prywatną.

Spichlerz zbudowany w 1895 r. Budynek murowany z cegły, na rzucie prostokąta, podpiwniczony, trójkondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym, pokrytym papą. Obiekt nieużytkowany, w bardzo złym stanie technicznym (spękane mury, zarwany dach nad częścią wschodnią). Własność prywatna.

GMINA CHODÓW

CHODÓW – ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY

Z zespołu pałacowego do rejestru zabytków wpisano pałac z 1852 r., oficynę z pocz. XX w., łaźnię z 1914 r., park krajobrazowy z ok. poł. XIX w. Pałac usytuowany na lekko wznoszącym się terenie, otoczony parkiem z różnorodnym drzewostanem i systemem stawów, utrzymany w dobrym stanie. Późnoklasycystyczny budynek zbudowany na rzucie wydłużonego prostokąta, murowany, tynkowany, podpiwniczony, na wysokiej, kamiennej podmurówce, dwukondygnacyjny. W elewacjach zachowany skromny detal architektoniczny, w południowej elewacji poprzedzony gankiem pozorny ryzalit zwieńczony trójkątnym szczytem. Pałac nakryty niskim dachem dwuspadowym. Obiekt

w dobrym stanie technicznym, mieszczący biura Gospodarstwa Nasiennie-Rolnego „BOVINAS”. Obok pałacu znajduje się oficyna, usytuowana w południowo-wschodniej części parku, wzniesiona na rzucie prostokąta z prostokątnym skrzydłem ustawionym prostopadłe do osi budynku. Przy elewacji zachodniej skrzydła – drewniany ganek na planie prostokąta; przy wejściu wschodnim – ganek murowany na planie prostokąta. Budynek murowany, jednokondygnacyjny, nakryty dwoma dwuspadowymi dachami o osiach prostopadłych. Obiekt po remoncie przeprowadzonym w 1976 r., w dobrym stanie. Budynek łaźni usytuowany przy wschodniej granicy parku, wzniesiony na rzucie prostokąta, murowany, tynkowany, jednokondygnacyjny na niskim, kamiennym cokoliку, nakryty dwuspadowym dachem. Budynek, w którym obecnie mieści się urząd pocztowy, jest w dobrym stanie.

DOMANIKÓW – ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY

Zespół pałacowo-parkowy z 2 poł. XIX w. Pałac wybudowano w 1872 r. dla ówczesnego właściciela Lasockiego, we wschodniej części parku, na rzucie prostokąta poszerzonego na osi północ-południe prostokątnymi ryzalitami oraz dobudowanymi na osi wschód-zachód prostokątnymi aneksami. Budynek podpiwniczony - wysoka partia cokołowa wyodrębniona uskokiem muru, dwukondygnacyjny, z użytkowym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym. Ryzalit wejściowy dwukondygnacyjny, nakryty dwuspadowym dachem prostopadłym do dachu głównego. Ryzalit północny obniżony do wysokości gzymsów nadokiennych górnej kondygnacji korpusu, przykryty wąskim daszkiem jednospadowym. Aneks zachodni dwukondygnacyjny, obniżony, nakryty dachem dwuspadowym ze szczytem od zachodu. Aneks wschodni jednokondygnacyjny, nakryty dachem jednospadowym przerwany pośrodku facjatką nakrytą daszkiem dwuspadowym. Obiekt jest własnością prywatną, utrzymany w dobrym stanie.

Park o pow. 3,8 ha założony w stylu krajobrazowym. W południowo-zachodnim narożniku parku znajduje się znacznych rozmiarów staw, po renowacji, stanowiący pozytywny element podnoszący walory estetyczne parku, obok wzniesienie dawnej lodowni. Od strony południowej prowadzi aleja wjazdowa do pałacu, przed którym zagospodarowany zielenią podjazd. Wśród drzewostanu przeważają gatunki drzew: jesion, klon, dąb, brzoza, grab, wiąz, wierzba biała. Park bardzo dobrze utrzymany, po rewaloryzacji.

DZIERZBICE – ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY

Ukształtowany został w XIX w., z czytelnymi w przestrzeni założenia elementami starszymi z XVIII w. - układ wodny stanowi najprawdopodobniej

pozostałość dawnego systemu obronnego pierwotnej siedziby szlacheckiej - kamienicy na kopcu. Część rezydencjonalna usytuowana jest po południowo-zachodniej stronie założenia, a zespół folwarczny oraz budynki mieszkalne robotników folwarcznych znajdują się w części północno-wschodniej. Dwór klasycystyczny z 1 poł. XIX w., rozbudowany ok. 1870 r. Wzniesiony na rzucie prostokąta, z portykiem kolumnowym od wschodu. Część północna korpusu przedłużona w kierunku zachodnim ramieniem w kształcie odwróconej litery „L”. Między ścianą południową ramienia i zachodnią ścianą korpusu znajduje się rozległy, prostokątny, podpiwniczony taras. Kolejny taras między ścianą zachodnią prostokątnego pawilonu przylegającego od południa do korpusu, a ścianą południową korpusu. Budynek murowany, tynkowany, szerokofrontowy, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, nakryty dachem czterospadowym. Jednokondygnacyjny pawilon nakryty dachem czterospadowym, ramię nakryte dachem dwuspadowym ze szczytem od południa, portyk kolumnowy - w pełnej wysokości ścian korpusu - cztery kolumny jońskie zakończone trójkątnym szczytem, nakryty dachem dwuspadowym ze szczytem od wschodu. Częściowy remont obiektu - odnowiono elewacje i wyremontowano parter budynku - przeprowadzono w latach 1989-90. Obecnie nieużytkowany. Stan zachowania zły.

Park o powierzchni ok. 11 ha, swobodny typu angielskiego, z system stawów i kanałów, nad którymi przerzucono kładki i kamienne mostki. Mimo swej rozległości park posiada bardzo mało dobrze utrzymanych lub wyraźnie wytyczonych dróg. Dobrze utrzymana i wyznaczona jest tylko aleja prowadząca od bramy wjazdowej do pałacu. Park posiada dość rozległe trawniki ze swobodnie rozmieszczonymi grupami lub pojedynczymi drzewami, wśród których dominują jesiony wyniosłe, lipy drobnolistne, graby pospolite, brzozy brodawkowate, świerki pospolite, robinie akacjowe, a w zachodniej części olsze czarne. Na zachód od pałacu drzewostan jest silnie zwarty, o charakterze leśnym, z utworzonym pasem bezdrzewnym szerokości ok. 15 m. Park utrzymany w dostatecznym stanie w pobliżu pałacu, na pozostałym obszarze wymaga rewaloryzacji.

We wschodniej części parku usytuowany budynek dawnej oranżerii Wzniesiony z użyciem form neogotyckich, na rzucie prostokąta, częściowo oszkarpowany, dwukondygnacyjny, przykryty dachem dwuspadowym, z trójkondygnacyjną wieżą nakrytą dachem namiotowym. Po wojnie wykorzystywana jako mieszkanie, później zaplecze stołówki pracowniczej. Budynek wymaga remontu. Zespół dworski w Zasobach Własności Rolnej Skarbu Państwa, użytkowany przez Gospodarstwo Nasiennie - Rolne „Bovinas”

w Chodowie

GMINA DĄBIE

KARSZEW - ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY

Dwór wzniesiony w 1876 r., w stylu klasycystycznym, dla ówczesnego właściciela Michała Okszy - Orzechowskiego. Budynek murowany z cegły ceramicznej, tynkowany, podpiwniczony, piętrowy, z wysokim poddaszem. Wybudowany na planie prostokąta z mocno wysuniętym ryzalitem na osi od strony południowej i północnej, od wschodu prostokątna w planie przybudówka, od zachodu galeria podcieniowa przykryta dachem wspartym na słupach, zamknięta po stronie południowej widokowym tarasem na planie połowy okręgu, ryzalit akcentujący osiowość kompozycji wyższy od skrzydeł bocznych, zwieńczony po obu stronach trójkątnymi szczytami. Od północy na osi wejście główne, nad nim wspornikowy balkon, od południa obszerny taras na całej szerokości ryzalitu z szerokimi reprezentacyjnymi schodami do ogrodu. Ryzalit przykryty dachem dwuspadowym, skrzydła boczne dachami trzyspadowymi, przybudówka po stronie wschodniej jednospadowym. Obiekt w ostatnich latach remontowany – nowe dachy, tynki zewnętrzne, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, przebudowa wnętrza na pokoje hotelowe i część gastronomiczną, obecnie w stanie surowym zamkniętym.

Park krajobrazowy o pow. ok. 7 ha, z zachowanymi alejami: lipową, dębową i kasztanową, na końcu której figura Matki Boskiej, postawiona tam przez przedwojennego właściciela majątku Ksawerego Karśnickiego, z dużym stawem i częściowym pierwotnym ogrodzeniem. Układ przestrzenny w znacznej części zatarty, zachowany liczny starodrzew. Obiekt wymaga rewaloryzacji. Zespół pałacowy jest własnością prywatną.

GMINA KŁODAWA

KĘCERZYN – ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY

Zespół dworski założony w 4 ćw. XIX w. Dwór murowany, wzniesiony na planie prostokąta, parterowy z użytkowym poddaszem, podpiwniczony w części południowej. Po stronie wschodniej osiowy ryzalit poprzedzony tarasem i schodami, przechodzący w wystawkę zwieńczoną trójkątnym szczytem. Na tarasie dwa filary dźwigające balkon otoczony tralkową balustradą. Remont kapitalny zrujnowanego obiektu przeprowadzono w latach 1987-1993. Stan zachowania dobry.

Park założony w stylu krajobrazowym. Dyspozycja przestrzenna parku jest nieregularna. Tworzą ją swobodne grupy drzew, polany, w części północno-

zachodniej pozostałości regularnego gabinetu grabowego, dalej ku północy resztki dawnego sadu położonego na niewysokim tarasie. Rewaloryzację założenia przeprowadzono w latach 2006-2008. Zespół dworski jest własnością prywatną.

LESZCZE – ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY

Założony w k. XIX w., usytuowany po stronie północno-zachodniej drogi do Przedcza. Dwór murowany z cegły, w kształcie nieregularnym. Część południowa dwukondygnacyjna, wydłużona w kierunku wschód – zachód, nakryta dachem dwuspadowym. Część północna parterowa, o kalenicy dachu prostopadłej do części południowej z narożnym ryzalitem od zachodu. Po stronie zachodniej dwie bryły ryzalitów ujmują wnękę poprzedzoną tarasem. Elewacje podzielone profilowanymi gzymsami, w narożach boniowane. Obiekt kilkakrotnie remontowany, m.in. w latach 70. i 80. XX w. Remont kapitalny przeprowadzono w latach 2006-2010. Stan zachowania dobry.

W dobrym stanie utrzymane jest również założenie parkowe, na bieżąco pielęgnowane. Wskazane są jedynie nasadzenia uzupełniające. Zespół dworski jest własnością Państwowego Instytutu Geologicznego w Warszawie.

RYCERZEW – ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY

Zespół pałacowy powstał w 2 poł. XIX w. W latach 1947-1993 w budynku mieściła się szkoła podstawowa. Od 1997 r. własność prywatna. Pałac murowany o niejednorodnej bryle. Korpus główny parterowy, podpiwniczony, nakryty dachem dwuspadowym. W części północno-zachodniej dostawione parterowe skrzydło o kalenicy prostopadłej do budynku głównego, od południowego wschodu prostopadłe skrzydło dwukondygnacyjne. W części centralnej, w korpus główny „wtopiony” trójkondygnacyjny belweder. Dachy kryte papą. Główny akcent przypada na kolumnowy portyk od wschodu, zwieńczony trójkątnym szczytem. Detal architektoniczny w postaci profilowanych gzymsów, naczółków, narożnych boni. Remont obiektu rozpoczęto w 1998 r.; naprawiono więźbę, położono nowe pokrycie, naprawiono tynki zewnętrzne, pomalowano elewacje. Do wykończenia pozostało wnętrze.

Rozległy park założony w stylu krajobrazowym o powierzchni ok. 7 ha, w tym wód 0,38 ha, aktualnie w znacznym stopniu zniekształcony i zaniedbany, miejscami niedostępny. Występuje gęsty podrost złożony z samosiewów i nadmiernie rozrosłych, dziczyałych krzewów. Zatarciu uległ układ komunikacyjny.

Na terenie parku zachowały się ruiny dworu obronnego na kopcu z XV/XVI wieku. W okresie międzywojennym wykorzystywane jako lodownia. Obiekt przykryty warstwą ziemi, odsłonięta jest część wejściowa po stronie północno-

wschodniej ze schodami. Masywne ściany ceglane o grubości 1,8 m sklepione kolebkowo. Wewnątrz dwa pomieszczenia przedzielone korytarzem. Wnętrze zostało odgruzowane i oczyszczone.

STRASZKÓWEK – ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY

Założony w 2 poł. XIX w. Dwór murowany, parterowy z użytkowym poddaszem, podpiwniczony, nakryty dachem dwuspadowym o niewielkim spadku połaci. Wzniesiony na rzucie prostokąta, z osiowymi ryzalitami od wschodu i zachodu przechodzącymi w trójosiowe wystawki połączone wspólnym dachem dwuspadowym. W części południowo-wschodniej wznosi się wysmukła bryła belwederu na rzucie ośmioboku. Ryzalit elewacji zachodniej, frontowej, poprzedzony tarasem z czterema kolumnami toskańskimi dźwigającymi balkon otoczony balustradą tralkową. Detal architektoniczny w postaci profilowanych gzymsów, naczółków, narożnych boni. Wnętrze z zachowanym dwutraktowym, amfiladowym układem pomieszczeń.

W latach 70. i 90. XX w. przeprowadzono remont obiektu, będącego wówczas własnością Stacji Hodowli Roślin. Od 2008 r. obiekt jest własnością prywatną. Nowi właściciele przeprowadzili prace remontowe we wnętrzu. Stan zachowania dobry.

Obecne założenie parkowe znacznie zredukowane powierzchniowo. Nieczytelny układ przestrzenny, zredukowany drzewostan. Teren wokół dworu utrzymany w dobrym stanie. Na bieżąco usuwane są drzewa obumarłe, zbędne samosiewny, wprowadzane nowe nasadzenia drzew i krzewów ozdobnych.

WÓLKA CZEPOWA – ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY

Założony w 2 poł. XIX w. Pierwotny dwór drewniany uległ spaleni. Na jego miejscu, w latach 1930-1938 wzniesiono nowy, murowany. Budynek parterowy, nakryty wysokim dachem czterospadowym. Do korpusu głównego dostawiono z dwóch stron elewacji szerokie, parterowe ryzalidy nakryte dachami trójspadowymi, stanowiącymi jakby wysunięcie połaci z bryły głównej. W części frontowej osiowy portyk z czterema kolumnami dźwigającymi trójkątny szczyt. Elewacje gładkie, bez elementów dekoracyjnych, zwieńczone profilowanym gzymsem.

Obiekt remontowany w I. 70. XX w. (konstrukcja dachu, przełożenie dachówki), na początku I. 90. XX w. (naprawa tynków, malowanie elewacji). W roku 2009 wykonano remont więźby dachowej, wymieniono zniszczone pokrycie na nową dachówkę ceramiczną karpiówkę. Stan zachowania dobry. W budynku mieści się Podstawowa Szkoła Katolicka i Gimnazjum.

W dobrym stanie utrzymane jest również niewielkie założenie parkowe otaczające dwór, na bieżąco porządkowane i pielęgnowane. Zieleń uzupełniana nowymi nasadzeniami drzew, krzewów i bylin.

GMINA KOŁO

WRZĄCA WIELKA – ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY

W skład zespołu wchodzi: dwór z XIX w., ruiny dworu obronnego z XVI w., park z XIX w.

Na początku XV wieku Wrząca Wielka jest dziedziczną wsią szlacheckiego rodu Hebdów, a następnie Sokołowskich herbu Pomian. Najprawdopodobniej Sokołowscy w XV wieku wzniesli siedzibę w postaci późnośredniowiecznego dworu obronnego, którego ruiny, nazywane dzisiaj „lamusem,” zachowały się w parku do chwili obecnej. W pierwszej połowie XVIII wieku Wrząca Wielka przeszła we wspólne władanie Piotra Korzbok – Łąckiego oraz Stanisława i Jana Kiełczewskich. Następnymi dziedzicami wsi była rodzina Wodeckich, Śliwińskich, Raczyńskich, Witowskich i Walewskich. W pierwszej połowie XIX wieku Raczyńscy wznoszą obok dawnej siedziby nowy dwór klasycystyczny, który od tej chwili zajmują właściciele Wrzącej, a dawny dwór obronny przekształcony został w gospodarczy lamus. Na początku XX wieku majątek Wrząca Wielka należy do rodziny Topińskich, którzy zarządzają posiadłością do wybuchu II wojny światowej. W 1946 roku dwór został adaptowany na szkołę podstawową. Szkoła mieściła się w budynku do 1988 roku. Obecnie własność prywatna.

Dwór klasycystyczny, murowany z kamienia i cegły na zaprawie wapiennej. Budynek posadowiony na rzucie prostokąta, frontem zwrócony na zachód. Bryła parterowa, nakryta dachem kopertowym, z piętrowym, czterokolumnowym portykiem od frontu o dachu dwuspadowym zwieńczonym szczytem. Strona wschodnia z piętrowym pseudoryzalitem nakrytym dachem trójspadowym. Obiekt po kapitalnym remoncie.

Dwór obronny z XV w., 1 połowie XIX w. przekształcony w lamus. Obecnie trwała ruina składająca się z bryły głównej zachowanej ok. 5 m ponad poziom terenu oraz reliktyw murów po stronie południowo-zachodniej. Fundamenty z kamienia polnego. Ściany murowane z cegły pełnej w układzie polskim na zaprawie wapiennej, nietynkowane. Budowla posadowiona na rzucie prostokąta. Posiada przyziemie nieco zagłębione w stosunku do otaczającego terenu oraz piętro, którego ściany zachowały się do wysokości ok. 2 m od posadzki. Park zachowany szczątkowo.

GMINA KOŚCIELEC

KOŚCIELEC - ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY

W 1836 r. majątek w Kościelcu ukazem carskim został oddzielony od dóbr rządowych i nadany rosyjskiemu generałowi jazdy - baronowi Cyprianowi Kreutzowi (1778-1850). Po jego śmierci majątek odziedziczył jego syn Aleksander (1831-1911). W początku lat 80. XIX wieku Aleksander Kreutz rozpoczął budowę pałacu, którego architektem był Józef Benedyktynowicz Chrzanowski. Prace zakończono ok. 1889 roku. Jest to obiekt wolnostojący, murowany, otynkowany, dwukondygnacyjny, na kolebkowo i odcinkowo sklepionych piwnicach, z elewacją frontową zwróconą w kierunku zachodnim. Bryła pałacu zakomponowana jest poziomo z przewagą elementów horyzontalnych, jednak dzięki umiejętnemu wprowadzeniu akcentów pionowych, a także usytuowaniu, sprawia wrażenie budowli znacznie wynioślejszej i większej niż jest w rzeczywistości. Efekt ten uzyskano przez belwederowe zwieńczenie pseudoryzalitu wejściowego, ale przede wszystkim poprzez zaprojektowanie przy południowej elewacji, niemal na samym skraju wzniesienia, półkolistego ryzalitu opracowanego tak, by robił wrażenie okrągłej wieży narożnej, zwieńczonego kopułą na wysokim, przepnutym rzędem półkolistym zamkniętych okien, tamburze.

Pałac jest budowlą niesymetryczną; wyróżnić w niej możemy wyraźnie dwie części - założony na rzucie prostokąta, pokrywający się z murami starszego założenia główny korpus budynku oraz przylegający do niego od strony północnej, nieznacznie zryzalitowany, aneks wysuwający się dwoma uskokami przed lico głównej elewacji. Aneks łączy się z wydłużoną, parterową bryłą ogrodu zimowego. Pseudoryzalit zwieńczony czteropłóciowym kopulastym dachem, zaś części boczne dachami spłaszczonymi. Pałac zbudowany w stylu eklektycznym, wyróżniał się nie tylko bryłą lecz zdobieniami nawiązującymi do form renesansowych i barokowych. Obiekt użytkowany był przez Wojewódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego.

W 2007 r. przekazany trwały zarząd na cele oświatowe Zespołowi Szkół Plastycznych w Kole. W 2009 roku rozpoczęto remont kapitalny obiektu (remont konstrukcji dachów i wymiana pokrycia). W kolejnym roku wyremontowano wieżę. W latach 2013-2014 wyremontowano i pomalowano elewacje. Od 2011 r. trwały prace remontowo-konserwatorskie wnętrza, wyposażenia i wystroju, które przywróciły obiektowi jego dawny blask. Obecnie jest siedzibą Państwowego Liceum Sztuk Plastycznych w Kościelcu. W 2017 r. użytkownik pałacu w Kościelcu za jego „adaptację do funkcji szkolnej i przywrócenie w pełni historycznego wyposażenia pałacu” otrzymał wyróżnienie w konkursie „Zabytek zadbane 2017”,

ogłaszany przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Na północny wschód od pałacu w dolinie rzeki Kielbaski, w połowie XIX wieku utworzono park krajobrazowy na powierzchni ok. 18 ha. Rozplanowany wokół wydłużonego stawu z wyspą. Wiodą do niego szerokie schody wkomponowane we wschodni stok wzgórza pałacowego. Rozpoczynająca się przy schodach i obiegająca staw dookoła aleja prowadzi do nieistniejącej już dziś przystani usytuowanej przy południowym brzegu stawu i dalej do położonego we wschodniej części parku miniaturowego meczetu i minaretu oraz sztucznych ruin i grotty przy północnym brzegu stawu. Wschodnią granicę założenia parkowego wyznacza rzeka, stanowiąca jednocześnie element kompozycyjny parku. Granicę zachodnią stanowi sad i ogród. Na północy staw łączy się z lasem. Budowle parkowe wraz z otaczającą je zielenią tworzą niezwykle malowniczą całość, świadcząca o dużych możliwościach kształtowania przestrzeni działającego tu ogrodnika planisty i współpracującego z nim zapewne architekta. Kompozycja założenia jest dziś już mało czytelna, a z pierwotnie wytyczonych dróg zachowała się tylko główna aleja. W parku rosną m. in. dwa pomniki przyrody: cis pospolity o obwodzie 100 cm i dąb szypułkowy o obwodzie 500 cm.

Meczet - miniatura znajduje się w pałacowym parku krajobrazowym. Wzniesiony ok. 1890 r. Usytuowany jest na lekkim wzniesieniu nad brzegiem stawu. Murowany z cegły, otynkowany, kopuła oparta na stalowych dwuteownikach. Wybudowany na planie regularnego ośmioboku z jednym wyjściem od południa. Bryła w kształcie graniastosłupa. Całość przykrywa kopuła. Widoczne liczne spękania i ubytki tynku w partii górnej. W roku 1977 przeprowadzono ogólny remont obiektu. Stan techniczny obiektu wskazuje na pilność kompleksowego remontu.

Minaret - wzniesiony ok. 1890 r. Budowla znajduje się w pałacowym parku krajobrazowym w bezpośrednim sąsiedztwie miniaturowego meczetu. Murowany z cegły, otynkowany. Cokół na planie kwadratu, część środkowa i główna na planie koła. Cokół o kształcie prostopadłościanu. Na nim część środkowa w kształcie słupa zwieńczonego od góry gzymsem. Na gzymisie metalowa barierka obiegająca całość. Zwieńczenie wykonane zostało w kształcie kuli wsparte na cokole z trzema mniejszymi kulami i półksiężycem. Liczne ubytki cegieł i tynku - ślady dewastacji. Obiekt wymaga pilnych prac konserwatorskich.

Romantyczne ruiny – wzniesione ok. 1890 r. w stylu neoromańskim. Położone na terenie parku pałacowego, jego północnej części, nad stawem. Wieże murowane z tufów wulkanicznych sprowadzonych z Sycylii. Całość składa

się z jednej wieży na planie kwadratu i dwóch okrągłych baszt połączonych ze sobą grubym, trzyprzęsłowym mostem. Środkowa baszta zachowała resztki blankowania. Skrajna zwalona do wysokości ok. 1,5 m, podobnie jak większa część muru łączącego ją z basztą środkową. U stóp baszty znajduje się zejście do podziemnego ganku, który prowadzi do usytuowanej na brzegu stawu groty. Część naziemna ruin w części zavalona. Ubytki kamieni. Ogólnie obiekt należy poddać zabiegom konserwatorskim.

GMINA OLSZÓWKA

GŁĘBOKIE – ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY.

W drugiej połowie XIX wieku właścicielem majątku Głębokie był Wacław Higersberger, który w latach 80. XIX stulecia wznosi tutaj siedzibę i zakłada wokół niej park krajobrazowy z rozległym sadem. W 1948 r. dwór został przeznaczony na siedzibę szkoły podstawowej, co niewątpliwie miało wpływ na przetrwanie obiektu w dobrym stanie do obecnych czasów.

Dwór usytuowany jest w północnej części założenia parkowego, zwrócony fasadą w kierunku południowym. Budynek murowany, jednokondygnacyjny, posadowiony pierwotnie na planie prostokąta, obecnie na planie litery C, z centralnym portykiem od strony południowej i dobudowanymi skrzydłami od strony wschodniej i zachodniej. Budynek główny nakryty dachem dwuspadowym, skrzydła boczne dachami trójspadowymi. Elewacje zdobione profilowanymi gzymsami.

W latach 1993 – 1994 przeprowadzono remont kapitalny obiektu (wymiana więźby dachowej i pokrycia, wymiana tynków zewnętrznych i wewnętrznych, stolarki). Stan zachowania dobry.

Park założony w stylu krajobrazowym. W okresie powojennym w znacznym stopniu zniekształcony i zaniedbany. W latach 2010-2011 przeprowadzono kompleksową rewaloryzację założenia parkowego. Usunięto drzewa obumarłe i zagrażające bezpieczeństwu, przypadkowe nasadzenia topoli, oczyszczono teren z samosiewów. Odtworzono ścieżki parkowe, wprowadzono nowe nasadzenia drzew i krzewów ozdobnych, założono trawniki, renowacji poddano kompleks wodny.

KRZEWATA – ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY

Zespół dworsko-parkowy usytuowany jest w odległości ok. 1 km na wschód od drogi Kłodawa – Dąbie.

Dobra Krzewaty, wraz z folwarkami Józefów i Błędów, należały do rodziny Błędowskich. W okresie powojennym właścicielem dworu, parku i zabudowań

gospodarczych była Gminna Spółdzielnia w Błędowie. Od 1995 r. obiekty są własnością prywatną.

Dwór murowany, założony na planie prostokąta, podpiwniczony. Parterowy blok przecina dwukondygnacyjny korpus przechodzący w ryzality zwieńczone wystawkami. Główne wejście od strony zachodniej poprzedzone tarasem z czterema filarami podtrzymującymi balkon. Bogaty detal architektoniczny: profilowane gzymsy, pilastry, boniowanie, profilowane obramienia okien ze zwornikami, trójkątnymi i odcinkowymi naczółkami.

Remont obiektu przeprowadzono w 1969 r. Wymieniono stolarkę okienną, częściowo drzwiową, podłogi. W 1982 r. założono instalację wodno-kanalizacyjną, częściowo odnowiono tynki, naprawiono konstrukcję dachu. Kolejny remont, rozpoczęty w 1996 r. przez nowego właściciela, nie został zakończony. Naprawiono wówczas więźbę dachową, wymieniono pokrycie, skuto zawilgocone i mineralizowane tynki wewnętrzne. Obecnie budynek nie zamieszkały, niszczeje.

Park założony w stylu krajobrazowym. Obecnie zredukowany powierzchniowo, z zatartym układem przestrzennym i komunikacyjnym. Duże zmiany zaszły w składzie gatunkowym i rozmieszczeniu drzewostanu, który został znacznie przerzedzony. Z dawnego założenia zieleni zachowały się pojedyncze egzemplarze jesionów i lip oraz szczątkowo aleja grabowa.

GMINA OSIEK MAŁY

OSIEK MAŁY – ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY

Zespół dworsko-parkowy datowany na poł. XIX w. Dwór murowany, założony na planie prostokąta z niewielką kwadratową przybudówką od strony zachodniej. Parterowy, podpiwniczony, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym blachą dachówkopodobną. Elewacje, północna i południowa, poprzedzone gankami. W połaciach dachu szerokie wystawki zwieńczone frontonami. Detal architektoniczny w postaci profilowanych gzymsów, boni, płycin. Obiekt wielokrotnie remontowany (l. 70. /80. XX w., l. 90. XX w., 2003 r.), zaadaptowany na siedzibę Urzędu Gminy, część pomieszczeń zajmuje przedszkole, w przybudówce poczta.

Dzisiejsze założenie parkowe o pow. ok. 1,5 ha znacznie odbiega od stanu pierwotnego (zniszczony i częściowo zabudowany obszar południowo-zachodni). Duże zmiany zaszły w składzie gatunkowym i rozmieszczeniu drzewostanu. Zastany drzewostan parkowy charakteryzuje się niezbyt dużym zróżnicowaniem gatunkowym. Najliczniejszą grupą drzew są jesiony wyniosłe. Większość egzemplarzy to drzewa młode pochodzące z samosiewu, choć zachowało się kilka

drzew z pierwotnego założenia. Kolejnymi wyróżniającymi się grupami drzew są: robinie akacjowe, kasztanowce i lipy oraz kilkanaście grabów. Układ komunikacyjny w większości wyznaczony współcześnie.

OBIEKTY PRZEMYSŁOWE, GOSPODARCZE I INNE

KOŁO - ZESPÓŁ D. FABRYKI FAJANSU I PORCELANY FREUDENREICHÓW

Powstała w 1842 r. Fabryka Fajansu i Porcelany była kontynuacją tradycji rzemiosła ceramicznego w Kole. Założycielem fabryki był Józef Freudenreich - kupiec i przedsiębiorca oraz posiadacz ziemski (Plewiska koło Poznania), fabryka do 1939 r. pozostawała w rękach rodziny, do 1945 zajęta przez zarząd niemiecki. W 1945 r. została upaństwowiona. Obecnie budynki są własnością prywatną.

FABRYKA – PIECOWNIA, ul. Sienkiewicza 9. Budynek powstał w 3 ćw. XIX w. Rozbudowany przed 1887 r. wzdłuż ul. Sienkiewicza do wymiarów obecnych. Ujednolicenie bryły nastąpiło w latach 50. XX w. Ściany murowane z cegły, tynkowane. Budynek posadowiony na planie prostokąta, ze ściętym narożnikiem płn. i ryzalitem w elewacji pld.-zach. przy narożniku południowym. Bryła zwarta, dwukondygnacyjowa, dach dwuspadowy kryty papą. Obecnie obiekt handlowy. Stan dobry.

MALARNIA, ul. Zielona. Zbudowana przed 1887 r., pierwotnie dwupiętrowa. W okresie dwudziestolecia międzywojennego wyłączona z produkcji i przekazana do dyspozycji szkolnictwa. Po wojnie obniżona o jedną kondygnację w 1959 r. Ściany murowane z cegły. Budynek na planie wydłużonego prostokąta, kryty dachem dwuspadowym. Obecnie obiekt handlowy. Stan dobry.

PRZEROBOWNIA MAS I ODLEWNI WYROBÓW, ul. Sienkiewicza. Obiekt zbudowany przed 1887 rokiem. Pierwotnie parterowy. Nadbudowany i rozbudowany w pierwszej połowie XX w. Ściany z cegły pełnej tynkowane. Dach dwuspadowy i łamany. Bryła zwarta, dwuczłonowa, dwu- i trzykondygnacyjna. Obecnie obiekt handlowy. Stan dobry.

WILLA WŁAŚCICIELA, ul. Sienkiewicza 7. Zbudowana w 1912 r. przez ówczesnego właściciela Fabryki Fajansu i Porcelany Czesława Freudenreicha. Projektantem willi był inżynier architekt Zygmunt Lindner. Podczas wojny fabryka znajdowała się pod zarządem niemieckim. Po wojnie willę upaństwowiono. Ściany murowane z cegły pełnej, na zaprawie wapiennej, otynkowane. Budynek posadowiony na planie prostokąta, z piętrowym ryzalitem od strony wschodniej i prostokątną dobudówką od strony północnej. Willa jednokondygnacyjna na wysokim cokole, dach wielopołaciowy, nad częścią budynku mansardowy. Remontowany w 1950 r. z adaptacją na internat. Obiekt stanowi własność

prywatną. W trakcie remontu.

KOŁO - SPICHLERZ, ul. Żelazna 8, drewniany, XVIII/XIX.

Zbudowany na pocz. XIX w., jako element zespołu składającego się z ponad dwudziestu spichlerzy rozmieszczonych na lewym brzegu wschodniej odnogi rzeki Warty – obecnie jedyny jego zachowany element. Do II wojny światowej własność prywatna, po 1945 r. państwowa, obecnie ponownie prywatna. Ściany zbudowane z belek drewnianych na tzw. sumik i łątkę. Budynek posadowiony na planie wydłużonego prostokąta, dwukondygnacyjny, przykryty dachem polskim łamanym. Poszczególne elementy konstrukcji wymieniane podczas kolejnych remontów. W latach 2002-2003 przeprowadzono remont kapitalny obiektu. Obiekt stanowi własność prywatną, utrzymany w dostatecznym stanie.

TOMASZEW – WIATRAK KOŹŁAK

Wiatrak zbudowany na przełomie XVIII i XIX w., na obecne miejsce przeniesiony w 1916 r. Po wojnie wyremontowany i użytkowany z przerwami jako młyn elektryczny. Drewniany, konstrukcji szkieletowej, oszalowany deskami w układzie pionowym. Zbudowany na planie kwadratu, ściany odchylone od pionu do wewnątrz. Dach z naczółkiem od strony nawietrznej, pokryty blachą. Szczątki jednej pary śmig.

Obiekt remontowany w 1986 r., obecnie nieużytkowany, niszczeje. Własność prywatna.

RDUTÓW – WIATRAK KOŹŁAK

Wiatrak wzniesiony w XVIII w., w 1913 r. przeniesiony na obecne miejsce z Przedcza. Obiekt na planie kwadratu, trzykondygnacyjny, na fundamencie kamiennym i drewnianym koźle. Ściany w konstrukcji szkieletowej oszalowane pionowymi deskami. Dach dwuspadowy, od strony śmigieł łamany naczółkowo. Od strony wschodniej część szczytowa dachu wysunięta poza ścianę frontową. Od frontu, na wysokości pierwszej kondygnacji drewniany, odeskowany podest poprzedzony schodkami. Na wysokości drugiej kondygnacji drewniany balkon. Zachowane podstawowe urządzenie napędowe na wiatr, w 1970 r. napęd zmieniony na elektryczny, śmigła zdemontowane w 1980 r.

Obiekt w trakcie remontu. Własność prywatna.

KŁODAWA – WYROBISKO PODZIEMNE W POŁUDNIOWEJ CZĘŚCI POLA NR 3 KOPALNI SOLI „KŁODAWA”.

Wyrobisko górnicze położone jest w centralnej części wysadu solnego, w piętrze soli najmłodszej cechsztyńskiej formacji solonośnej. W wyrobiskach

chodnikowych i komorowych odślaniają się unikalne sekwencje soli, reprezentowane przez zubry czerwone, różowe sole kamienne o zróżnicowanym odcieniu i barwie, anhydrytu pegmatytowego oraz młodsze sole ilasto-zubrowe. W obrębie pokładu soli różowej widoczne są różnorodne struktury sedimentacyjne, warstwowanie, rozmycie, struktury szczelinowe. Utworom tym towarzyszą bogate formy tektoniczne (fałdy, budinaż, uskoki, lustra tektoniczne, wyklinowania i wycienia warstw). Część tych struktur powstała w procesach halokinezy, charakterystycznych tylko dla skał solnych.

Wyrobisko górnicze stanowi największą atrakcję turystyczną Kłodawy. Kłodawska podziemna trasa turystyczna została udostępniona do zwiedzania w 2004 r. Pozwala poznać historię powstania tamtejszych struktur solnych oraz sposób wydobywania i przetwarzania soli, a także zobaczyć maszyny używane w górnictwie solnym. Wycieczkowy szlak przebiega w pokładach unikatowej soli różowej, liczącej ponad 200 milionów lat.

9. Zabytki nieruchomości stanowiące własność powiatu kolskiego

Wśród zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, własnością powiatu jest willa przy ul. Mickiewicza 27 w Kole. Zbudowana w latach 1880-1890, do lat dwudziestych XX w. własność H. Krauza, w latach 1921 – 1929 dr med. Henryka Fiałkowskiego, później willa należała do powiatu kolskiego i użytkowana była jako siedziba sejmiku. Po wojnie mieściła się tam Szkoła Podstawowa, Wydział Oświaty oraz Biblioteka Publiczna, zaś od 1980 r. internat Specjalnego Ośrodka Szkolno- Wychowawczego.

Budynek murowany z cegły, tynkowany. Założony na rzucie prostokąta, z trójosiowymi ryzalitami pośrodku dłuższych elewacji. Dwukondygnacyjny, na wysokich piwnicach, przykryty dachem dwuspadowym, daszki nad ryzalitami dwuspadowe, o kalenicy prostopadłej do głównej. Od strony południowej przylega parterowa przybudówka ze schodami, przed frontowym ryzalitem znajduje się taras. Elewacje o boniowanych narożach. Otwory okienne w profilowanych opaskach, w drugiej kondygnacji z naczółkami. Budynek nieużytkowany. Jego stan techniczny generalnie nie budzi zastrzeżeń.

Rada Powiatu Kolskiego podjęła Uchwałę Nr XXXIV/226/2017 z dnia 25 maja 2017 roku w sprawie zbycia na rzecz Gminy Miejskiej Koło w/w nieruchomości, gdyż internat przeniesiony został do innej siedziby. Budynek zostanie przeznaczony na cele muzealne.

10. Kierunki działań dla realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami

1. Udzielanie dotacji z budżetu Powiatu Kolskiego na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością powiatu. Zasady i tryb udzielania i rozliczania dotacji określone zostały w Uchwale Nr XLVII/236/2006 Rady Powiatu Kolskiego z dnia 25 maja 2006 r. W latach 2015 -2017 Powiat Kolski dofinansował prace remontowe i konserwatorskie przy następujących obiektach:

- kaplica p.w. Błogosławionego Bogumiła w Dobrowie – remont zabezpieczający - 20.000,00 zł,
- kościół par. p.w. św. Wawrzyńca w Lubotyniu – remont elewacji – 20.000,00 zł,
- kościół par. p.w. św. Stanisława BM w Białkowie Kościelnym – konserwacja ołtarza bocznego z obrazami św. Rocha i św. Barbary – 20.000,00 zł.

Planowane jest coroczne wydzielanie określonych kwot na dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością Powiatu Kolskiego. W budżecie na 2018 r. zaplanowano dofinansowanie w kwocie 20.000,00 zł na konserwację organów w kościele par. p.w. Narodzenia NMP w Chełmnie.

1.2. Zamieszczenie informacji o możliwości ubiegania się o dotację na stronie internetowej Starostwa oraz w innych mediach wraz z określeniem zasad udzielania i rozliczania dotacji.

1.3. Aplikacja o uzyskanie środków zewnętrznych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach zabytkowych:

- zamieszczenie informacji o zewnętrznych źródłach finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy obiektach zabytkowych na stronie internetowej Starostwa,
- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na ochronę zabytków.

1.4. Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody w decyzjach oraz innych aktach prawa lokalnego na terenie powiatu kościańskiego:

- respektowanie opinii i decyzji konserwatora zabytków w wydawanych pozwoleńiach na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych lub na rozbiórkę obiektów ujętych w ewidencji zabytków.

2. Promocja i udostępnianie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.

- 2.1. Wykorzystanie walorów zabytkowych i przyrodniczych jako czynnika wpływającego na rozwój powiatu.
- 2.2. Patronat nad działaniami na rzecz promocji dziedzictwa kulturowego powiatu.
- 2.3. Publikacja folderów i przewodników dotyczących promocji powiatu kościańskiego prezentujących zasoby dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.
- 2.4. Ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych.
- 2.5. Współpraca z właścicielami obiektów zabytkowych w zakresie możliwości pozyskania środków finansowych, m.in. z funduszy Unii Europejskiej na odnowę zabytków.
- 2.6. Współpraca z samorządami, organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego.
- 2.7. Organizacja i udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego.
3. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.
  - 3.1. Promowanie działań mających na celu włączenie zagadnień ochrony dziedzictwa kulturowego w szkolne programy edukacyjne.
  - 3.2. Rozwijanie działalności edukacyjnej we współpracy z samorządami, organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony zabytków.
  - 3.3. Wspieranie projektów kulturalnych i edukacyjnych realizowanych przez organizacje pozarządowe.
  - 3.4. Promowanie istniejących i tworzenie nowych szlaków turystycznych wykorzystujących zasoby dziedzictwa kulturowego powiatu.
  - 3.5. Współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny.
  - 3.6. Udział w cyklicznych imprezach – wystawach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe.
4. Działania związane z opieką nad zabytkami.
  - 4.1. Społeczni opiekunowie zabytków.
    - 4.1.1. Ustanawianie przez starostę, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, społecznych opiekunów zabytków.
    - 4.1.2. Prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków.
    - 4.1.3. Wydawanie legitymacji osobom fizycznym pełniącym funkcję społecznego opiekuna zabytków.

4.1.4. Wydawanie zaświadczeń osobom prawnym lub jednostkom organizacyjnym nie posiadającym osobowości prawnej pełniącym funkcje społecznego opiekuna zabytków o nadaniu uprawnień opiekuna.

4.2. Umieszczanie, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków znaków informujących, iż zabytki te podlegają ochronie.

4.2.1 Ustalenie z wojewódzkim konserwatorem zabytków listy obiektów do oznakowania.

4.3. Wydawanie, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, decyzji o zabezpieczeniu zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków zagrożonych zniszczeniem lub uszkodzeniem w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia.

4.3.1. Wywłaszczenie, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, zabytków nieruchomych na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w przypadku gdy nie jest możliwe usunięcie zagrożenia dla zabytku.

4.3.2. Współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków i samorządami w określeniu zabytków nieruchomych zagrożonych zniszczeniem.

5. Opracowanie w 2018 r. planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25.08.2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153). Coroczna aktualizacja planu.

11. Instrumentarium realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym powiatowy program opieki nad zabytkami jest samorząd powiatu. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań Starostwa Powiatowego na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Zakłada się, że w realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,

- uchwały Rady Powiatu

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Powiatu,
- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola:

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
- utworzenie w ramach organizacyjnych Starostwa Powiatowego w Kole zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami.
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

12. Monitoring działania powiatowego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Zarząd Powiatu zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Powiatu. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez Radę Powiatu.

Do wykonania powyższego zadania, w ramach Starostwa Powiatowego w Kole utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji powiatowego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością Powiatu,
- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

13. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania powiatowego programu opieki nad zabytkami

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na jego posiadaczu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

1. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2017 r., poz. 2187 ze zmianami, art. 71-83. Szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie,

restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Witryna internetowa: <http://www.mkidn.gov.pl>

2. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

Witryna internetowa: <http://www.mswia.gov.pl>

3. Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Wielkopolski. W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez

wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określonych w pozwoleniu wydanym przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Witryna internetowa: <http://www.poznan.wuoz.gov.pl>

4. Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Departament Kultury

Dotacje udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego - ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Z budżetu Województwa Wielkopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70% ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub gdy wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100 % nakładów.

Witryna internetowa: <http://www.bip.umww.pl>

5. Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody. Pomocą finansową mogą być objęte działania konserwatorskie i adaptacyjne polegające na:

- 1) pracach pielęgnacyjnych drzew i krzewów,
- 2) usuwaniu drzew i krzewów (w tym samosiewów), po uzyskaniu stosownego zezwolenia,
- 3) uporządkowaniu terenu po przeprowadzonych pracach,
- 4) przygotowaniu gruntu pod nasadzenia,
- 5) instalacji systemów nawadniania,
- 6) zakupie sadzonek roślin wieloletnich i ich nasadzenia,
- 7) wykonaniu trawników,
- 8) czyszczeniu lub modernizacji zbiorników wodnych i cieków,

9) pracach związanych z budową lub modernizacją ciągów komunikacyjnych (alejek), obiektów małej architektury (wyłącznie: ławki, kosze na śmieci, tablice edukacyjne),

10) pracach demontażowych i rozbiórkowych istniejących obiektów,

11) zakupie, montażu i instalacji oświetlenia parkowego.

Witryna internetowa: <http://www.wfosgw.poznan.pl>

Działania o charakterze strategicznym i ponadregionalnym mogą liczyć na finansowanie z funduszy europejskich, m.in.

1) Programu Infrastruktura i Środowisko 2014 – 2020. Główne obszary, na które zostaną przekazane środki to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne, ochrona zdrowia oraz dziedzictwo kulturowe. Priorytet nr 8. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.

2) Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Wielkopolskiego 2014 - 2020. Program składa się z 10 Osi Priorytetowych. W ramach Osi priorytetowej IV. Środowisko, Działanie 4.4. Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego, wyznaczono następujące poddziałania oraz cele:

Poddziałanie 4.4.1. Inwestycje w obszarze dziedzictwa kulturowego regionu;

Poddziałanie 4.4.2. Wydarzenia kulturalne;

Poddziałanie 4.4.3. Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego w ramach ZIT i OSI.

Cel tematyczny: Zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami;

Priorytet inwestycyjny: 6 c Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Cel szczegółowy działania: Zwiększona atrakcyjność obiektów kultury regionu poprzez interwencje skierowane na inwestycje chroniące ich stan.

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.